

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών της ειδικής αγωγής, αναφορικά με τη ζωοθεραπεία σαν συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας των παιδιών με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος/ ή και Νοητική Αναπηρία.

Σιούλα Ελισάβετ

Θεσσαλονίκη, 2024

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών της ειδικής αγωγής, αναφορικά με τη ζωοθεραπεία σαν συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας των παιδιών με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος/ ή και Νοητική Αναπηρία.

Investigating the attitudes of special education professionals regarding animal assisted therapy, as a complementary treatment method for children with Autism Spectrum Disorders and/or Intellectual Disability.

Σιούλα Ελισάβετ

Εξεταστική επιτροπή

Καρτασίδου Λευκοθέα, Καθηγήτρια, Επόπτρια

Αγαλιώτης Ιωάννης, Καθηγητής

Πρώιου Χαρίκλεια, Αναπληρώτρια καθηγήτρια

Θεσσαλονίκη, 2024

Ο/η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

.....

Σιούλα Ελισάβετ

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Summary	6
Πρόλογος	7
Εισαγωγή.....	8
1ο Κεφάλαιο	10
Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας – Ανασκόπηση βιβλιογραφίας.....	10
1. Η Ζωοθεραπεία ως θεραπευτική μέθοδος	10
1.1. Ορισμός	10
1.3. Θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (AAT).....	12
1.3.1. Θεραπευτικές Παρεμβάσεις με την υποστήριξη σκυλιών	14
1.3.2. Ιπποθεραπεία.....	16
1.4. Νοητική αναπηρία	19
1.4.1. Ορισμός	19
1.4.2. Επίπεδα Νοητικής Αναπηρίας	21
1.5. Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος	22
1.5.1. Ορισμός	22
1.6. Παραδείγματα εφαρμογών θεραπευτικών προγραμμάτων με ζώα σε παιδιά με Νοητική αναπηρία και ΔΑΦ	25
1.7. Στάσεις απέναντι στην θεραπεία με την υποστήριξη ζώων	30
1.7.1. Επαγγελματίες υγείας	30
1.7.2. Γενικός πληθυσμός- γονείς παιδιών με αναπηρία	33
1.7.3. Διερεύνηση των περιορισμών που εμπεριέχουν οι παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων.....	34
1.8. Σκοπός και επιμέρους στόχοι της έρευνας	38
1.9. Ερευνητικά ερωτήματα	39
2.1. Ερευνητική στρατηγική.....	40
2.2. Συμμετέχοντες/ Συμμετέχουσες στην έρευνα	41
2.2. Διαδικασίες και εργαλεία της έρευνας.....	45

2.2.1. Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale	46
2.2.2. Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)	47
2.3. Ανάλυση δεδομένων	48
3.1. Περιγραφική ανάλυση.....	48
3.1.1. Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale Modified (AATS-M)	48
3.1.2. Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)	53
3.2. Επαγωγική Στατιστική	56
3.2.1. Αναλύσεις T- Test και ανάλυση διακύμανσης (ANOVA).....	57
4ο Κεφάλαιο	67
Συζήτηση-Συμπεράσματα-Προτάσεις	67
4.1. Συζήτηση των ευρημάτων	67
4.2. Συμπεράσματα της έρευνας.....	67
4.3. Περιορισμοί της παρούσας έρευνας.....	69
4.4. Επιπτώσεις της έρευνας στην Ειδική Αγωγή και Αποκατάσταση	69
4.5. Προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση	70
Βιβλιογραφικές παραπομπές.....	71
Παράρτημα	85

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια, οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια των ζώων σε διάφορες ομάδες ατόμων, έχουν γίνει όλο και πιο δημοφιλείς, παράλληλα με την αναγνώριση των οφελών των αλληλεπιδράσεων ανθρώπου/ζώου και της αύξησης του αριθμού των ζώων συντροφιάς. Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων αποτελεί έναν κλάδο θεραπευτικής παρέμβασης που μπορεί να εφαρμοστεί τόσο σε παιδιά, όσο και σε ενήλικες. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών της ειδικής αγωγής, αναφορικά με την ζωοθεραπεία σαν συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας των παιδιών με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος/ ή και Νοητική Αναπηρία. Επιμέρους στόχοι της ερευνητικής εργασίας είναι να μελετηθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις των συμμετεχόντων, κυρίως λαμβάνοντας υπόψη τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος και μελετώντας τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στις συγκεκριμένες μεταβλητές.

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 160 -στο σύνολό τους- άνδρες και γυναίκες επαγγελματίες που σχετίζονται με την ΕΑΕ, όπως ειδικοί παιδαγωγοί, ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές κτλ., που εργάζονται στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα και χρησιμοποιούνται σταθμισμένα ερευνητικά εργαλεία, στα οποία η μέτρηση γίνεται μέσω κλιμάκων Likert. Συγκεκριμένα, γίνεται χρήση δυο ερευνητικών εργαλείων, της κλίμακας “Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale (AATS) και του εργαλείου Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF).

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι, όσο αυξάνεται η θετική στάση απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, τόσο αυξάνεται και η πρόθεση εφαρμογής τέτοιων πρακτικών κατά τις θεραπευτικές παρεμβάσεις. Επιπλέον, αποδεικνύεται ότι ορισμένα από τα δημογραφικά στοιχεία (π.χ., ηλικία, έτη διδακτικής εμπειρίας, δομή εργασίας) του εκάστοτε συμμετέχοντα επηρεάζουν (σε μεγάλο ή μικρό βαθμό) τα επίπεδα των μεταβλητών που μελετήθηκαν, δηλαδή τις στάσεις τους απέναντι σε αυτή τη μορφή θεραπείας, ενώ άλλα όχι (π.χ., φύλο, μορφωτικό επίπεδο, επιμόρφωση).

Λέξεις-κλειδιά: Θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, Ζωοθεραπεία, Ιπποθεραπεία, Θεραπεία με την υποστήριξη σκύλων, Treatment Evaluation Inventory Short Form, Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale

Summary

In recent years, animal-assisted interventions for various groups of people have become increasingly popular, alongside the recognition of the benefits of human/animal interactions and the increase in the number of companion animals. Animal-assisted therapy is a branch of therapeutic intervention that can be applied to both children and adults. The purpose of this thesis is to investigate the attitudes of special education professionals regarding animal therapy as a complementary method of treatment for children with Autism Spectrum Disorders and/or Intellectual Disability. Individual objectives of the research paper are to study the factors that influence the attitudes of the participants, mainly taking into account the demographic data of the sample and studying the relationship that develops between the specific variables.

The research sample consists of 160 - in total - male and female professionals related to EAE, such as special educators, psychologists, speech therapists, occupational therapists, etc., who work in the public or private sector and use weighted research tools, in which the measurement is done via Likert scales. Specifically, two research tools are used, the Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale (AATS) and the Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF) tool.

The results show that, as positive attitudes towards animal-assisted therapy increase, so does the intention to apply such practices during therapeutic interventions. In addition, it is shown that some of the demographics (e.g., age, years of teaching experience, work structure) of each participant influence (to a greater or lesser extent) the levels of the studied variables, i.e. their attitudes towards this form of treatment, while others do not (e.g., gender, educational level, training).

Key-words: Animal assisted therapy, Treatment Evaluation Inventory Short Form, Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale, Animal assisted interventions, Hippotherapy, canine assisted therapy

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια ολοκλήρωσης των Μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Πρόγραμμα «Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή», του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής της Σχολής Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, με κατεύθυνση «Ειδική Αγωγή». Η εκπόνηση του μεταπτυχιακού μου αποτέλεσε για μένα πρόκληση, καθώς συνέπεσε με την εκδήλωση της πανδημίας του Covid-19 και με την έναρξη της τοποθέτησής μου σαν αναπληρώτρια εκπαιδευτικό Ειδικής Αγωγής σε δημόσιες δομές της χώρας.

Πολλές ήταν οι φορές που σκέφτηκα να τα παρατήσω, λόγω αυξημένων υποχρεώσεων, ωστόσο με υπομονή και επιμονή και την συμβολή της καθηγήτριας μου κυρίας Καρτασίδου, κατάφερα να παρουσιάσω τελικά την εργασία μου και να προβώ στην ολοκλήρωση της, κλείνοντας παράλληλα έναν κύκλο σπουδών που αποτέλεσε συνέχεια των προπτυχιακών μου, στο ίδιο τμήμα, της ίδιας σχολής.

Η διερεύνηση του θέματος της παρούσας εργασίας, αποτέλεσε πρόκληση για μένα, καθώς η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο δεν έχει ευρέως αναπτυχθεί στον ελληνικό χώρο, παρά τα πολυάριθμα οφέλη που έχουν υπογραμμιστεί από διεθνείς έρευνες. Έτσι λοιπόν, η συγκεκριμένη έρευνα επεδίωξε να διερευνήσει τις στάσεις των θεραπευτών σχετικά με τις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, οι οποίες μπορεί να υποδηλώνουν σε ποιο βαθμό οι θεραπευτές έχουν κίνητρο να χρησιμοποιούν τη ζωοθεραπεία στη δική τους πρακτική.

Σε αυτό μου το ταξίδι, δε θα μπορούσα παρά να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους δικούς μου ανθρώπους, φίλους και οικογένεια, που ήταν παρόντες για μένα και με στήριζαν σε κάθε μου απόφαση

Τέλος, το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στην επόπτρια και καθηγήτρια μου από τις προπτυχιακές μου κιόλας σπουδές, κα. Καρτασίδου Λευκοθέα, η οποία με υπομονή με καθοδήγησε και ήταν εκεί για να μου δείχνει τον δρόμο. Από την πρακτική άσκηση, έως και την διπλωματική μου εργασία, η κα. Καρτασίδου ήταν πρόθυμη να με συμβουλέψει, ακούγοντας και βοηθώντας με να επιλύσουμε από κοινού όσους προβληματισμούς προέκυψαν κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης μου, κρατώντας στο μυαλό μου μια φράση της και εφαρμόζοντας την πλέον σε διάφορες εκφάνσεις την καθημερινότητάς μου «Ελίζα, ένα βήμα τη φορά».

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια των ζώων σε διάφορες ομάδες ατόμων, έχουν γίνει όλο και πιο δημοφιλείς και πραγματοποιούνται πολυάριθμες έρευνες για την αναγνώριση των οφελών των αλληλεπιδράσεων ανθρώπου και ζώου (López-Cerezo et al., 2015). Ειδικότερα, στη διεθνή βιβλιογραφία εντοπίζονται έρευνες οι οποίες εστιάζουν στις επιδράσεις των παρεμβάσεων με τη βοήθεια των ζώων στη γνωστική και στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με νοητική αναπηρία ή και διαταραχές αυτιστικού φάσματος, φανερώνοντας πως οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις έχουν εφαρμοστεί σε παρόμοιους πληθυσμούς.

Ωστόσο, η ανάλυση της βιβλιογραφίας ανέδειξε την έλλειψη δεδομένων και εμπειριστατωμένης έρευνας που να περιλαμβάνει τη στάση των επαγγελματιών που σχετίζονται με την Ειδική Αγωγή, απέναντι στις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, στο διεθνές πλαίσιο (Pinto et al., 2017). Συγκεκριμένα, αν και οι μελέτες που εντοπίστηκαν στη διεθνή βιβλιογραφία είναι ενθαρρυντικές, υπάρχει ανάγκη για περισσότερη έρευνα για την ενίσχυση και κατ' επέκταση της εδραίωσης της κλινικής χρήσης των παρεμβάσεων με τη υποστήριξη ζώων (Cirulli et al., 2011· O'Haire, 2013).

Για αυτόν τον λόγο, σε μια απόπειρα να καλυφθούν οι ανεπάρκειες ή οι ελλείψεις ως προς την πραγμάτευση του θέματος σε ελληνικό επίπεδο, βασικός και κύριος σκοπός της παρούσας έρευνάς είναι η διερεύνηση των στάσεων και των παραγόντων που τις επηρεάζουν, των επαγγελματιών στον τομέα της ειδικής αγωγής, αναφορικά με την ζωοθεραπεία σαν συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας, προκειμένου να αξιολογηθεί αν αυτή θα μπορούσε να εδραιωθεί στον χώρο της ειδικής αγωγής στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας.

Ως επιμέρους ερευνητικοί στόχοι της παρούσας εργασίας, ορίζονται: η διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών στον τομέα της Ειδικής Αγωγής σε συνάρτηση με συγκεκριμένους παράγοντες, οι οποίοι είναι: το φύλο των επαγγελματιών στον τομέα της ΕΑΕ, η ειδικότητα τους, η δομή που εργάζονται οι επαγγελματίες στον τομέα της ΕΑΕ και η προγενέστερη εμπειρία ή/και επιμόρφωση σχετικά με τη θεραπεία μετην υποστήριξη των ζώων.

Μέσα από την παρούσα μελέτη επιχειρείται να διερευνηθεί ο τομέας της Ζωοθεραπείας, μέσα από την αντανάκλαση των στάσεων των επαγγελματιών ΕΑ, δεδομένου ότι δεν είναι ευρέως διαδεδομένο στην ελληνική πραγματικότητα και πολλοί είναι αυτοί που δε γνωρίζουν για τη συγκεκριμένη μορφή εναλλακτικής

θεραπείας.

Στην αρχή της εργασίας, γίνεται μια θεωρητική θεμελίωση του θέματος, μέσα από μια εκτενή ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αναφορικά με την θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων. Παρέχονται κάποιιοι σύγχρονοι ορισμοί, προκειμένου να γίνει πλήρως κατανοητή η έννοια της «Ζωοθεραπείας» και δίνονται επιμέρους λεπτομέρειες αναφορικά με τις κατηγορίες που αυτή περιλαμβάνει.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται μελέτες και έρευνες, οι οποίες περιλαμβάνουν παραδείγματα εφαρμογών θεραπευτικών προγραμμάτων με ζώα σε δυο κατηγορίες παιδιών με αναπηρία, στα παιδιά με ΔΑΦ και στα παιδιά με Νοητική Αναπηρία. Έπειτα, στο θεωρητικό κομμάτι, παρουσιάζονται και οι απόψεις επαγγελματιών που σχετίζονται με την ΕΑ, από αρκετές έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας, προκειμένου να μπορέσουμε να τις συγκρίνουμε με τα αποτελέσματα που ευελπιστούμε να προκύψουν από τη δική μας έρευνα και να προβούμε σε ασφαλή συμπεράσματα.

Στο επόμενο κεφάλαιο, παρατίθεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για να μπορέσει να διεξαχθεί η παρούσα έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται η ερευνητική στρατηγική που χρησιμοποιήθηκε, συγκεκριμένα αυτή της ποσοτικής έρευνας, καθώς και η μέθοδος συλλογής του δείγματος, η οποία αξιοποιήθηκε για να έχουμε κατάλληλο δείγμα, και τα δύο ερευνητικά εργαλεία, δηλαδή της κλίμακας “Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale (AATS) και του εργαλείου Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF), που χορηγήθηκαν για να μετρηθούν οι στάσεις. Τέλος, στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, αναλύονται τα χαρακτηριστικά που εμφάνισε το δείγμα, με τη βοήθεια των μέσων όρων, των τυπικών αποκλίσεων, επικρατουσών τιμών και ποσοστών επί του συνολικού δείγματος.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, αποτελεί και από τα πιο σημαντικά, καθώς σε αυτό παρατίθενται τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη, μέσω της συστηματοποίησης των δεδομένων. Αναλυτικότερα, μέσω της περιγραφικής στατιστικής, παρουσιάζονται απαντήσεις του δείγματος αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, ενώ μέσω της επαγωγικής στατιστικής επιχειρούμε να εξετάσουμε κατά πόσο οι μεταβλητές του φύλου, της επιμόρφωσης και της εμπειρίας (ανεξάρτητες μεταβλητές), δύνανται να επηρεάσουν τη θετική στάση απέναντι στη ζωοθεραπεία.

Τέλος, στα συμπεράσματα και στη συζήτηση, έγινε προσπάθεια να δοθούν σαφείς απαντήσεις στα ερευνητικά μας ερωτήματα, στηριζόμενες στην βιβλιογραφία.

1ο Κεφάλαιο

Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας – Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

1. Η Ζωοθεραπεία ως θεραπευτική μέθοδος

1.1. Ορισμός

Τα τελευταία χρόνια, οι παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, όντας στο επίκεντρο αναφορικά με την αποτελεσματικότητά τους και τις καταλληλότερες πρακτικές για την υλοποίησή τους (Santianello et al., 2020). Ανατρέχοντας στη διεθνή βιβλιογραφία, παρατηρεί κανείς πως γίνεται χρήση διαφορετικής ορολογίας για την περιγραφή των διαφορετικών τύπων παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη ακριβούς ή λεπτομερούς περιγραφής των προγραμμάτων θεραπείας στα οποία συμμετέχουν ζώα, φαίνεται να δυσχεραίνουν τις προσπάθειες αποσαφήνισης σχετικά με τον σκοπό και τη δυνατότητα εφαρμογής των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων στο πεδίο της έρευνας (Fine et al., 2018· Kruger & Serpell, 2010). Έτσι λοιπόν, σε μια απόπειρα αποσαφήνισης του πεδίου, κρίνεται απαραίτητη η απόδοση ενός ακριβούς ορισμού.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Ένωση Οργανισμών Αλληλεπίδρασης Ανθρώπου-Ζώου (International Association of Human-Animal Interaction Organizations [IAHAIO]), «Μια παρέμβαση υποβοηθούμενη από ζώα είναι μια στοχευμένη και δομημένη παρέμβαση, η οποία περιλαμβάνει ή ενσωματώνει σκόπιμα τη χρήση ζώων στην υγεία, την εκπαίδευση και τις ανθρώπινες υπηρεσίες (π.χ. κοινωνική εργασία), επιδιώκοντας θεραπευτικά οφέλη στους ανθρώπους» (IAHAIO, 2018, σελ. 5). Επιπλέον, ανατρέχοντας στην τέταρτη έκδοση του εγχειριδίου για την θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (Fine, 2015), συναντάται ένας σύντομος και σαφής ορισμός, σύμφωνα με τον οποίο «Η παρέμβαση με την υποστήριξη των ζώων (Animal-Assisted Intervention [AAI]) ορίζεται ως η κάθε παρέμβαση που περιλαμβάνει ή ενσωματώνει σκόπιμα ζώα ως μέρος μιας θεραπευτικής ή βελτιωτικής διαδικασίας» (Kruger & Serpell, 2011, σελ. 25).

1.2. Κατηγοριοποίηση παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων

Η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει πως οι παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων (AAI), αναφορικά με τους στόχους τους, μπορούν να διακριθούν σε:

- 1) θεραπεία με υποστήριξη ζώων (animal assisted therapy [AAT])
- 2) εκπαίδευση με υποστήριξη ζώων (animal assisted education [AAE])
- 3) δραστηριότητες με υποστήριξη ζώων (animal assisted activities [AAA]).

Στις έρευνες που μελετήθηκαν διαπιστώθηκε πως ο ορισμός των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων (AAI) λειτουργεί σαν όρος-ομπρέλα (umbrella-term), ο οποίος εμπερικλείει μέσα τους υπόλοιπους, ωστόσο έρχεται σε αντιπαράβολή με τους ορισμούς της θεραπείας με την υποστήριξη ζώων (AAT), της εκπαίδευσης με την υποστήριξη των ζώων (AAE) και των δραστηριοτήτων με την υποστήριξη ζώων (AAA), καθώς δεν περιγράφουν ίδιες διαδικασίες (Glenk, 2017· Pinto et al., 2017· Kruger & Serpell, 2010). Ειδικότερα, πρόκειται για μια παρέμβαση με ζώα (animal-assisted intervention [AAI]), ως αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας θεραπείας για ένα συγκεκριμένο άτομο-θεραπευόμενο, όπου η όλη διαδικασία κατευθύνεται από έναν θεραπευτή που ασκεί το επάγγελμά του, υπό το πρίσμα της προσωπικής του επαγγελματικής εμπειρίας (Delta Society, 2010 όπως αναφέρεται σε Berget και Grepperud, 2011). Επιπροσθέτως, αυτή η έννοια αναφέρεται στο ευρύτερο πεδίο ενσωμάτωσης των παρεμβάσεων με την υποστήριξη ζώων σε εκπαιδευτικά προγράμματα, καθοδηγούμενα από επαγγελματίες υγείας, οι οποίοι δύνανται να οργανώσουν και να εφαρμόσουν τέτοια προγράμματα θεραπείας σε διάφορους πληθυσμούς (Crippa & Feijó, 2014).

Ξεκινώντας από την πρώτη κατηγορία, στη βιβλιογραφία, η θεραπεία με την υποστήριξη ζώων (AAT) έχει 20 διαφορετικές περιγραφές και 12 διαφορετικές ονομασίες (Çakıcı & Kök, 2020). Πιο συγκεκριμένα, «η θεραπεία με υποστήριξη ζώων (animal-assisted therapy [AAT]), αποτελεί ένα στοχευμένο και δομημένο θεραπευτικό πρόγραμμα, στο οποίο πραγματοποιείται η εισαγωγή ζώων που πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια στη θεραπευτική διαδικασία, ως αναπόσπαστο και ζωτικό μέρος αυτής, με στόχο τη βελτίωση των γνωστικών, συναισθηματικών, κοινωνικών και σωματικών λειτουργιών του θεραπευόμενου» (Kruger & Serpell, 2010, σελ. 23). Σχεδιάζεται και εφαρμόζεται από ειδικούς επιστήμονες, οι οποίοι έχουν επιπλέον εκπαιδευτεί για τα συγκεκριμένα προγράμματα. Στη μορφή αυτή θεραπείας, όπως και στις υπόλοιπες, δημιουργείται ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα παρέμβασης και πραγματοποιείται μέσω αυτού αξιολόγηση της επίτευξης των αρχικών στόχων, οι οποίοι έχουν τεθεί για κάθε θεραπευόμενο. Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων μπορεί να εφαρμοστεί μεμονωμένα ή και σε ομάδες (Kruger & Serpell, 2010) και αποτελεί ένα παρεμβατικό

πρόγραμμα με σημαντικά οφέλη στη θεραπεία συμπτωμάτων χρόνιων ασθενειών και παθήσεων (π.χ. σχιζοφρένεια, άνοια, κατάθλιψη κ.α.) (Jofré, 2005, όπως αναφ. σε Çakıcı & Kök, 2020).

Η επιστημονική βάση της θεραπείας με την υποστήριξη ζώων (AAT) πηγάζει από το τομέα της ανθρωποζωολογίας, γνωστή και ως αλληλεπίδραση ανθρώπου-ζώου (human-animal interaction [HAI]) (O'Haire, 2013). Στον τομέα της αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και ζώου, περιλαμβάνεται η διερεύνηση της αμοιβαίας σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ ανθρώπων και ζώων, καθώς και το πώς αυτή επηρεάζει τη σωματική και ψυχοκοινωνική ευημερία. Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία πίσω από την αλληλεπίδραση ανθρώπου-ζώου αναφέρει ότι τα ζώα αποτελούν πηγή μη επικριτικής υποστήριξης απέναντι στους ανθρώπους, γεγονός που μπορεί να διευκολύνει την κοινωνική τους αλληλεπίδραση (O'Haire, 2013).

Η δεύτερη κατηγορία αφορά την εκπαίδευση με την υποστήριξη των ζώων (AAE), η οποία αποτελεί «μια προγραμματισμένη, στοχευμένη και δομημένη εκπαιδευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων, η οποία οργανώνεται εντός ή εκτός τάξης από έναν δάσκαλο ειδικής αγωγής, ο οποίος είναι υπεύθυνος να μετράει την πρόοδο των μαθητών και να ελέγχει κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι ακαδημαϊκοί στόχοι» (ΙΑΗΑΙΟ, 2013, σελ. 5). Ένα παράδειγμα εκπαίδευσης με την υποστήριξη ζώων αποτελεί η ανάγνωση με την υποστήριξη σκύλων (canine-assisted reading program), που ενσωματώνει έναν εκπαιδευμένο, ήρεμο σκύλο σε προγραμματισμένες και δομημένες δραστηριότητες ανάγνωσης, – εστιάζοντας στη δημιουργία ενός πλαισίου αποδοχής, στο οποίο τα παιδιά μπορούν να εξασκήσουν τις αναγνωστικές τους δεξιότητες χωρίς φόβο να κάνουν λάθη (Fung, 2017).

Τέλος, οι δραστηριότητες με την υποστήριξη ζώων (AAA) ορίζονται ως «οι δραστηριότητες, που είναι ικανές να παρέχουν κινητικά, εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά οφέλη, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων που τις πραγματοποιούν και οι οποίες μπορούν να οργανωθούν σε διάφορα περιβάλλοντα από ειδικά εκπαιδευμένους επαγγελματίες, θεραπευτές ή/και εθελοντές με τη συμμετοχή ειδικά εκπαιδευμένων ζώων» (Krugel & Serpell, 2010, σελ. 23).

1.3. Θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (AAT)

Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο με κατοικίδια, όσο και με ειδικά εκπαιδευμένα οικόσιτα ζώα. Σε μια ανασκόπηση της

βιβλιογραφίας, παρατηρούνται περιπτώσεις θεραπείας με σκύλους, άλογα, πουλιά, δελφίνια και ψάρια (Çakıcı & Kök, 2020). Ειδικότερα, στο βιβλίο της που κυκλοφόρησε το 2012 με θέμα τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων στη συμβουλευτική, η Chandler (2012), υποδεικνύει ότι σκύλοι και κουτάβια, κουνέλια, οικόσιτες γάτες, άλογα, ζώα φάρμας, καθώς κι άλλες αλληλεπιδράσεις με τέτοιου είδους ζώα, επέφεραν θετικά αποτελέσματα επούλωσης (healing), σε άτομα με χρόνιες παθήσεις, (κατάθλιψη, άνοια και αγχώδης διαταραχή) και κοινωνικής προσαρμογής (social adaptation) σε παιδιά με αναπτυξιακές διαταραχές και σε εφήβους με προβλήματα συμπεριφοράς ή τραύματα. Ένα από παράδειγμα αποτελεί η θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων, που δημοσιεύτηκε αρκετά χρόνια πριν, συγκεκριμένα το 2008, από την Parish-Plass, σε παιδιά τα οποία είχαν υποστεί κακοποίηση, καταλήγοντας πως αυτή η μορφή θεραπείας παρείχε μια σειρά από πλεονεκτήματα σε αυτή την ομάδα παιδιών. Ειδικότερα, με την υποστήριξη ζώων κατά τη διάρκεια της θεραπείας, όπως ποντίκια, χάμστερ, παπαγάλοι και σκύλοι, διαπιστώθηκε πως παρέχονταν ένα πιο ήρεμο υπόβαθρο για να διεξαχθεί η θεραπεία, κάνοντας τα παιδιά να αισθάνονται λιγότερο άβολα. Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, μέσω της σχέσης μεταξύ του θεραπευτή και των ζώων που συμμετείχαν στη θεραπεία, ο θεραπευτής καθίσταται πιο αξιόπιστος στα μάτια των κακοποιημένων παιδιών. Εκτός αυτού, η διαδικασία της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, κινείται γύρω από τους άξονες τόσο της θεραπείας, όσο και του παιχνιδιού, συμβάλλοντας ώστε η αρχική σχέση μεταξύ παιδιού και θεραπευτή, να εδραιωθεί πιο εύκολα από ό,τι σε άλλου είδους θεραπείες. Έτσι λοιπόν, αυτή η ευελιξία που παρέχεται μέσω της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, η οποία επιτρέπει στον συμμετέχοντα να ισορροπεί μεταξύ παιχνιδιού και πραγματικότητας, φάνηκε να είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα κακοποιημένα παιδιά που συμμετείχαν, καθότι τα επίπεδα άγχους τους τείνουν να είναι τόσο υψηλά, που συχνά έχουν μειωμένη ικανότητα να χρησιμοποιούν συμβολισμούς στο παιχνίδι προκειμένου να ξεπεράσουν τα προβλήματά τους (Parish-Plass, 2008). Σαν τελικό συμπέρασμα της έρευνας, προέκυψε πως οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονταν μεταξύ του παιδιού, των ζώων και του θεραπευτή, ήταν πιο ουσιαστικές.

Αξίζει να αναφερθεί, πως αν και ορισμένες από τις πρώτες χρήσεις ζώων για τη βελτίωση της υγείας των ανθρώπων πραγματοποιήθηκαν με ζώα φάρμας, οι σύγχρονες μελέτες χρησιμοποιούν συνήθως σκύλους, άλογα και, σε μικρότερο βαθμό, γάτες και

πτηνά (Fine et al., 2019). Ακόμη, η θεραπευτική συμμετοχή τόσο σκύλων, όσο κι αλόγων, έχει παρατηρηθεί σύμφωνα με τον Koukouziko και τους συνεργάτες του (2019) να είναι η πιο αποτελεσματική στον τομέα των αναπτυξιακών διαταραχών παιδιών και ενηλίκων. Ειδικότερα, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε γαλλικές εγκαταστάσεις παρέμβαση από τους Philippe-Peyroutet και Grandgeorge, (2018), τα πιο συχνά είδη ζώων που αξιοποιούνται σε τέτοιου είδους παρεμβάσεις ήταν τα άλογα (79,7%) και οι σκύλοι (25,9%), ακολουθούμενα από τα κουνέλια (17,2%), τα ζώα φάρμας (16,8%). Για αυτούς τους λόγους, στην παρούσα έρευνα, το ενδιαφέρον θα εστιαστεί γύρω από τους σκύλους και τα άλογα θεραπευτές.

1.3.1. Θεραπευτικές Παρεμβάσεις με την υποστήριξη σκυλιών

Γενικά, οι σκύλοι σαν ζώα, τυγχάνουν αυξανόμενης προσοχής λόγω της πιθανής χρήσης τους σε διάφορα προγράμματα θεραπείας (θεραπευτές-σκύλοι). Είναι ευρέως γνωστοί για την αξιοποίησή τους σε παρεμβάσεις με την υποστήριξη ζώων, οιοποιές όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, συναντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο “Animal-Assisted Interventions” (AAI) και στοχεύουν στην εξομάλυνση μεγάλου αριθμού προβλημάτων που σχετίζονται με την υγεία σε διάφορους πληθυσμούς, όπως τα παιδιά με Νοητική Αναπηρία ή και Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (Cirulli et al., 2011).

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αποσαφηνιστούν οι δύο όροι, καθότι ο σκύλος «θεραπευτής» διαφέρει από τον σκύλο «βοηθό». Συγκεκριμένα, αναφορικά με τους σκύλους θεραπευτές, οι αλληλεπιδράσεις με τα άτομα πραγματοποιούνται παρουσία ενός θεραπευτή, ο οποίος ακολουθεί προκαθορισμένο ερευνητικό πρωτόκολλο, το οποίο περιλαμβάνει δομημένες δραστηριότητες, κυρίως ένας προς έναν, που έχουν σχεδιαστεί για να ενισχύσουν τις κοινωνικές συμπεριφορές και τη χρήση της γλώσσας από τα παιδιά με ΔΑΦ (Burrows & Adams, 2008). Οι σκύλοι βοηθοί από την άλλη, ορίζονται ως εκείνοι που: (1) εκτελούν εργασίες που σχετίζονται με την αναπηρία ενός ατόμου, (2) έχουν προηγμένο επίπεδο δεξιοτήτων για την ολοκλήρωση μιας εργασίας και (3) δε χρησιμοποιούνται από «δημόσιες υπηρεσίες, στρατιωτικούς ή επαγγελματίες υγείας» (Parenti et al., 2013).

Η θεραπεία με την υποστήριξη σκύλου (dog assisted therapy) παρατηρείται ότι ανακουφίζει την ψυχολογική δυσφορία σε γονείς και παιδιά, διευκολύνει την προσαρμογή σε διαδικασίες θεραπείας και συμβάλλει στην εξεύρεση παρηγοριάς από

πλευράς των ατόμων (Gagnon et al., 2014, όπως αναφ. σε Çakıcı & Kök, 2020). Ως εκ τούτου, στη διεθνή βιβλιογραφία συναντώνται παραδείγματα στα οποία τα σκυλιά συμμετέχουν σε αρκετές θεραπείες, λόγω των καθησυχαστικών ιδιοτήτων τους για τα παιδιά (Duman, 2018, όπως αναφ. σε Çakıcı & Kök, 2020). Στη ζωοθεραπεία, εκτός από τη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης και της επικοινωνίας μεταξύ του θεραπευτή και του θεραπευόμενου, οι σκύλοι φαίνεται να έχουν μια κατευναστική επίδραση στο άγχος του δεύτερου, ενώ, στη συσχέτιση παιδιών με οικόσιτα ζώα, διάφορες μελέτες έχουν δείξει ότι τα ζώα αποτελούν σημαντική πηγή συναισθηματικής υποστήριξης προς τα παιδιά (Çakıcı & Kök, 2020).

Στην ειδική αγωγή, το απλό και ερμηνεύσιμο μοτίβο κινήσεων που χαρακτηρίζει τους σκύλους μπορεί να οδηγήσει στην εμπλοκή των παιδιών με αναπηρίες και συγκεκριμένα με ΔΑΦ, σε απλές κοινωνικές ενέργειες που δεν απαιτούνται ερμηνεία λεκτικών ενδείξεων και που είναι εξαιρετικά επαναλαμβανόμενες και προβλέψιμες (π.χ. φέρτε και ανακτήστε το παιχνίδι, βάδισμα με τον σκύλο κρατώντας το λουρί, απλή εντολή με το χέρι στον σκύλο) (Solomon, 2010, όπως αναφ. σε Berry et al., 2013). Επιπροσθέτως, οι σκύλοι, αντιπροσωπεύουν ένα ισχυρό πολυαισθητηριακό ερέθισμα – παράγοντας δυνατούς και καθαρούς ήχους, παρέχοντας μια ζωντανή οπτική εντύπωση, μια ιδιαίτερη οσμή και μια ευαισθησία στην αφή μέσω του τριχώματος

– έχοντας τη δυνατότητα να εξισορροπήσουν τα χαμηλά επίπεδα αισθητηριακής και συναισθηματικής διέγερσης που χαρακτηρίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ (Redefer & Goodman, 1989, όπως αναφ. σε Berry et al., 2013).

Εδώ και κάποιες δεκαετίες, έχει παρατηρηθεί από μελετητές πως η εισαγωγή ενός σκύλου θεραπευτή κατά τη διάρκεια μιας θεραπευτικής συνεδρίας, βοήθησε στην απότομη αύξηση της συχνότητας των λεκτικών και μη λεκτικών κοινωνικών συμπεριφορών, ακόμα και παιδιών με ΔΑΦ που παρουσίαζαν σοβαρά ελλείμματα σε αυτούς τους τομείς (Redefer & Goodman, 1989 όπως αναφ. σε Berry et al., 2013). Επιπλέον, ανατρέχοντας σε παλαιότερη βιβλιογραφία, στην έρευνα τους οι Martin και Farnum (2002), παρατήρησαν την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών όταν αλληλεπιδρούσαν με έναν αληθινό σκύλο και διαπίστωσαν ότι τα παιδιά με ΔΑΦ, αποσπώνται λιγότερο, παρουσιάζουν πιο παιχνιδιάρικη διάθεση και έχουν μεγαλύτερη επίγνωση του κοινωνικού τους περιβάλλοντος, όταν βιώνουν την παρουσία ενός σκύλου.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ότι συνολικά τα περισσότερα από τα

προγράμματα θεραπείας υποστηριζόμενης από ζώα, δεν διαθέτουν μια τυπική μεθοδολογία. Για αυτόν τον λόγο, υπάρχει ανάγκη για βασική έρευνα που στοχεύει στη συμπερίληψη μεγαλύτερων μεγεθών δειγμάτων για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς των συγκεκριμένων θεραπειών. Για παράδειγμα, στην περίπτωση υποβοηθούμενων θεραπειών με σκύλους, αυτές είναι απαραίτητο να βασίζονται σε εξατομικευμένα προγράμματα, προσαρμοσμένα στο προφίλ του εκάστοτε παιδιού, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψη τις αισθητηριακές δυσκολίες και τα διαφορετικά επίπεδα διέγερσης του κάθε παιδιού με ΔΑΦ (Berry et al., 2013). Συγκεκριμένα, έχει αναφερθεί ότι η παρουσία ενός σκύλου μπορεί να προκαλέσει αύξηση σε ανεπιθύμητες στερεότυπες συμπεριφορές, όπως τα χτυπήματα με τα χέρια (hand-flapping) (Rogers & Ozonoff, 2005, όπως αναφ. σε Berry et al., 2013).

Για αυτόν τον λόγο, παρά την ευρύτερη σκοπιμότητα της θεραπείας με την υποστήριξη σκύλων, για τη βέλτιστη απόδοση της απαιτούνται αρκετά βασικά στοιχεία, όπως καλά εκπαιδευμένους, δοκιμασμένους και κοινωνικοποιημένους σκύλους, πιστοποιημένους επαγγελματίες υγείας που δύνανται να την εφαρμόσουν, γνώση της πιθανής συμπεριφοράς των ζώων από τους επαγγελματίες υγείας ή τους χειριστές ζώων που την εφαρμόζουν και κατάλληλες αίθουσες θεραπείας ή διευρυμένους χώρους γενικότερα (Wijker et al., 2019).

1.3.2. Ιπποθεραπεία

Μια μορφή παρέμβασης με την υποστήριξη των ζώων (AAI), περιλαμβάνει τις δραστηριότητες και τις θεραπείες με τη υποστήριξη ιπποειδών (Equine-Assisted Activities and Therapies [EAAT]). Πρόκειται για ένα ταχέως αναπτυσσόμενο πεδίο θεραπείας που περιλαμβάνει την ενσωμάτωση αλόγων σε ένα περιβάλλον θεραπευτικής παρέμβασης (Gabriels et al., 2015). Σύμφωνα με τον Gabriels και τους συνεργάτες του (2015), από το έτος 2009, παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση στις δημοσιεύσεις που σχετίζονται με τις δραστηριότητες και τις θεραπείες με τη υποστήριξη ιπποειδών, οι οποίες μάλιστα διακρίνονται και σε υποκατηγορίες, ανάλογα με τη μέθοδο εργασίας που εφαρμόζεται. Ειδικότερα, στη διεθνή βιβλιογραφία συναντώνται ως: θεραπευτική ιππασία (Therapeutic Horseback Riding [THR]), Ιπποθεραπεία (Hippotherapy [HPOT]), ψυχοεκπαιδευτική ιππασία (Psychoeducational Horseback Riding [PER]), όπου όλες υπάγονται στο ευρύτερο πλαίσιο των δραστηριοτήτων και θεραπειών με τη υποστήριξη ιπποειδών (Equine-Assisted Activities and Therapies [EAAT]) (Gabriels et al., 2015). Είναι σημαντικό να

διευκρινιστεί σε αυτό το σημείο, πως αν και κάθε μέθοδος προσφέρει διαφορετική θεραπευτική εστίαση και τύπο δραστηριότητας που ακολουθείται, όλες περιλαμβάνουν τη συμπερίληψη των αλόγων ως μέρος της θεραπευτικής τους διαδικασίας. Εμβαθύνοντας στις διαφορές μεταξύ τους, η θεραπευτική ιππασία περιλαμβάνει την ενασχόληση με τη δραστηριότητα της ιππασίας, η οποία διαδραματίζεται σε περιβάλλοντα μικρών ομάδων, έχοντας ως επικεφαλής έναν πιστοποιημένο εκπαιδευτή θεραπευτικής ιππασίας, ο οποίος διδάσκει δεξιότητες ιππασίας στοχεύοντας στην επίτευξη διάφορων θεραπευτικών στόχων για τους συμμετέχοντες (PATH, 2011, όπως αναφ.σε Gabriels et al., 2015).

Η Ιπποθεραπεία ωστόσο, σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται από την Αμερικανική Ένωση Ιπποθεραπείας (American Hippotherapy Association [AHA], καθοδηγείται από έναν επαγγελματία εργοθεραπευτή, λογοθεραπευτή ή φυσιοθεραπευτή, οι οποίοι αξιοποιούν στο πλάνο θεραπείας του συμμετέχοντα, την κίνηση του αλόγου, μαζί με άλλα εργαλεία και στρατηγικές θεραπείας, προκειμένου να ενεργοποιήσουν τα αισθητικά, νευροκινητικά και γνωστικά συστήματα του ατόμου, έχοντας ως άπώτερο στόχο την επίτευξη λειτουργικών αποτελεσμάτων (American Hippotherapy Association, n.d.). Με άλλα λόγια, η Ιπποθεραπεία χρησιμοποιείται ως μέθοδος θεραπείας σε άτομα με νοητικές ή σωματικές αναπηρίες, και ουσιαστικά αποτελεί μια «θεραπεία με τη υποστήριξη αλόγου», η οποία φαίνεται να έχει ένα μηχανισμό νευροφυσιολογικής επίδρασης στα άτομα που τη λαμβάνουν (Çakıcı & Kök, 2020). Επιπροσθέτως, η Ιπποθεραπεία βασίζεται στη βελτίωση των νευρολογικών λειτουργιών και των αισθητηριακών διεργασιών και ως εκ τούτου, σε διάφορες μελέτες, φαίνεται να χρησιμοποιείται σε άτομα με σωματικές και ψυχικές διαταραχές (Koca & Ataseven, 2015). Αυτή η μορφή θεραπείας διαπιστώνεται πως είναι αποτελεσματική σε προβλήματα αντίληψης, ομιλίας, επικοινωνιακής και κοινωνικής συμπεριφοράς, καθώς και σε ψυχοκινητικά προβλήματα, διευκολύνοντας την κοινωνική ένταξη των ασθενών (Çakıcı & Kök, 2020). Κατά τη μέθοδο αυτή, λαμβάνονται τα οφέλη της ευεργετικής επίδρασης της θερμοκρασίας του σώματος και των ρυθμικών κινήσεων των αλόγων, τόσο στο κινητικό, όσο και στο νευρικό σύστημα των συμμετεχόντων. Εντούτοις, εκτός από μια εκπαιδευμένη ομάδα, η φυσική κατάσταση του αλόγου, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τη σωστή χρήση και αξιοποίηση σε άτομα με νοητικές ή σωματικές αναπηρίες, προκειμένου να επιτευχθεί ο τελικός σκοπός της Ιπποθεραπείας. Ειδικότερα, όταν επιλέγονται τα πιθανά άλογα

που θα υποβοηθήσουν τη διαδικασία της Ιπποθεραπείας, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη η δομή του σώματός τους και τα ψυχολογικά – συμπεριφορικά χαρακτηριστικά τους προκειμένου να μπορούν να αξιοποιηθούν σωστά κατά τη διάρκεια της θεραπείας (Köseman & Şeker, 2015). Γενικά, η χρήση της Ιπποθεραπείας παρατηρείται σε περιπτώσεις παιδιών και ενηλίκων με ΔΑΦ, εγκεφαλική παράλυση, αρθρίτιδα, σκλήρυνση κατά πλάκας, τραύμα κεφαλής, εγκεφαλικού, σπονδυλικές βλάβες, διαταραχές συμπεριφοράς και ψυχιατρικές διαταραχές, καθώς και για τη θεραπεία ατόμων με άλλου είδους αναπηρίες (Koca & Ataseven, 2015).

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η δραστηριότητα της ιππασίας παρέχει αποτελεσματική και αισθητηριακή διέγερση στον αναβάτη της μέσω των ρυθμικών και επαναλαμβανόμενων κινήσεων του αλόγου. Ειδικότερα, η κίνηση του αλόγου μιμείται τις κανονικές κινήσεις της ανθρώπινης λεκάνης κατά τη διαδικασία της βάδισης, ωστόσο, οι παραλλαγές στο βάδισμα των αλόγων επιτρέπουν στον θεραπευτή να μετρήσει την αισθητηριακή διέγερση και να ενσωματώσει αυτές τις μετρήσεις σε κλινικές θεραπείες, έτσι ώστε να καταλήξει στα επιθυμητά αποτελέσματα για τον εκάστοτε ασθενή (Koca & Ataseven, 2015). Πιο συγκεκριμένα, έχει αποδειχτεί πως η Ιπποθεραπεία συντομεύει τους χρόνους αποκατάστασης και βελτιώνει την ισορροπία και τον έλεγχο των μυών του ασθενούς, ενώ οι αργές και ρυθμικές κινήσεις του σώματος του αλόγου έχουν θεραπευτικές ιδιότητες, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη των παρασπονδυλικών μυών (Koca & Ataseven, 2015). Ταυτόχρονα, φαίνεται πως οι ασθενείς ανταποκρίνονται σε αυτή τη μέθοδο θεραπείας με μεγαλύτερη συμμεόρφωση και ενθουσιασμό, ενώ παράλληλα, η Ιπποθεραπεία βελτιώνει την ισορροπία, την κινητικότητα και τη στάση του σώματος τους (Meregillano, 2004, όπως αναφ. σε Koca & Ataseven, 2015).

Εστιάζοντας στην Ιπποθεραπεία σαν θεραπεία σε παιδιά με αναπηρία, σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε εδώ και αρκετά χρόνια, βασισμένη σε παιδιά με ΔΑΦ, τα οποία πραγματοποιούσαν συνεδρίες Ιπποθεραπείας, παρατηρήθηκαν αυξήσεις στην αισθητηριακή τους ευαισθησία και στα κοινωνικά τους κίνητρα, φανερώνοντας μειώσεις σε συμπτώματα που αντιμετώπιζαν, όπως η απροσεξία, η απόσπαση της προσοχής και η υπερκινητικότητα, παρέχοντας έτσι αποδεδειγμένα στοιχεία για το πώς η θεραπευτική ιππασία μπορεί να αποτελέσει έγκυρη θεραπευτική επιλογή στην περίπτωση παιδιών με ΔΑΦ (Bass et al., 2009). Μεταξύ άλλων, σε έρευνα που διεξήχθη το 2013 από τον Aizenman και τους συνεργάτες του, είχαν καθιερωθεί δύο φορές την

εβδομάδα συνεδρίες Ιπποθεραπείας για 6 παιδιά με ΔΑΦ, ηλικίας μεταξύ 5-12 ετών για 12 εβδομάδες, τα οποία αξιολογήθηκαν με την κλίμακα προσαρμοστικής συμπεριφοράς Vineland πριν και μετά τη θεραπεία. Πιο συγκεκριμένα, βάσει των μετρήσεων, στο τέλος της μελέτης, παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη βελτίωση στη στάση του σώματος των παιδιών που συμμετείχαν, καθώς και βελτιώσεις σε όλες τις προσαρμοστικές συμπεριφορές, όπως στην επικοινωνία, στην αυτοφροντίδα, στις καθημερινές δραστηριότητες (π.χ. βάδιση, ένδυση) και στην κοινωνική αλληλεπίδραση (Aizenman et al., 2013). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, όπως στη Γερμανία, στο Βέλγιο, στην Ολλανδία, στην Ελλάδα και στη Σουηδία, η Ιπποθεραπεία καλύπτεται από την ασφάλιση υγείας των πολιτών (Meregillano, 2004, όπως αναφ. σε Koca & Ataseven, 2015).

Καταλήγοντας, οι ερευνητές συγκλίνουν στα ευνοϊκά αποτελέσματα της Ιπποθεραπείας σε πληθυσμούς παιδιών με Νοητική αναπηρία και Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος και μάλιστα την κατατάσσουν σαν μια από τις στρατηγικές συμπληρωματικής θεραπείας σε παιδιά με ΔΑΦ (Aizenman et al., 2013).

1.4. Νοητική αναπηρία

1.4.1. Ορισμός

Στην Ειδική Αγωγή η χρήση συγκεκριμένων ορισμών είναι επιτακτικής σημασίας, προκειμένου να προσδιοριστούν επακριβώς οι αναπηρίες και να καθοριστούν τα εκάστοτε κριτήρια για αυτόν τον σκοπό. Συγκεκριμένα, κρίνεται απαραίτητο ο ορισμός να διαφοροποιεί τον όρο από άλλους συναφείς, να μην εμπεριέχει λέξεις ή έννοιες πιο σύνθετες από τον ίδιο τον όρο που περιγράφεται, να ορίζει αυτό που είναι και όχι αυτό που δεν είναι, να εμπεριέχει τη δυνατότητα γενικεύσεων αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του ατόμου ή της ομάδας που περιγράφεται, να διακατέχεται από μία σταθερότητα και τέλος, να συμβάλλει θετικά στην προβολή των υποκειμένων που εμπεριέχονται σε αυτόν τον όρο (Luckasson et al., 2002). Σύμφωνα με τον Schalock και τους συνεργάτες του (2019), κρίνεται επιτακτικά αναγκαίο η ορολογία να αντανακλά στο μέγιστο το περιεχόμενο που περιγράφεται, καθώς μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο θα είναι εφικτό να παρθούν έγκυρες κλινικές αποφάσεις και συστάσεις, να καθοριστούν κριτήρια καταλληλότητας για παραπομπή σε υπηρεσίες και για αντίστοιχη υποστήριξη, να διεξαχθεί εμπεριστατωμένη έρευνα

και να υπάρχει έγκυρη επικοινωνία μεταξύ των επιστημών, στοχεύοντας στην παροχή ολοκληρωμένης προσέγγισης αναφορικά με τον όρο.

Στις μέρες μας, η ορολογία σχετικά με τη νοητική αναπηρία (intellectual disability) έχει γίνει πιο ακριβής, εξαιτίας της ευθυγράμμισης του ορισμού της μεταξύ της Αμερικανικής Ένωσης στις Νοητικές και Αναπτυξιακές Αναπηρίες (AAIDD) και των διαγνωστικών εγχειριδίων DSM-5 και ICD-11 (Schalock & Luckasson, 2021).

Η νοητική αναπηρία αντιπροσωπεύει μια πολυδιάστατη κατάσταση, καθότι τα αίτια και τα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα άτομα με νοητική αναπηρία ποικίλλουν. Τα άτομα με νοητική αναπηρία εμφανίζουν διακυμάνσεις στην νοητική τους λειτουργία, οι οποίες καθορίζουν και τον βαθμό της έλλειψης γνωστικών και προσαρμοστικών ικανοτήτων. Εντούτοις, εξαιτίας του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζουν οι προσωπικοί και οι εξωγενείς παράγοντες, μπορούμε να πούμε πως τα χαρακτηριστικά των ατόμων με νοητική αναπηρία διαφέρουν από άτομο σε άτομο (Schalock et al., 2019). Με την πάροδο των χρόνων, οι ορισμοί που χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν την νοητική αναπηρία (intellectual disability) έχουν διαφοροποιηθεί αντανακλώντας τις απόψεις και τις πεποιθήσεις κάθε εποχής (Saad, & ElAdl, 2019). Αξίζει να αναφερθεί πως για αρκετό καιρό ο όρος που κυριαρχούσε ήταν αυτός της νοητικής καθυστέρησης (mental retardation), ο οποίος αντικαταστάθηκε λόγω του στίγματος που επέφερε στα άτομα με αυτού του είδους την αναπηρία (Tassé & Mehling, 2017, όπως αναφέρεται σε Saad, & ElAdl, 2019). Για αυτόν τον λόγο, στην προσπάθεια να αποσαφηνιστεί ο όρος της νοητικής αναπηρίας, αξίζει κανείς να συμβουλευτεί, μεταξύ άλλων, το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (DSM) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας και συγκεκριμένα την πέμπτη αναθεωρημένη έκδοση του, η οποία αποτελεί μια ταξινόμηση των ψυχικών διαταραχών με κριτήρια που έχουν σχεδιαστεί για να διευκολύνουν περισσότερο τις αξιόπιστες διαγνώσεις αυτών των διαταραχών (Mourad Ali, 2018).

Σύμφωνα λοιπόν με την Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία (American Psychiatric Association [APA]) (2013), η νοητική αναπηρία θεωρείται μια διαταραχή με έναρξη κατά την αναπτυξιακή περίοδο, η οποία περιλαμβάνει τόσο νοητικά όσο και προσαρμοστικά λειτουργικά ελλείμματα σε εννοιολογικούς, κοινωνικούς και πρακτικούς τομείς. Συγκεκριμένα, η νοητική αναπηρία σχετίζεται με βλάβες των γενικών νοητικών ικανοτήτων, οι οποίες δύνανται να επηρεάζουν την προσαρμοστική λειτουργία του ατόμου σε αυτούς τους τρεις τομείς. Με άλλα λόγια, πρόκειται για

τομείς, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για να καθορίζουν πόσο καλά ένα άτομο αντιμετωπίζει και φέρνει εις πέρας τις καθημερινές εργασίες (American Psychiatric Association, 2013). Επιπλέον, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), η νοητική αναπηρία αντανακλά μια σημαντικά μειωμένη ικανότητα κατανόησης νέων ή/και πολύπλοκων πληροφοριών, καθώς και μειωμένη ικανότητα εκμάθησης και εφαρμογής νέων δεξιοτήτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να παρατηρείται δυσκολία από πλευράς του ατόμου να ανταπεξέρχεται ανεξάρτητα, λόγω της μειωμένης κοινωνικής λειτουργίας του, η οποία ξεκινά πριν από την ενηλικίωση, έχοντας μόνιμη επίδραση στην ανάπτυξη του (World Health Organization, 2021, όπως αναφ. σε Wang, 2021).

Το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (DSM-5), προσδιορίζει τρεις τομείς προσαρμοστικής λειτουργίας και προκειμένου να διαγνωστούν με νοητική αναπηρία, τα άτομα πρέπει να παρουσιάζουν βλάβη σε τουλάχιστον έναν τομέα από τους παρακάτω (American Psychiatric Association, 2013). Εντούτοις, αξίζει να σημειωθεί ότι, συνήθως τα παιδιά με νοητική αναπηρία, αντιμετωπίζουν προβλήματα σε παραπάνω από έναν τομείς. Οι τομείς αυτοί είναι ο εννοιολογικός τομέας, ο οποίος περιλαμβάνει δεξιότητες της γλώσσας, της ανάγνωσης, της γραφής, καθώς και τα μαθηματικά, τη λογική, τη γνώση και τη μνήμη. Έπειτα ο κοινωνικός τομέας, ο οποίος εμπερικλείει την ενσυναίσθηση, την κοινωνική κρίση, τις δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας, την ικανότητα δημιουργίας και διατήρησης φιλιών και άλλες παρόμοιες ικανότητες. Τελευταίος είναι ο πρακτικός τομέας, ο οποίος επικεντρώνεται στην αυτοδιαχείριση σε τομείς όπως η προσωπική φροντίδα, οι επαγγελματικές ευθύνες, η διαχείριση χρημάτων, η ψυχαγωγία και η οργάνωση σχολικών και εργασιακών καθηκόντων κ.α. (American Psychiatric Association, 2013). Εν κατακλείδι, αξίζει να σημειωθεί πως η ανάπτυξη των ατόμων με νοητική αναπηρία δεν βασίζεται μόνο στους ενδογενείς παράγοντες, αλλά και οι περιβαλλοντικοί και κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο (Wang, 2021).

1.4.2. Επίπεδα Νοητικής Αναπηρίας

Η νοητική αναπηρία μπορεί να διακριθεί σε Ήπια Νοητική Αναπηρία (mild intellectual disability), Μέτρια Νοητική Αναπηρία (moderate intellectual disability), Σοβαρή Νοητική Αναπηρία (severe intellectual disability) και Βαριά Νοητική Αναπηρία (profound intellectual disability) (American Psychiatric Association, 2013).

Η Ήπια Νοητική Αναπηρία χαρακτηρίζεται ως η αναπηρία που αντιστοιχεί στο ανώτερο τμήμα του φάσματος των αναπηριών. Τα άτομα με ήπιας μορφής νοητική αναπηρία, χαρακτηρίζονται από περιορισμούς στη νοητική λειτουργία και την προσαρμοστική τους συμπεριφορά, τα οποία αντανακλώνται σε καθημερινές κοινωνικές και πρακτικές δεξιότητες. Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με τη 12η έκδοση του Εγχειριδίου, της Αμερικανικής Ένωσης στις Νοητικές και Αναπτυξιακές Αναπηρίες (AAIDD), εάν για τη γενικότερη μέτρηση της νοητικής αναπηρίας χρησιμοποιείται δοκιμασία νοημοσύνης με μέσο όρο 100 και τυπική απόκλιση 15, τότε η Ήπια νοητική Αναπηρία αντιστοιχεί περίπου στο διάστημα από 70-75 έως 50-55 (AAIDD, 2015). Επιπροσθέτως, η Ήπια Νοητική Αναπηρία καταλαμβάνει περίπου το 85 τοις εκατό των ατόμων με αυτή την αναπηρία και τα άτομα σε αυτό το επίπεδο, έχοντας την κατάλληλη εκπαίδευση δύνανται να αυτονομηθούν στην καθημερινότητα, να αποκτήσουν βασικές ακαδημαϊκές γνώσεις και να βελτιώσουν τις κοινωνικές τους ικανότητες (American Psychiatric Association, 2013).

Η μέτρια νοητική αναπηρία περιλαμβάνει περίπου το 10 τοις εκατό των ατόμων με νοητική αναπηρία, όπου ο δείκτης νοημοσύνης κυμαίνεται μεταξύ 50-55 και 35-40. Τα άτομα σε αυτό το επίπεδο μπορούν ακόμη να επιτύχουν ανεξάρτητη απασχόληση, παρά τις περιορισμένες εννοιολογικές ή κοινωνικές τους δεξιότητες (American Psychiatric Association, 2013).

Η σοβαρή νοητική αναπηρία περιγράφει το 3 έως 4 τοις εκατό αυτού του πληθυσμού. Τα άτομα με σοβαρή νοητική αναπηρία έχουν ελάχιστες δεξιότητες επικοινωνίας και είναι σύνηθες να χρειάζονται εκτεταμένη επίβλεψη (American Psychiatric Association, 2013).

Τέλος, η βαριά νοητική αναπηρία περιγράφει ένα πολύ μικρό μέρος των ατόμων με νοητική αναπηρία. Τα άτομα σε αυτό το επίπεδο έχουν μικρή γνωστική ή κινητική ικανότητα και, συχνά, απαιτείται διαρκής φροντίδα και υποστήριξη (American Psychiatric Association, 2013).

1.5. Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος

1.5.1. Ορισμός

Οι Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος αποτελούν μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή, η οποία εκδηλώνεται μέσα από μια στερεότυπη και επαναληπτική

συμπεριφορά από πλευράς του ατόμου, από δυσκολίες στον κοινωνικοσυναισθηματικό τομέα και στην επικοινωνία και από άτυπη κοινωνική συμπεριφορά (American Psychiatric Association, 2000· McPartland et al., 2016). Σε μια προσπάθεια εμφάθυνσης, λαμβάνοντας υπόψη την πιο πρόσφατη και αναθεωρημένη πέμπτη έκδοση του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειριδίου Ψυχικών Διαταραχών (DSM) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας, οι διαταραχές αυτιστικού φάσματος (ΔΑΦ) εντάσσονται στις νευροαναπτυξιακές διαταραχές, που χαρακτηρίζονται από ελλείμματα στην κοινωνική επικοινωνία, καθώς κι από την παρουσία περιορισμένων ενδιαφερόντων και επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών από πλευράς των ατόμων (American Psychiatric Association, 2013). Συγκεκριμένα, στο DSM-5, η έννοια του φάσματος αναφορικά με τις Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, τροποποιείται, καθότι πλέον οι ΔΑΦ θεωρούνται ως μια ενιαία διαγνωστική κατηγορία με μια ομάδα συμπτωμάτων. Αυτό έχει ως συνέπεια να ενσωματώνονται οι υποκατηγορίες: α) Αυτιστική διαταραχή, β) Σύνδρομο Asperger, γ) Παιδική Αποδιοργανωτική Διαταραχή ή αλλιώς σύνδρομο Heller (Childhood Disintegrative Disorder, [CDD]), και δ) Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή - μη προσδιοριζόμενη αλλιώς (Pervasive Developmental Disorder - not otherwise specified [P.D.D. - N.O.S]), ενώ κάποιες άλλες θεωρούνται πλέον ως ξεχωριστές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα το σύνδρομο Rett, καθότι συναντάται πλέον ως διακριτή νευρολογική διαταραχή (American Psychiatric Association, 2013 όπως αναφ. σε Hodges et al., 2020). Ως εκ τούτου, η συγχώνευση αυτών των υποομάδων στο DSM-5, αντανάκλα την παρόμοια αντιμετώπιση των διαταραχών που συμπεριλαμβάνονται στις ΔΑΦ, εξαιτίας των κοινών συμπεριφορών που εκδηλώνονται και των αντίστοιχων βιολογικών παραγόντων στις οποίες οφείλονται (McPartland et al., 2016).

Έτσι λοιπόν, φαίνεται πως ο αναθεωρημένος ορισμός έχει ως βασικό στόχο να είναι πιο ακριβής και να συντελεί στη έγκαιρη διάγνωση των ΔΑΦ σε πρώιμη ηλικία συμβάλλοντας στην πρώιμη παρέμβαση και στην αντιμετώπιση των συμπτωμάτων (Halfon & Kuo, 2013, όπως αναφ. σε Hodges et al., 2020).

«Ποια είναι όμως η αιτιολογία των ΔΑΦ;» αποτελεί ένα ερώτημα το οποίο δύναται να αποσαφηνιστεί, καθότι η διεθνής έρευνα δείχνει ότι οι ΔΑΦ οφείλονται σε συνδυασμό, τόσο γενετικών όσο και περιβαλλοντικών παραγόντων (McPartland et al., 2016). Ειδικότερα, οι νευροπαθολογικές έρευνες που συναντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία είναι περιορισμένες, ωστόσο, έχουν αναδείξει δυσπλασίες στην

παρεγκεφαλιδική δομή και συνδεσιμότητα, καθώς και ανωμαλίες του μεταιχμιακού συστήματος και φλοιώδεις αλλοιώσεις του μετωπιαίου και κροταφικού λοβού, μαζί με άλλες ανεπαίσθητες δυσπλασίες που συναντώνται στους εγκεφάλους των ατόμων με ΔΑΦ (Hodges et al., 2020). Αναφορικά με τους εξωγενείς περιβαλλοντικούς παράγοντες, ορισμένοι παράγοντες κινδύνου, φαίνεται να σχετίζονται με την προχωρημένη γονική ηλικία, το χαμηλό βάρος γέννησης, την πιθανή έκθεση του εμβρύου στο βαλπροϊκό οξύ, την κληρονομικότητα κ.α. (Bjørk et al., 2018· Surén et al., 2013).

Συμπερασματικά, η συνεχής έρευνα πάνω στις Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος εξακολουθεί να αποκαλύπτει παράγοντες που συσχετίζονται με τον κίνδυνο εμφάνισης κάποιας μορφής ΔΑΦ, αν και οι ερευνητές εξακολουθούν, μέσω μελετών, να εξετάζουν νέες παραλλαγές που ενδεχομένως να επιφέρουν κίνδυνο εμφάνισης ΔΑΦ στα παιδιά, καθώς και νέους περιβαλλοντικούς συσχετισμούς, οι οποίοι ωστόσο απαιτούν περαιτέρω μελέτη (Losh et al., 2008· Ruzzo et al., 2019).

Αναφορικά με την επιδημιολογία των ΔΑΦ, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, εκτιμάται ότι ο διεθνής επιπολασμός των ΔΑΦ ανέρχεται στο 0,76%, ωστόσο σύμφωνα με τον Baxter και τους συνεργάτες του, (2015) αυτό το ποσοστό αντιπροσωπεύει περίπου το 16% του παγκόσμιου παιδικού πληθυσμού. Αναλυτικότερα, διαπιστώνεται πως οι ΔΑΦ εμφανίζονται σε όλες τις φυλετικές, εθνοτικές και κοινωνικοοικονομικές ομάδες, αλλά η διάγνωσή τους δεν είναι ομοιόμορφη σε αυτές τις ομάδες (Baio et al, 2018). Σε ελληνικό επίπεδο, η συχνότητα εμφάνισης των ΔΑΦ στην Ελλάδα, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη, υπολογίζεται στο 1,15%, (1.83% αγόρια, 0.44% κορίτσια: συχνότητα 4.14:1), ποικίλλοντας από 0.59% έως και 1.50% του γενικού πληθυσμού (Thomaidis et al., 2020).

Η διάγνωση των ΔΑΦ στα παιδιά γίνεται από παιδονευρολόγο, αναπτυξιολόγο παιδοψυχίατρο, οι οποίοι στηρίζονται τόσο στην κλινική παρατήρηση και στην λεπτομερή λήψη ιστορικού όσο και σε ευρέως χρησιμοποιούμενα διαγνωστικά εργαλεία, όπως: VINELAND, CARS, Social Communication Questionnaire (SCQ), ADOS, κ.α. (Hodges et al., 2020). Αν και το πεδίο αναγνώρισης και διάγνωσης των ΔΑΦ έχει επεκταθεί αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες, συνεχίζει να απαιτείται πρόοδος για την ανάπτυξη κατάλληλων εξατομικευμένων θεραπειών που βελτιώνουν τη ζωή των ατόμων με ΔΑΦ (McPartland et al., 2016). Για αυτό τον λόγο, σύγχρονες θεραπευτικές μέθοδοι, όπως αυτή της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, είναι

απαραίτητο να εφαρμόζονται σε παρόμοιους πληθυσμούς. Διότι, έχει αποδειχτεί μέσα από διεθνείς έρευνες, πως επιδρούν θετικά στη γνωστική και στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με νοητική αναπηρία ή και διαταραχές αυτιστικού φάσματος (Borgi, Loliva, et al., 2016· Gabriels et al., 2012· Griffioen & Enders-Slegers, 2014· Martin & Farnum, 2002).

1.6. Παραδείγματα εφαρμογών θεραπευτικών προγραμμάτων με ζώα σε παιδιά με Νοητική αναπηρία και ΔΑΦ

Τα τελευταία χρόνια, οι θεραπευτικές παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, έχουν γίνει όλο και πιο δημοφιλείς, παράλληλα με την αναγνώριση των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν μέσα από τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπου και ζώου, καθώς και της αύξησης του αριθμού των ζώων συντροφιάς (López-Cepero et al., 2015). Στην ειδική αγωγή, έχει αποδειχτεί μέσα από έρευνες, πως η παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων (AAI) χρησιμοποιείται συχνά για να βοηθήσει άτομα με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού στη μαθησιακή τους ανάπτυξη (Brelsfordet et al., 2017), επιφέροντας βελτίωση στην κοινωνική αλληλεπίδραση τους με άλλα άτομα (Ferwerda-Van Zonneveld et al., 2012· O’Haire et al., 2014, όπως αναφέρεται σε Zhi et al., 2020).

Επιπλέον, στη διεθνή βιβλιογραφία εντοπίζονται αρκετές έρευνες, οι οποίες εστιάζουν στις επιδράσεις των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων, τόσο στη γνωστική, όσο και στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με νοητική αναπηρία ή και Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, φανερώνοντας πως οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις έχουν εφαρμοστεί σε παρόμοιους πληθυσμούς και αποτελούν μια μορφή θεραπείας που τυγχάνει αναγνώρισης.

Σε μια προσπάθεια ταξινόμησης βάσει χρονολογικής σειράς, μια αρκετά πρόσφατη μελέτη, που διεξήχθη το 2021 από τον Zhao και τους συνεργάτες του, σχεδιάστηκε προκειμένου να εξετάσει τα αποτελέσματα ενός προγράμματος θεραπευτικής ιππασίας 16 εβδομάδων σε συσχέτιση με τις δεξιότητες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, έπειτα από εφαρμογή σε παιδιά με ΔΑΦ. Ειδικότερα, ογδόντα τέσσερα παιδιά που διαγνώστηκαν με ΔΑΦ, ηλικίας μεταξύ 6 και 12 ετών, συμμετείχαν σε αυτήν τη μελέτη, της οποίας τα αποτελέσματα έδειξαν ότι παρατηρήθηκαν σημαντικές βελτιώσεις στους τομείς της επικοινωνίας, της υπευθυνότητας και του αυτοελέγχου των παιδιών. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές κατέληξαν πως οι αντιδράσεις από τα άλογα ή τους εκπαιδευτές κατά τη διάρκεια της

συνεδρίας, συνέβαλαν στη διέγερση της αντίληψης των παιδιών για το περιβάλλον.

Επιπλέον, κατά την ιππασία, τα άλογα ανταποκρίνονται αμέσως στις εντολές των παιδιών, γεγονός που θεωρήθηκε ικανό να προκαλέσει ενίσχυση της μη λεκτικής επικοινωνίας των παιδιών με ΔΑΦ. Ακόμη, αυτές οι αλληλεπιδράσεις παιδιού-άλογου και οι κοινωνικές πρακτικές που εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής ιππασίας, φάνηκε πως βοήθησαν τα παιδιά με ΔΑΦ να κατανοήσουν καλύτερα τους γύρω τους, ενισχύοντας έτσι την κοινωνική συμπεριφορά και τις δεξιότητες επικοινωνίας τους (Zhao et al., 2021). Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της ιππασίας, τα παιδιά έπρεπε να διατηρούν τον έλεγχο της στάσης του σώματος τους, καθώς και την ισορροπία τους, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την προσοχή και τον αυτοέλεγχό τους. Καταλήγοντας, οι ερευνητές διαπίστωσαν πως η ζεστασιά του σώματος του αλόγου και οι ρυθμικές κινήσεις του κατά τη διάρκεια της ιππασίας, ήταν ικανές να συμβάλουν στην ηρεμία των παιδιών με ΔΑΦ, μειώνοντας με αυτόν τον τρόπο την ευερεθιστότητα και την υπερκινητικότητα ορισμένων παιδιών (Zhao et al., 2021). Έτσι λοιπόν, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω ευρήματα, αλλά και άλλες αντίστοιχες έρευνες, μπορεί κανείς να διαπιστώσει τα θετικά αποτελέσματα της παρέμβασης με την υποστήριξη των ζώων και συγκεκριμένα της θεραπείας με άλογα, σε παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού (Gabriels et al, 2015· Kern et al., 2011, όπως αναφέρεται σε Vakrinou & Tzonichaki, 2020).

Στις πρόσφατες μελέτες, εντός πενταετίας, έρχεται να προστεθεί και αυτή του Wijker και των συνεργατών του (2019), στην οποία περιγράφεται η αποτελεσματικότητα μιας θεραπείας υποστηριζόμενης από σκύλους αυτή τη φορά, μέσω μιας διαδικασίας αξιολόγησης από πλευράς των ερευνητών. Στόχος της παρέμβασης ήταν η μείωση ορισμένων ψυχοκοινωνικών προβλημάτων, όπως το στρες, η κατάθλιψη και το άγχος και ταυτόχρονα η βελτίωση της κοινωνικής επικοινωνίας και της αυτοεκτίμησης ορισμένων ενηλίκων με Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές. Τα αποτελέσματα της έρευνας, έδειξαν μειωμένο αυτοαναφερόμενο άγχος και αίσθηση αγοραφοβίας από πλευράς των συμμετεχόντων και βελτιωμένη κοινωνική ευαισθητοποίηση, καθώς και αυξημένη κοινωνική επικοινωνία, μετά από ένα πρόγραμμα θεραπείας δέκα εβδομάδων με την υποστήριξη ενός σκύλου (Wijker et al., 2019).

Επιπλέον, από τα ευρήματα της έρευνας προκύπτει πως οι συμμετέχοντες έμειναν ικανοποιημένοι από τη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων, καθότι, σε ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε μετά το πέρας της παρέμβασης, όλοι οι συμμετέχοντες σημείωσαν βαθμολογία 4 (ικανοποιημένοι) ή 5 (πολύ ικανοποιημένοι) αξιολογώντας τη θεραπεία με την υποστήριξη των σκύλων. Έπειτα, απαντώντας σε ανοιχτές ερωτήσεις, οι συμμετέχοντες ανέφεραν κυρίως θετικές εμπειρίες από τη διαδικασία, όπως αίσθημα της χαράς, αύξηση της διορατικότητας και της προσωπικής ανασκόπησης, καθώς και αύξηση του αισθήματος της χαλάρωσης. Γενικά, τόσο οι θεραπευτές, όσο και οι συμμετέχοντες συμπεράναν, αναφορικά με την θεραπεία με την υποστήριξη ζώων, πως αποτελεί μια εφικτή και καινοτόμα μορφή θεραπείας για τους ίδιους αλλά και για άλλους ενήλικες με ΔΑΦ. Ανέφεραν επίσης ορισμένα θετικά χαρακτηριστικά, όπως τις συγκεκριμένες ασκήσεις που παρέχουν άμεση ανατροφοδότηση στη συμπεριφορά του ατόμου, ένα ασφαλές και χαλαρωτικό περιβάλλον και την δυνατότητα που δίνεται στους συμμετέχοντες να αγγίξουν ένα άλλο ζωντανό ον κατά τη διάρκεια των συγκεκριμένων θεραπευτικών συνεδριών (Wijker et al., 2019).

Ακόμα μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 2015 από τον Gabriels και τους συνεργάτες του κινείται στους ίδιους άξονες, εστιάζοντας στα αποτελέσματα της εφαρμογής θεραπειών με την υποστήριξη ιπποειδών σε παιδιά με ΔΑΦ, έχοντας ως βασικό στόχο την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της θεραπευτικής ιππασίας σε τομείς, όπως η αυτορρύθμιση, η κοινωνικοποίηση, η επικοινωνία, καθώς και των προσαρμοστικών και κινητικών συμπεριφορών των παιδιών αυτού του πληθυσμού. Αναλυτικότερα, η μελέτη βασίστηκε στη συμμετοχή 116 παιδιών και εφήβων με διάγνωση ΔΑΦ (ηλικίας 6-16 ετών), οι οποίοι συμμετείχαν σε συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας (THR), διάρκειας 10 εβδομάδων. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν, βασίστηκαν στη σύγκριση με μια ομάδα ελέγχου, η οποία δεν είχε αλληλεπίδραση με τα άλογα. Συγκεκριμένα, από τα αποτελέσματα φανερώθηκαν σημαντικές βελτιώσεις, μετά την παρέμβαση, στην ευερεθιστότητα και την υπερκινητικότητα των παιδιών, καθώς και σημαντικές βελτιώσεις στους τομείς της κοινωνικής γνώσης και επικοινωνίας, αναφορικά με την ποσότητα των λέξεων και τη χρήση διαφορετικών λέξεων από πλευράς τους. Σύμφωνα με τον Gabriels και τους συνεργάτες του (2015), τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης υποστηρίζουν ευρήματα από προηγούμενες μελέτες, οι οποίες αξιοποίησαν εξίσου προγράμματα θεραπειών με τη υποστήριξη

ιπποειδών σε πληθυσμό με ΔΑΦ, υποδηλώνοντας ότι υπάρχει μια σημαντική σύνδεση στην αλληλεπίδραση ανθρώπου-ιπποειδούς, η οποία μπορεί να επιφέρει θετικές αλλαγές στην ευερεθιστότητα, την υπερκινητικότητα, τις κοινωνικές και επικοινωνιακές συμπεριφορές αυτού του πληθυσμού.

Ως προέκταση της παραπάνω έρευνας, σχεδόν οι ίδιοι ερευνητές, θέλησαν να πάνε ένα βήμα παραπέρα, δημοσιεύοντας το 2018 μια νέα έρευνα, της οποίας στόχος ήταν να εξεταστεί εάν οι σημαντικές βελτιώσεις της ευερεθιστότητας, της υπερκινητικότητας, των κοινωνικών και επικοινωνιακών συμπεριφορών που παρατηρήθηκαν στους συμμετέχοντες με ΔΑΦ, διατηρήθηκαν 6 μήνες μετά την ολοκλήρωση της πρώτης παρέμβασης (Gabriels et al., 2018). Έτσι λοιπόν, βάσει των συγκρίσεων που πραγματοποιήθηκαν από την έναρξη της παρέμβασης καθώς και 6 μήνες μετά, ανακάλυψαν ότι η ομάδα των παιδιών με ΔΑΦ που συμμετείχε στις συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας (THR), διατήρησε σημαντικές από τις αρχικές βελτιώσεις που είχαν αναφερθεί και οι οποίες σχετίζονταν με τις κοινωνικές και επικοινωνιακές τους συμπεριφορές, καθώς με τον αριθμό των λέξεων που χρησιμοποιούσαν, ο οποίος είχε αυξηθεί. Σύμφωνα λοιπόν με τους ερευνητές, τα παραπάνω αποτελέσματα υποδηλώνουν με ακρίβεια, ότι τα προγράμματα θεραπειών με τη υποστήριξη ιπποειδών, είναι ικανά να αποτελέσουν μια αποτελεσματική συμπληρωματική μέθοδο παρέμβαση για την ενίσχυση των κοινωνικών και λεκτικών ελλειμμάτων που εντοπίζονται σε πληθυσμούς παιδιών με ΔΑΦ, καθώς και για τη μείωση των συμπτωμάτων ευερεθιστότητας από πλευράς τους (Gabriels et al., 2018).

Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως παρόμοια ευρήματα παρουσιάζονται από την Sams και τους συνεργάτες της (2006), οι οποίοι διαπίστωσαν, αρκετά χρόνια πριν πραγματοποιηθούν οι παραπάνω μελέτες, ότι η ενσωμάτωση ζώων (όπως λάμα, σκύλοι και κουνέλια) σε ένα πρόγραμμα εργοθεραπείας ήταν ικανή να ενισχύσει τη χρήση της γλώσσας και την κοινωνική αλληλεπίδραση των παιδιών με ΔΑΦ, ιδιαίτερα σε σύγκριση με τις τυπικές τεχνικές εργοθεραπείας.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω έρευνες, καθίσταται κατανοητό πως η θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη των ζώων, φαίνεται να βοηθά στη βελτίωση πολλών τομέων λειτουργιών που είναι γνωστό ότι υπολείπονται στα παιδιά με ΔΑΦ, όπως δεξιότητες κοινωνικοποίησης, επικοινωνίας και συμπεριφοράς (Borgi, Loliva et al., 2016· Gabriels et al., 2012· Martin & Farnum, 2002). Στην περίπτωση των παιδιών με ΔΑΦ, η θεραπεία υποβοηθούμενη από ζώα, αποτελεί μια παρέμβαση,

η οποία περιλαμβάνει τόσο ένα εκπαιδευμένο ζώο, όσο και την ύπαρξη προκαθορισμένων εκπαιδευτικών και θεραπευτικών στόχων που καθοδηγούνται από έναν πιστοποιημένο θεραπευτή στην υγειονομική περίθαλψη (ΙΑΗΑΙΟ, 2018, όπως αναφ. σε Wijker et al., 2019). Μέσα από διάφορες έρευνες, συμπεριλαμβανομένων και των παραπάνω που παρατέθηκαν, οι οποίες εστιάζουν στις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με ΔΑΦ, βρέθηκαν θετικές επιδράσεις στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και στην επικοινωνία, καθώς και σημαντική συμβολή στη μείωση του στρες από πλευράς των ατόμων, έπειτα από μια παρέμβαση υποβοηθούμενη από ζώα (Berry et al., 2013· O’Haire, 2013). Ειδικότερα, φαίνεται πως η χρήση της ζωοθεραπείας συνεπάγεται με βελτιώσεις στον τομέα πολλαπλών λειτουργιών, οι οποίες είναι γνωστό ότι υπολείπονται στα παιδιά με ΔΑΦ, επιφέροντας την αύξηση της τάσης θετικών κοινωνικών συμπεριφορών και επικοινωνίας από πλευράς των παιδιών, ενώ αντίθετα συμβάλλουν στη μείωση των τάσεων βίας που εμφανίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ. Τέλος, σημαντικές θετικές βελτιώσεις φαίνεται να προκύπτουν και στα επίπεδα άγχους τους (O’Haire 2013).

Στην περίπτωση των παιδιών με νοητική αναπηρία, οι έρευνες που συναντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία είναι λιγότερες, ωστόσο επισημαίνουν τα θετικά αποτελέσματα που έχει η εφαρμογή θεραπειών με την υποστήριξη των ζώων και σε αυτόν τον πληθυσμό παιδιών (Griffioen & Enders-Slegers, 2014).

Συγκεκριμένα, στην έρευνα των Griffioen και Enders-Slegers (2014), η οποία εφαρμόστηκε σε μία ομάδα 45 παιδιών με σύνδρομο Down, μετά την περίοδο της παρέμβασης με την υποστήριξη δελφινιών, υπήρξε σημαντική βελτίωση στη λεκτική ανάπτυξη και στην «αναγνώριση προσώπων» από πλευράς των παιδιών, ενώ η παρορμητικότητα τους μειώθηκε. Ακόμη, σε μια πιο πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2020 επίσης από τον Griffioen και άλλους συνεργάτες του, αξιολογείται η θετική αλλαγή στο συγχρονισμό της συμπεριφοράς παιδιών με Νοητική Αναπηρία και ΔΑΦ, μετά τη συμμετοχή τους σε θεραπείες με την υποστήριξη σκύλου. Αναλυτικότερα, ο συγχρονισμός συμπεριφοράς πρόκειται για ένα μέρος της διαδικασίας κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ατόμων, το οποίο εννοείται γενικά ως ένα παρατηρήσιμο μοτίβο δυαδικής αλληλεπίδρασης που είναι αμοιβαίο και αρμονικό ανάμεσα σε δύο συνομιλητές (Harrist & Waugh, 2002, όπως αναφ. σε Griffioen et al., 2020). Για παράδειγμα, ο συγχρονισμός στις δυαδικές αλληλεπιδράσεις διευκολύνει την κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ωστόσο στην

περίπτωση των παιδιών με ΝΑ ή με ΔΑΦ, τα ελλείματα που παρουσιάζουν στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τους άλλους, δυσχεραίνουν τη διαδικασία συντονισμού που χαρακτηρίζει τον συγχρονισμό συμπεριφοράς (Griffioen et al., 2020). Η μελέτη λοιπόν, εστιάζει στη ανάπτυξη του συγχρονισμού συμπεριφοράς ανάμεσα σε παιδιά με ΝΑ και ΔΑΦ και στους σκύλους θεραπευτές, μετά από μια περίοδο έξι εβδομάδων, όπου από τα αποτελέσματα προκύπτει μια σημαντική αύξηση στο συγχρονισμό μεταξύ παιδιού με αναπηρία και σκύλου θεραπευτή με την πάροδο του χρόνου (Griffioen et al., 2020). Το γεγονός αυτό πρακτικά σημαίνει, πως μετά από την έκθεση των παιδιών στις θεραπείες με την υποστήριξη σκύλου, τα παιδιά ήταν σε θέση να καθιερώσουν μοτίβα αλληλεπίδρασης με τους σκύλους, τα οποία θα μπορούσαν αργότερα να επεκτείνουν στις ανθρώπινες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις τους (Griffioen et al., 2020).

1.7. Στάσεις απέναντι στην θεραπεία με την υποστήριξη ζώων

1.7.1. Επαγγελματίες υγείας

Έπειτα από εκτενή ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, εντοπίστηκαν ορισμένες προγενέστερες έρευνες, οι οποίες συνάδουν με την παρούσα και κινούνται γύρω από τους ίδιους άξονες αναφορικά με τη διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών υγείας απέναντι στην θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων.

Ξεκινώντας από την πιο σύγχρονη, στην έρευνα των Žgur και Jerman που δημοσιεύτηκε το 2021, διερευνώνται οι στάσεις θεραπευτών και δασκάλων αναφορικά με τα αποτελέσματα της Ιπποθεραπείας, η οποία αποτελεί μια από τις μορφές ζωοθεραπείας. Πιο συγκεκριμένα, βασικός στόχος των ερευνητριών ήταν να προσδιοριστεί εάν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ 21 διαφορετικών επαγγελματιών (δάσκαλοι ειδικής αγωγής και αποκατάστασης, εργασιοθεραπευτές, λογοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές και άλλου είδους θεραπευτές), αναφορικά με την επίδραση της Ιπποθεραπείας, χωρίζοντας τους ουσιαστικά σε δύο κατηγορίες, αυτή των δασκάλων και αυτή των θεραπευτών και συγκρίνοντας τα αποτελέσματα. Σαν γενικότερο συμπέρασμα της έρευνας προέκυψε πως και οι δύο ομάδες επαγγελματιών είχαν σε μεγάλο βαθμό θετική άποψη για τις επιπτώσεις της Ιπποθεραπείας στην κινητική και τη γνωστική ανάπτυξη ενός παιδιού, ωστόσο, στατιστικά σημαντική διαφορά προσδιορίστηκε στην αξιολόγηση των επιδράσεων της Ιπποθεραπείας από τους δασκάλους. Από τις απαντήσεις φάνηκε πως όλοι οι δάσκαλοι και οι θεραπευτές είχαν θετικές απόψεις για τα αποτελέσματα της Ιπποθεραπείας. Συγκεκριμένα, στα

αποτελέσματα της έρευνας παρατηρήθηκε πως στην αρχή της έρευνας, οι θεραπευτές είχαν θετικότερες στάσεις απέναντι στην Ιπποθεραπεία από τους δασκάλους, αλλά στην περίπτωση των δευτέρων, παρατηρήθηκε πως η θετική θεώρηση των επιπτώσεων της Ιπποθεραπείας αυξήθηκε σημαντικά μετά το τέλος των θεραπειών που έλαβαν οι μαθητές τους. Με άλλα λόγια, ενώ οι απόψεις των θεραπευτών παρέμειναν κατά βάση αμετάβλητες, ενώ στην περίπτωση των δασκάλων παρατηρήθηκε αύξηση των θετικών απόψεων αναφορικά με την Ιπποθεραπεία. Μια πιθανή εξήγηση των ερευνητών βασίστηκε στο γεγονός πως οι δάσκαλοι μπόρεσαν να εντοπίσουν σε μεγαλύτερο βαθμό τους συγκεκριμένους τομείς προόδου στους μαθητές τους, όπου κατά την άποψή τους, η Ιπποθεραπεία είχε σημαντική επίδραση στη βελτίωση της κινητικής και γνωστικής λειτουργίας των μαθητών, καθότι βρίσκονταν σε άμεση καθημερινή επαφή με τους παρατηρούμενους (Žgur & Jerman, 2021).

Ανατρέχοντας σε παλαιότερη βιβλιογραφία, στην έρευνα της Pinto και των συνεργατών της (2017), η ανάλυση της βιβλιογραφίας ανέδειξε την έλλειψη δεδομένων και εμπειριστωμένης έρευνας που να περιλαμβάνει τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, τόσο στο ιταλικό όσο και στο διεθνές πλαίσιο. Σε αυτή την έρευνα αποπειράται να διερευνηθούν οι απόψεις, οι επαγγελματικές εμπειρίες και οι γνώσεις των Ιταλών ιατρών για τις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκεται η έρευνα να παρέχει μια λεπτομερή περιγραφή των ιατρών που χαρακτηρίζονται από μια έντονα θετική στάση απέναντι στην ζωοθεραπεία. Το 93,7% των ερωτηθέντων χαρακτήρισε τον εαυτό του απολύτως ευνοϊκό απέναντι στη ζωοθεραπεία, σε αντίθεση με το 6,3% που δήλωσε ότι είχε κάποιες αμφιβολίες, ενώ όσον αφορά τα οφέλη της θεραπείας με την υποστήριξη ζώων, οι ερωτηθέντες υπογραμμίζουν κυρίως στην ικανότητα του ζώου να ενεργεί ως μεσολαβητής (Pinto et al., 2017).

Επιπλέον, με την ίδια χρονολογία δημοσίευσης, μελετήθηκε και η έρευνα του Υαρ και των συνεργατών του (2017), κατά την οποία αξιολογήθηκαν οι στάσεις και τις πεποιθήσεις γύρω από τη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων (AAT), βασισμένη στην αποκατάσταση παιδιών με αναπηρία στο Βασιλικό Νοσοκομείο Παίδων της Μελβούρνης, εστιάζοντας συγκεκριμένα σε περιπτώσεις παιδιών με εγκεφαλική παράλυση, διαταραχή του φάσματος του αυτισμού και επίκτητης εγκεφαλικής βλάβης. Η μελέτη βασίστηκε σε μια διαδικτυακή έρευνα, η οποία διήρκησε ένα μήνα και διερευνούσε τις απόψεις των συμμετεχόντων, σχετικά με τη συμπερίληψη της

θεραπείας με την υποστήριξη ζώων και τα πιθανά εμπόδια που υποκρύπτει η εισαγωγή της σε ένα περιβάλλον νοσοκομείου τριτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης. Συνολικά, 128 συμμετέχοντες ανταποκρίθηκαν στο αίτημα της έρευνας, από μια σειρά ειδικοτήτων που εργάζονται στο νοσοκομείο, όπως για παράδειγμα νοσοκόμες (σε ποσοστό 55%) και σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες στην έρευνα ανέφεραν ότι η θεραπεία με τη υποστήριξη ζώων θα ήταν χρήσιμη για τη σωματική ή συμπεριφορική διαχείριση των παιδιών με εγκεφαλική παράλυση (98%), διαταραχές αυτιστικού φάσματος (99%) και επίκτητη εγκεφαλική βλάβη (96%). Επιπλέον, το 98% των ερωτηθέντων στην έρευνα υποστήριξε τη συμπερίληψη της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων στο Βασιλικό Νοσοκομείο Παίδων της Μελβούρνης. Ωστόσο, αναφορικά με τα εμπόδια που προκύπτουν από την εισαγωγή της θεραπείας με υποστήριξη ζώων σε ένα περιβάλλον νοσοκομείου, ένα ποσοστό λιγότερο από το 30% των ερωτηθέντων ανέφερε ότι ως σημαντικότερα εντοπίζονται: οι περιορισμένοι πόροι (27%), ο φόβος για τα ζώα (26%), οι μολύνσεις (21%) και το κόστος (17%), τα οποία θα μπορούσαν να επηρεάσουν την εφαρμογή αυτής (Yap et al., 2017).

Επιπροσθέτως, ανατρέχοντας στην έρευνα της Abrahamson και των συνεργατών της (2016), το διοικητικό προσωπικό, οι νοσηλευτές και οι εθελοντές εντόπισαν την ικανότητα των σκύλων θεραπείας να ανακουφίζουν από το άγχος τόσο προσωπικό, όσο και τους ασθενείς ενός νοσοκομείου, προάγοντας θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Ειδικότερα, τα ευρήματά αντικατοπτρίζουν άφθονες θετικές εμπειρίες των ερωτηθέντων, καθώς τα οφέλη της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων για το προσωπικό του νοσοκομείου, καθώς περιλάμβαναν μειώσεις του άγχους και προώθηση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, ενώ για τους ασθενείς προάγονταν μια αντίληψη της άνεσης και της παρέας (Abrahamson et al., 2016). Στην ίδια έρευνα ωστόσο, υπογραμμίστηκε πως ο έλεγχος των λοιμώξεων είναι κορυφαία προτεραιότητα των επαγγελματιών που εργάζονται σε ένα νοσοκομείο και αυτός μπορεί να διακυβευτεί από την παρουσία ζώων στο συγκεκριμένο περιβάλλον (Abrahamson et al., 2016).

Σε μια παλαιότερη έρευνα, όπως αυτή των Berget και Grepperud, (2011), ο στόχος της μελέτης ήταν να διερευνηθεί τον βαθμό πίστης στα θεραπευτικά αποτελέσματα των παρεμβάσεων με την υποστήριξη ζώων (AAI) για ψυχιατρικούς ασθενείς, με ερωτηθέντες ιατρούς και ψυχολόγους. Συγκεκριμένα, ο βαθμός πίστης στα αποτελέσματα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, κυμαινόταν μεταξύ 55,7%

και 87,4% ανάλογα με τον τύπο της διαταραχής. Ο ισχυρότερος βαθμός χρησιμότητας αναφέρθηκε για περιπτώσεις ατόμων με νοητική αναπηρία, ενώ ο λιγότερο σημαντικός βαθμός χρησιμότητας, φάνηκε να είναι για ασθενείς με διαταραχές σχιζοφρένειας (Berget & Grepperud, 2011). Ειδικότερα, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, τα αποτελέσματα της θεραπείας φάνηκε να είναι καλύτερα αναφορικά με την φυσική ικανότητα των ασθενών, ενώ χαμηλότερη για την βελτίωση της ικανότητας επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως σύμφωνα με την έρευνα των Berget και Grepperud, (2011), οι πεπειθήμενοι των ερωτηθέντων για τα αποτελέσματα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, ήταν ελαφρώς καλύτερες για κατοικίδια από εκείνες για τα ζώα φάρμας. Αναφορικά με το δείγμα, οι γυναίκες, περισσότερο από τους άνδρες, πίστευαν στα αποτελέσματα της θεραπείας με τη υποστήριξη των ζώων, ενώ σημαντικό ρόλο στις απόψεις τους έλαβε και η προγενέστερη εμπειρία τους με τέτοιου είδους παρεμβάσεις, καθώς ήταν πιο ευνοϊκά διακείμενοι.

Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι παρά το γεγονός πως η συμπερίληψη των ζώων σε περιβάλλοντα παρέμβασης αντιπροσωπεύει μια συμπληρωματική μέθοδο που μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα στα άτομα που τη λαμβάνουν και πως οι εργαζόμενοι στον τομέα της υγείας φαίνεται να αναγνωρίζουν τα πιθανά οφέλη που μπορεί να προσφέρει η ζωοθεραπεία στους ασθενείς τους (Vizaniaris, 2019), η τρέχουσα βιβλιογραφία έχει επισημάνει ότι αυτές οι παρεμβάσεις δεν αξιοποιούνται συχνά από τους θεραπευτές, των οποίων η απόφαση για τη χρήση ή όχι αυτής της μεθόδου, φαίνεται σχετίζεται περισσότερο με το προσωπικό υπόβαθρο (π.χ. όπως η εμπειρία φροντίδας κατοικίδιων ζώων), παρά με την επιστημονικά τεκμηριωμένη γνώση που ενδεχομένως να έχουν (López-Cepero et al., 2016).

1.7.2. Γενικός πληθυσμός- γονείς παιδιών με αναπηρία

Στην σύγχρονη έρευνα του Kregiel και τον συνεργατών του (2019), το δείγμα αποτελείται από γονείς παιδιών που έχουν διαγνωστεί με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα, διερευνώνται οι επιδράσεις των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων, βασιζόμενες στις αναφορές 50 γονέων (38 γυναίκες και 12 άνδρες) παιδιών που διαγνώστηκαν με ΔΑΦ και συμμετείχαν σε προγράμματα παρεμβάσεων με τη συμμετοχή ζώων. Ειδικότερα, για τη διεξαγωγή της μελέτης αναπτύχθηκε ένα ερωτηματολόγιο για τους γονείς που περιελάμβανε δημογραφικές πληροφορίες και δέκα ερωτήσεις σχετικά με τις επιπτώσεις που παρατήρησαν στο παιδί τους μετά την

θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων. Στα αποτελέσματα της έρευνας βρέθηκε πως το 75% των γονέων ανέφεραν ότι η συμμετοχή στις θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων βελτίωσε τον κινητικό συντονισμό του παιδιού τους, το 66,7% ανέφερε βελτίωση στη συγκέντρωση του παιδιού, το 58,3% απάντησε ότι παρατηρήθηκε βελτίωση στην ισορροπία και παραπάνω από τους μισούς σε ποσοστό 55,6%, ανέφεραν βελτίωση στις κινητικές δεξιότητες. Συμπερασματικά, οι γονείς των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα, ανέφεραν ότι η επαφή με ζώα είχε θετικό αντίκτυπο στη γενικότερη λειτουργικότητα των παιδιών, συγκεκριμένα στη συναισθηματική λειτουργία, στην κινητική ικανότητα και επίδοση, όντας ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι στην ενσωμάτωση των ζώων σε θεραπευτικές παρεμβάσεις (Kregiel et al., 2019).

Μια ακόμη πρόσφατη έρευνα που μελετήθηκε είναι αυτή των Crossman και Kazdin (2018), η οποία μελέτησε τις αντιλήψεις 210 συμμετεχόντων, οι οποίοι επιλέχτηκαν μέσω της πλατφόρμας «Amazon Mechanical Turk», η οποία αποτελεί μια αντιπροσωπευτική πηγή δεδομένων, προκειμένου να ανιχνευτούν οι γενικές αντιλήψεις ενός πληθυσμού. Ο κύριος άξονας της έρευνας κινήθηκε γύρω από τις υποστηριζόμενες από ζώα παρεμβάσεις και συγκεκριμένα, διερευνήθηκε εάν οι συμμετέχοντες επηρεάστηκαν από τις προσωπικές τους αντιλήψεις σχετικά με τα ζώα συντροφιάς, όπου και βρέθηκε πως τα άτομα που ήταν θετικά διακείμενα απέναντι στα ζώα συντροφιάς αξιολόγησαν τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων, ως πιο αξιόπιστα, αποδεκτά και θετικά σε σχέση με τους συμμετέχοντες, οι οποίοι είχαν αρνητική στάση απέναντι στα ζώα συντροφιάς (Crossman & Kazdin, 2018). Από τα ευρήματα γίνεται κατανοητό πως τα άτομα που έχουν θετική στάση απέναντι στα ζώα συντροφιάς, τείνουν να θεωρούν τις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων αποτελεσματικότερες, σε σχέση με άλλους τύπους παρεμβάσεων, οι οποίες δεν περιλαμβάνουν την εμπλοκή ζώων. Και στην παρούσα έρευνα, διαπιστώθηκε πως οι γυναίκες που συμμετείχαν, ήταν σε μεγαλύτερο βαθμό θετικά διακείμενες απέναντι στα συντροφικά ζώα και ως απόρροια και στην θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (Crossman & Kazdin, 2018), αποτέλεσμα που συνάδει με προγενέστερες έρευνες όπως των Berget και Grepperud, (2011), και του Herzog, (2015).

1.7.3 Διερεύνηση των περιορισμών που εμπεριέχουν οι παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων

Καθώς η παγκόσμια δημοτικότητα των παρεμβάσεων με τη υποστήριξη ζώων αυξάνεται, το συγκεκριμένο πεδίο μετατοπίζεται αρκετά γρήγορα για να ενσωματώσει

περισσότερη έρευνα που βασίζεται σε νέα στοιχεία και να ευθυγραμμίσει τον σκοπό του για την προώθηση ενός νέου μέλλοντος στη ζωοθεραπεία (Fine et al., 2020). Εντοπίζονται, ωστόσο, ορισμένα σύγχρονα κρίσιμα ζητήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων και τα οποία περιλαμβάνουν, τημειωμένη έρευνα, την ανησυχία της καλής διαβίωσης των ζώων που συμμετέχουν σε τέτοιες πρακτικές, τις ελλείψεις κατευθυντήριες γραμμές πρακτικής και την απουσία δημόσιας πολιτικής (Fine et al., 2020). Ως εκ τούτου, οι επιστήμονες και οι επαγγελματίες υγείας οφείλουν να είναι πιο συγκρατημένοι και ρεαλιστές στις εξηγήσεις τους για την αποτελεσματικότητα της ζωοθεραπείας, καθότι τα επιστημονικά στοιχεία δεν είναι ακόμα αρκετά ισχυρά για να υποστηρίξουν τόσο υψηλές πεποιθήσεις (Fine et al., 2020). Συγκεκριμένα, σε μελέτες που εστιάζουν στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, τα αποτελέσματα δύναται να ποικίλλουν, λόγω των δυσκολιών που σχετίζονται με το μέγεθος του δείγματος που μπορεί να αξιοποιηθεί, το σωστό σχεδιασμό της έρευνας και τη δυσκολία παροχής κατάλληλων ελέγχων της έρευνας (Chur-Hansel et al., 2010). Υπάρχει επίσης μια αυξανόμενη ανησυχία για τα ηθικά ζητήματα που αφορούν τη ζωοθεραπεία συμπεριλαμβανομένων των πιθανών κινδύνων για την υγεία που συνδέονται με την επαφή με τα ζώα (Boyle et al., 2019), την ακατάλληλη ιδιοκτησία ζώων (Lockwood, 2018) και την κατάχρηση της υποστήριξης που παρέχεται από τα ζώα (Pierce, 2016, όπως αναφ. σε Fine et al., 2020).

Στα πλαίσια της ζωοθεραπείας, οι πιο διακριτές ανησυχίες στρέφονται γύρω από την καλή διαβίωση των ζώων, όπου έντονη ανησυχία υπάρχει αναφορικά με τον κίνδυνο μετάδοσης κάποιας ζωνοσογόνου νόσου από ζώο σε άνθρωπο καθώς και με το ψυχικό και σωματικό στρες που μπορεί να υποστεί ένα θεραπευτικό ζώο, λόγω της εκτεταμένης συμμετοχής του σε θεραπείες (Fine et al., 2020).

Από τη μία πλευρά, υπάρχουν μελέτες, οι οποίες έχουν δείξει ότι φαινομενικά υγιή ζώα που συμμετέχουν σε παρεμβάσεις υποβοηθούμενες από ζώα έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρουν ασυμπτωματικά και να μεταδώσουν ζωνοσογόνους παθογόνους μικροοργανισμούς σε ανθρώπους, γεγονός που προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία για τις ομάδες θεραπευτικών ζώων που επισκέπτονται χώρους υγειονομικής περίθαλψης (Boyle et al., 2019· Santaniello et al., 2021).

Ειδικότερα, τα ζωνοσογόνα παθογόνα μπορούν να μεταδοθούν μέσω πολλών οδών, συμπεριλαμβανομένης της άμεσης επαφής, μέσα από πληγές που προκαλούνται

από δαγκώματα, γρατσουνιές, γλείψιμο και χάιδεμα (Boyle et al., 2019). Τα άτομα που έχουν μολυνθεί μπορεί να εμφανίσουν συμπτώματα όπως πυρετός, κεφαλαλγία, ναυτία, έμετο, διάρροια, δύσπνοια, αναπνευστικά συμπτώματα και αδυναμία. Ωστόσο, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη πως η συμπτωματολογία δύναται να διαφέρει από άτομο σε άτομο, ανάλογα με την ηλικία και τα υποκείμενα νοσήματα του καθενός (Santianello et al., 2021). Βέβαια, σύμφωνα με την μελέτη της Boyle και των συνεργατών της (2019), η αξιολόγηση της συμπεριφοράς και ο συστηματικός έλεγχος της υγείας των ζώων μπορούν να μετριάσουν ορισμένους από αυτούς τους κινδύνους, ωστόσο, η εκπαίδευση των χειριστών - θεραπευτών για τη διασφάλιση της τήρησης των πολιτικών που σχετίζονται με τους ελέγχους των διαφόρων λοιμώξεων, είναι πρωταρχικής σημασίας για τη μείωση του κινδύνου μετάδοσης παθογόνων που μπορεί να μεταφερθούν ασυμπτωματικά από φαινομενικά υγιή ζώα. Για αυτόν τον λόγο, στα αποτελέσματα της έρευνας βρέθηκε πως η αυστηρή τήρηση των πρακτικών ελέγχου των λοιμώξεων και η υγιεινή των χεριών κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικές για την αποφυγή τέτοιων κινδύνων, ιδιαίτερα για τη ζωοθεραπεία που πραγματοποιείται σε χώρους υγειονομικής περίθαλψης (Boyle et al., 2019). Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον Santianello και τους συνεργάτες του (2021), θα ήταν σκόπιμο, όχι μόνο να εμβαθύνουν οι μελέτες σχετικά με τα πιθανά παθογόνα που μεταδίδονται από τα ζώα που εμπλέκονται σε θεραπείες με την υποστήριξη ζώων, αλλά και να δημιουργηθεί ένα δίκτυο σύνδεσης μεταξύ μελετητών, έχοντας κοινό στόχο την τυποποίηση υγειονομικών πρωτοκόλλων, επιτακτικών για την πλήρη προστασία των ασθενών και των ζώων που συμμετέχουν σε θεραπείες με την υποστήριξη ζώων.

Από την άλλη, με τα χρόνια, εντοπίζονται μελέτες, οι οποίες έχουν επισημάνει τους πιθανούς στρεσογόνους παράγοντες και τις προκλήσεις για τα ζώα που συμμετέχουν στη ζωοθεραπεία (Zenithson et al., 2019) και γίνονται αναφορές στη διεθνή βιβλιογραφία που σχολιάζουν την ηθική βάση της υποστηριζόμενης από ζώα θεραπείας, υποδηλώνοντας ότι η διαταραχή μετατραυματικού στρες και η εκμετάλλευση των ζώων μπορεί να είναι επιζήμια για την ευημερία τους (Zamir, 2006, όπως αναφ. σε Fine et al., 2020).

Για αυτόν τον λόγο, ένας από τους πιο άμεσους τρόπους για να διασφαλιστεί η ευημερία των ζώων που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους θεραπείες, είναι η επιλογή του κατάλληλου ζώου για την εκάστοτε θεραπεία, τα οποία προηγουμένως έχουν αξιολογηθεί συμπεριφορικά, προκειμένου να πιστοποιηθεί ότι το ζώο δε θα εκδηλώσει

επιθετικές συμπεριφορές που μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τους ανθρώπους που συμμετέχουν αλλά και το ίδιο (Fine et al., 2020). Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην διασφάλιση της ευημερίας του ζώου κατά τη θεραπεία, διαδραματίζει η επίδραση του χειριστή στο ζώο, όπου ο ίδιος κρίνεται υπεύθυνος της ευημερίας και απαιτείται να κατέχει ένα συγκεκριμένο επίπεδο εκπαίδευσης που σχετίζεται με γνώσεις σχετικά με τη ζωνόσο που αναφέρθηκε παραπάνω, τις πρακτικές ελέγχου λοιμώξεων, καθώς και την αναγνώριση της γλώσσας του σώματος ενός ζώου για σημάδια δυσφορίας, άγχους ή φόβου (Lefebvre et al., 2008, όπως αναφ. σε Fine et al., 2020).

Μια κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός πως η θεραπεία με την υποβοήθηση των ζώων δε θα ήταν εφικτή χωρίς ζώα. Ως εκ τούτου, είναι κρίσιμο να διασφαλίσουμε την υγεία και την ευημερία αυτών των όντων σε όλες τις πτυχές της ζωοθεραπείας, διότι, ο σκοπός της είναι να χρησιμοποιήσει ένα ζώο προκειμένου να ωφελήσει άμεσα έναν άνθρωπο, και για αυτόν τον λόγο κρίνεται υψίστης σημασίας να μην επηρεάζεται αρνητικά το ίδιο το ζώο (Fine et al., 2020).

Στα πλαίσια αυτού του σκοπού, στον οδηγό «Animal-Assisted Intervention International [AAII]», ο οποίος αναθεωρήθηκε το έτος 2019, εμπεριέχονται όλα τα πρότυπα που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εφαρμογή παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων. Ειδικότερα, σε αυτά περιλαμβάνονται η γνώση και η απόκτηση εμπειρίας από πλευράς των θεραπειών, αναφορικά με τη συμπεριφορά του εκάστοτε ζώου, των μεθόδων εκπαίδευσης και των ειδικών μεμονωμένων χαρακτηριστικών που μπορεί να εμφανίζει κάθε ράτσα ζώου. Στα Πρότυπα Πρακτικής παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων (AAII) συνοψίζονται επίσης οι βασικές απαιτήσεις γνώσεων και εκπαίδευσης των ατόμων που εργάζονται με σκύλους κατά τη διάρκεια συνεδριών ΑΑΙ, οι οποίοι πρέπει να έχουν λάβει επίσημη εκπαίδευση και αξιολόγηση προτού ξεκινήσουν να εφαρμόζουν θεραπείες βασισμένες στην υποστήριξη των ζώων και επιπροσθέτως, να διαθέτουν προσόντα πανεπιστημιακού επιπέδου, σύμφωνα με τις Απαιτήσεις των μελών των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων (Animal-Assisted Intervention International, 2019). Εντούτοις, σε μια εκτενέστερη ανασκόπηση της σύγχρονης βιβλιογραφίας, σε μελέτη που δημοσιεύτηκε το 2020 από τον Kerulo και τους συνεργάτες του αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ προτύπων και προσόντων σε παρεμβάσεις με την υποστήριξη ζώων, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, ενώ πολλοί επαγγελματίες που εφάρμοζαν παρεμβάσεις ζωοθεραπείας, είχαν το γενικό ακαδημαϊκό επίπεδο που συνιστάται, πολύ λιγότεροι είχαν τα απαιτούμενα προσόντα

για την παροχή των συγκεκριμένων μορφών θεραπείας που διεξήγαγαν, γεγονός που καθιστά επιτακτική τη διερεύνηση των πρακτικών που ακολουθούνται κατά την εφαρμογή τέτοιου είδους παρεμβάσεων.

Εν κατακλείδι, αυτά τα κενά που αναφέρθηκαν παραπάνω, αντικατοπτρίζουν τις αυξανόμενες ανάγκες για περαιτέρω έρευνα και κατάρτιση, προκειμένου να ενισχυθεί ο επαγγελματισμός του κλάδου, καθώς και να διασφαλιστεί ότι οι επαγγελματίες που εμπλέκονται στην ζωοθεραπεία βρίσκονται στο πεδίο της πρακτικής τους και χρησιμοποιούν παρόμοια μεθοδολογία και κατευθυντήριες γραμμές πρακτικής γύρω από την εφαρμογή παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων.

1.8. Σκοπός και επιμέρους στόχοι της έρευνας

Παρά την απήχηση των τελευταίων χρόνων των παρεμβάσεων με τη υποστήριξη των ζώων, η ζωοθεραπεία απέχει πολύ από την καθιέρωση της ως «συνιστώμενης συμπληρωματικής θεραπείας», όπως για παράδειγμα, η εργοθεραπεία και η λογοθεραπεία. Συγκεκριμένα, αν και οι μελέτες που εντοπίστηκαν στη διεθνή βιβλιογραφία είναι ενθαρρυντικές, υπάρχει ανάγκη για περισσότερη έρευνα για την ενίσχυση και κατ' επέκταση, για την εδραίωση της κλινικής χρήσης των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων (Cirulli et al., 2011· O'Haire, 2013). Ένας λόγος που συμβαίνει αυτό, είναι λόγω των πολυάριθμων οφελών που βρέθηκε να έχει η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, τόσο γνωστικά, όσο και συναισθηματικά, στα παιδιά με Νοητική αναπηρία ή/και ΔΑΦ. Συγκεκριμένα, η εμπλοκή ζώων σε μια θεραπευτική παρέμβαση, βρέθηκε να είναι ωφέλιμη σε διάφορες λειτουργίες, όπως για παράδειγμα, στην επίτευξη ορισμένων στόχων επικοινωνίας, στη ρύθμιση της συμπεριφοράς των παιδιών και στην ενθάρρυνση της συμμετοχής και εμπλοκής (London et al., 2020).

Για αυτόν τον λόγο, σε μια απόπειρα να καλυφθούν οι ανεπάρκειες ή οι ελλείψεις ως προς την πραγμάτευση του θέματος σε ελληνικό επίπεδο, βασικός και κύριος σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των στάσεων και των παραγόντων που τις επηρεάζουν, των επαγγελματιών στον τομέα της ειδικής αγωγής, αναφορικά με την ζωοθεραπεία σαν συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας, προκειμένου να αξιολογηθεί αν αυτή θα μπορούσε να εδραιωθεί στον χώρο της ειδικής αγωγής στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας, παρέχοντας τα οφέλη της.

Ως επιμέρους ερευνητικοί στόχοι της παρούσας εργασίας, ορίζονται: η διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών στον τομέα της Ειδικής Αγωγής σε συνάρτηση με συγκεκριμένους παράγοντες, οι οποίοι είναι:

- Το φύλο των επαγγελματιών στον τομέα της ΕΑΕ
- Η επιμόρφωση των επαγγελματιών που εργάζονται στην ΕΑΕ
- Η ηλικία των επαγγελματιών στο τομέα της ΕΑΕ
- Η ειδικότητα των επαγγελματιών στον τομέα της ΕΑΕ
- Η δομή που εργάζονται οι επαγγελματίες στον τομέα της ΕΑΕ
- Η προγενέστερη εμπειρία ή/και επιμόρφωση σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων

1.9. Ερευνητικά ερωτήματα

Μετά τον προσδιορισμό του σκοπού και των επιμέρους ερευνητικών στόχων της εργασίας, διατυπώθηκαν και τα ερευνητικά ερωτήματα. Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα αυτά προκύπτουν από τη σχετική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και αποτελούν τη βάση για την ανάλυση των αποτελεσμάτων και την μετέπειτα συζήτηση και εξαγωγή των τελικών συμπερασμάτων της παρούσας έρευνας. Τα ερωτήματα της έρευνας διαμορφώνονται ως εξής:

1. Οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στον χώρο της ΕΑΕ είναι θετικές ή αρνητικές απέναντι στην θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων;
2. Διαφοροποιούνται οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στον χώρο της ΕΑΕ απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, όσον αφορά τα δημογραφικά τους στοιχεία (πχ., φύλο, επιμόρφωση, ηλικία);
3. Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των θετικών στάσεων των συμμετεχόντων και της πρόθεσης εφαρμογής της ζωοθεραπείας στον χώρο της ειδικής αγωγής στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας;

2ο Κεφάλαιο Μεθοδολογία της έρευνας

2.1. Ερευνητική στρατηγική

Σύμφωνα με τον Rumrill και τους συνεργάτες του (2020), η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες, στις οποίες εντάσσεται και η Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση, μπορεί να θεωρηθεί ως μια απαραίτητη διαδικασία για την εφαρμογή πρακτικών στους αντίστοιχους κλάδους. Για παράδειγμα, οι ερευνητές στο πεδίο της Ειδικής Αγωγής, προβαίνουν σε συλλογή και ανάλυση εμπειρικών δεδομένων, αναφορικά με τον τρόπο που οι μαθητές ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, τον τρόπο που επηρεάζεται η επίδοση τους ανάλογα με τη διαφορετική ταξινόμηση των μαθητών, τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αλληλεπιδρούν κάτω από διαφορετικές συνθήκες, τον τρόπο με τον οποίο τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών επηρεάζουν τις εμπειρίες και την απόδοση των μαθητών, καθώς κι άλλα αντίστοιχα θέματα θέλοντας να επεκτείνουν την εκπαιδευτική πολιτική (Rumrill et al., 2020).

Προκειμένου να διερευνηθούν οι επιμέρους ερευνητικοί στόχοι της παρούσας έρευνας επιλέχθηκε η ποσοτική μεθοδολογική προσέγγιση, έναντι της ποιοτικής. Συγκεκριμένα, κάνοντας χρήση ποσοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης, η έρευνα εστιάζει στις αντικειμενικές μετρήσεις και τη στατιστική, τη μαθηματική ή την αριθμητική ανάλυση δεδομένων, τα οποία συλλέγονται μέσω ερωτηματολογίων, χρησιμοποιώντας υπολογιστικές τεχνικές (Creswell, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η ποσοτική έρευνα εστιάζει στην αντικειμενικότητα και θεωρείται καταλληλότερη όταν υπάρχει η δυνατότητα συλλογής μετρήσιμων μεταβλητών και συμπερασμάτων από μεγάλα δείγματα, τα οποία λόγω του μεγέθους τους μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά ενός πληθυσμού (Queirós et al., 2017). Επιπροσθέτως, η ποσοτική μεθοδολογία της έρευνας ακολουθεί δομημένες διαδικασίες και κάνει χρήση επίσημων εργαλείων για τη συλλογή δεδομένων, τα οποία συλλέγονται συστηματικά με αντικειμενικότητα και η ανάλυση τους πραγματοποιείται μέσω στατιστικών διαδικασιών, συχνά με χρήση λογισμικών όπως SPSS, PSPP, R ή Stata (Queirós et al., 2017). Επιπλέον, στην ποσοτική έρευνα, οι αντικειμενικές μετρήσεις κατέχουν πρωταρχικό ρόλο στην διεξαγωγή της διατύπωσης των ερευνητικών υποθέσεων και στη διαδικασία ανάλυσης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων (Rumrill et al., 2020).

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές, πως η ποσοτική μεθοδολογία επιδιώκει να αποκτήσει ακριβείς και αξιόπιστες μετρήσεις, οι οποίες επιτρέπουν στη συνέχεια να

διεξαχθεί αντίστοιχη στατιστική ανάλυση (Queirós et al., 2017).

Έτσι, λοιπόν, για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας συμπληρώθηκαν 160 ερωτηματολόγια σε ηλεκτρονική μορφή μέσω της πλατφόρμας Google Forms. Από το πλήθος των 160 ερωτηματολογίων δεν εξαιρέθηκε από τον στατιστικό έλεγχο κανένα, καθώς όλα ήταν σωστά συμπληρωμένα. Συνεπώς, διενεργήθηκε στατιστικός έλεγχος για 160 ερωτηματολόγια.

2.2 Συμμετέχοντες/ Συμμετέχουσες στην έρευνα

Ως καταλληλότερη μέθοδος δειγματοληψίας για την παρούσα ποσοτική έρευνα, θεωρήθηκε πως θα είναι στρατηγική της δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα (non-probability sampling). Αξίζει να σημειωθεί πως τα αποτελέσματα μιας έρευνας που πραγματοποιείται αξιοποιώντας τη στρατηγική της δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα, δεν είναι γενικεύσιμα και αφορούν μόνο τη συγκεκριμένη μελέτη και το συγκεκριμένο δείγμα (Ζαφειρόπουλος, 2015). Ειδικότερα, μια από τις προσεγγίσεις της δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα είναι αυτή της χιονοστιβάδας (snowball sampling) (Creswell, 2011). Η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει ως εξής: ο/η ερευνητής/-τρια εντοπίζει μία ομάδα ατόμων που έχουν τα χαρακτηριστικά εκείνα του δείγματος τα οποία θέλει να μελετηθούν. Έπειτα, τα ίδια άτομα που η ερευνήτρια εντόπισε για να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο της έρευνας, στέλνουν με τη σειρά τους το ερωτηματολόγιο σε άλλα άτομα που ανήκουν στην ίδια πληθυσμιακή ομάδα (Cohen et al., 2008), καθώς επιλέχθηκε μια ομάδα πληθυσμού βάσει συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την Ειδική Αγωγή και θα μπορούσαν να απαντήσουν εύστοχα στα ερωτήματα, προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της έρευνας.

Οι συμμετέχοντες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο της έρευνας, ανέρχονται στους 160. Προκειμένου να ικανοποιηθούν τα κριτήρια συμπερίληψης, θεωρήθηκε απαραίτητο οι συμμετέχοντες να είναι επαγγελματίες που σχετίζονται με την Ειδική Αγωγή και δουλεύουν σε αντίστοιχο κλάδο. Συγκεκριμένα, πρόκειται για Ειδικούς Παιδαγωγούς, Ψυχολόγους-Ψυχιάτρους, Λογοθεραπευτές, Εργοθεραπευτές, Φυσιοθεραπευτές, Επαγγελματίες υγείας, Κοινωνικούς Λειτουργούς, Δασκάλους Πρωτοβάθμιας/Δευτεροβάθμιας, Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό και Εκπαιδευτές ζώων. Από το σύνολο των 160 συμμετεχόντων, οι 118 είναι γυναίκες και οι 42 άντρες με τα ποσοστά τους να ανέρχονται στο 73.8% και στο 26.3% αντίστοιχα. Ειδικότερα, οι ηλικίες των συμμετεχόντων στην έρευνα κυμαίνονται από 21 έως 61 έτη, με

επικρατούσα τιμή (mode) τα 25 έτη. Περνώντας στο μορφωτικό επίπεδο και στην ειδικότητα, σχεδόν οι μισοί συμμετέχοντες είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου με ποσοστό 49,4% και ανήκουν στον κλάδο των Ειδικών Παιδαγωγών, δεδομένου ότι το 43,8% του συνολικού ποσοστού των συμμετεχόντων εργάζονται ως Ειδικοί Παιδαγωγοί. Μεταβαίνοντας στα έτη προϋπηρεσίας με παιδιά με αναπηρία από πλευράς των συμμετεχόντων, ο μέσος όρος απαντήσεων υπέδειξε τα 5 έτη προϋπηρεσίας, με επικρατούσα όμως τιμή το 1 έτος, καθώς πολλοί από τους συμμετέχοντες, φάνηκε λόγω της ηλικίας και της προϋπηρεσίας τους, ότι δραστηριοποιήθηκαν πρόσφατα στον χώρο της ΕΑΕ

Όσον αφορά την ηλικία των συμμετεχόντων, στην έρευνα πήραν μέρος 160 επαγγελματίες που σχετίζονται με την Ειδική Αγωγή, ηλικίας από 21 έως 61 ετών (Μ.Ο.=32,77, Τ.Α.=9,31). με επικρατούσα τιμή (mode) τα 25 έτη. Για παράδειγμα, 98 από τους συμμετέχοντες, δηλαδή το 61.3% ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 22-31 ετών, οι 36, δηλαδή το 22.5% ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 32-41 ετών, το 9.4% έχουν ηλικία μεταξύ 42-51, το 6.9% έχει ηλικία μεταξύ 52-61 και τέλος, κανένας συμμετέχοντας της έρευνας δεν έχει ηλικία από 62 ετών και άνω.

Αναφορικά με το ανώτατο μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων, οι 79 από το σύνολο (49.4%) είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, οι 64 (40%), είναι απόφοιτοι Ανώτατων ή/ και Τεχνολογικών Ιδρυμάτων, οι 11 (6.9 %) είναι απόφοιτοι Ιδιωτικών σχολών, ενώ 6 συμμετέχοντες (3.7%) είναι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου.

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως το φύλο, η ηλικιακή ομάδα, το ανώτατο μορφωτικό επίπεδο και η ειδικότητα.

Πίνακας 1. Συχνότητες για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Δημογραφικά Χαρακτηριστικά	N	Ποσοστό %
Φύλο		
<i>Αντρας</i>	42	26,3%
<i>Γυναίκα</i>	118	73,8%
Ηλικιακή Ομάδα		
<i>22-31</i>	98	61,3%
<i>32-41</i>	36	22,5%
<i>42-51</i>	15	9,4%
<i>52-61</i>	11	6,9%

62 και άνω	0	0%
Ανώτατο μορφ. Επίπεδο		
IEK-Ιδιωτική σχολή	11	6,9%
AEI-TEI	64	40%
Μεταπτυχιακό	79	49,4%
Διδακτορικό	6	3,7%

Επιπλέον, από τους συμμετέχοντες, οι 70, με ποσοστό 43,8%, σχεδόν δηλαδή οι μισοί συμμετέχοντες είναι εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής, 22 άτομα είναι Ψυχολόγοι-Ψυχίατροι (13,7%), 14 είναι Λογοθεραπευτές με ποσοστό 8,8%, 6 Εργοθεραπευτές (3,7%). Ανάμεσα τους υπάρχουν 4 Φυσιοθεραπευτές, 4 Κοινωνικοί λειτουργοί, 4 άτομα καταλαμβάνουν θέσεις ΕΒΠ, με αντίστοιχα ποσοστά η κάθε ειδικότητα της τάξεως του 2,5% και 13 άτομα του συνολικού δείγματος εργάζονται ως επαγγελματίες υγείας καταλαμβάνοντας το 8,1% του συνολικού ποσοστού. Το υπόλοιπο 12,5% των συμμετεχόντων είναι εκπαιδευτικοί άλλων ειδικοτήτων, τόσο Πρωτοβάθμιας, όσο και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ανάμεσα στους συμμετέχοντες υπάρχουν και 2 άτομα που είναι εκπαιδευτές ζώων με ποσοστό που ανέρχεται στο 1,3%, καθώς και ένας ελεύθερος επαγγελματίας (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2. Συχνότητες για τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Επαγγελματικά Χαρακτηριστικά	N	Ποσοστό %
Ειδικότητα		
Ειδικοί Παιδαγωγοί	70	43,8%
Ψυχολόγοι-Ψυχίατροι	22	13,7%
Λογοθεραπευτές	14	8,8%
Εργοθεραπευτές	6	3,7%
Φυσιοθεραπευτές	4	2,5%
Κοινωνικοί Λειτουργοί	4	2,5%
Επαγγελματίες Υγείας	13	8,1%
ΕΒΠ	4	2,5%
Εκπαιδευτές ζώων	2	1,3%
Εκπαιδευτικοί		
Πρωτοβάθμιας/Δευτεροβάθμιας	20	12,5%
Ελεύθερος Επαγγελματίας	1	0,6%

Στη συνέχεια, τα χρόνια προϋπηρεσίας με παιδιά με αναπηρία, όλων των συμμετεχόντων κυμαίνονταν από 0 έως 36 χρόνια (Μ.Ο.=5,10 Τ.Α.=5,56)., όπου από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι παραπάνω από τους μισούς συμμετέχοντες, με ποσοστό 62,6, εργάζονται από 0 έως 6 χρόνια και συνεπώς θεωρούνται νέοι επαγγελματίες.

Πίνακας 3. Ποσοτικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Χαρακτηριστικά	Μ.Ο.	Τ.Α	Ελάχιστη	Μέγιστη
<i>Ηλικία</i>	32,77	9,31	21	61
<i>Χρόνια προϋπηρεσίας</i>	5,10	5,56	0	36

Έπειτα, οι δημογραφικές ερωτήσεις επικεντρώνονται στη σχέση που ενδεχομένως να έχουν οι συμμετέχοντες με την αναπηρία και ως απόρροια με την ΕΑΕ.

Πιο συγκεκριμένα, στην ερώτηση «Έχετε λάβει επιμόρφωση σε σχέση με την αναπηρία», η επικρατούσα απάντηση είναι «ναι» με το ποσοστό της να ανέρχεται στο 87,4% του συνολικού ποσοστού, όπως και το ίδιο παρατηρείται και στην ερώτηση «Εργάζεστε με παιδιά με αναπηρία», με επικρατούσα απάντηση εξίσου «ναι», με ποσοστό 86,8%. Έπειτα, στην ερώτηση «Εργάζεστε κυρίως με περιπτώσεις παιδιών τα οποία έχουν διάγνωση α) Νοητικής αναπηρίας, β) Διαταραχών στο Φάσμα του Αυτισμού, γ) και τα δύο» η επικρατέστερη απάντηση είναι «και τα δύο» με ποσοστό 58,1%, ενώ αμέσως μετά το 34,4% απάντησε ότι εργάζεται κυρίως με περιπτώσεις παιδιών στο Φάσμα του Αυτισμού. Περνώντας στην ερώτηση «Σε τι είδους δομή εργάζεστε;», επικρατέστερη απάντηση είναι τα «Σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπ/σης» με ποσοστό απαντήσεων 39,4% και στη συνέχεια δεύτερα έρχονται τα ειδικά σχολεία με ποσοστό 13,1% και τρίτα τα Κέντρα Ειδικών Θεραπειών με αρκετά κοντινό ποσοστό της τάξεως του 11,9%. Επιπροσθέτως, στις δύο τελευταίες ερωτήσεις, οι οποίες αφορούν τη σχέση των συμμετεχόντων με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, οι επικρατέστερες απαντήσεις των συμμετεχόντων είναι αρνητικές, καθώς στην ερώτηση «Η δομή που εργάζεστε εφαρμόζει θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων;» το 85,6% απάντησε «όχι» και στην ερώτηση «Έχετε οι ίδιοι εκπαιδευτεί σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων;» μεγάλο ποσοστό της τάξεως του 82,4% απάντησε εξίσου «όχι», ποσοστά τα οποία ξεπερνούν κατά πολύ τον μέσο όρο του δείγματος. Τα αποτελέσματα φαίνονται συγκεντρωτικά στον παρακάτω Πίνακα 4:

Πίνακας 4. Σχέσεις εκπαιδευτικών με την αναπηρία

Ερωτήσεις	N	T.A	Ποσοστό% (Ναι)	Ποσοστό% (Όχι)
<i>Έχετε λάβει επιμόρφωση σε σχέση με την αναπηρία;</i>	160	0,33	87,4%	12,6%
<i>Εργάζεστε με παιδιά με αναπηρία;</i>	160	0,33	86,8%	13,2%
<i>Η δομή που εργάζεστε εφαρμόζει θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων;</i>	160	0,35	14,4%	85,6%
<i>Έχετε οι ίδιοι εκπαιδευτεί σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων;</i>	160	0,38	17,6%	82,4%

2.2. Διαδικασίες και εργαλεία της έρευνας

Σύμφωνα με τον Queirós και τους συνεργάτες του (2017), ορισμένα από τα πιο σημαντικά οφέλη της χρήσης ερωτηματολογίων έρευνας, περιλαμβάνουν την υψηλή αντιπροσωπευτικότητα του πληθυσμού και το χαμηλό κόστος της διεξαγωγής της έρευνας σε σύγκριση με άλλες ερευνητικές διαδικασίες. Επιπλέον, η αξιοπιστία των δεδομένων της έρευνας είναι πολύ μεγάλη, εξαρτάται ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό από τη δομή της έρευνας και την ακρίβεια των απαντήσεων που δίνουν οι ερωτηθέντες (Queirós et al., 2017). Με άλλα λόγια, αποτελεί μια από τις πιο διαδεδομένες ποσοτικές τεχνικές, καθώς επιτρέπει τη μαζική συλλογή πληροφοριών για ένα φαινόμενο, μέσω της διατύπωσης ερωτήσεων, οργανωμένων με μια συγκεκριμένη σειρά, τα οποία αντικατοπτρίζουν τις απόψεις, τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές ενός πληθυσμού ατόμων (Queirós et al., 2017).

Στοχεύοντας λοιπόν, στη διερεύνηση των στάσεων των επαγγελματιών στον τομέα της ειδική αγωγής, αναφορικά με τις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, η παρούσα έρευνα διεξήχθη χρήση ερωτηματολογίου έρευνας, προκειμένου να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό το δείγμα.

Τα τρία βασικότερα χαρακτηριστικά, τα οποία συνυπολογίζουν οι ερευνητές για να αξιολογήσουν τα πιθανά εργαλεία μιας έρευνας, είναι η τυποποίηση (standardization), η εγκυρότητα (validity) και η αξιοπιστία (reliability) (Rumrill et al., 2020). Πιο αναλυτικά, τα τυποποιημένα ερωτηματολόγια έρευνας παρέχουν, μέσω της ανάλυσης των σκορ που επιτυγχάνει κάθε ερωτώμενος, συνεπή και ουσιαστικά

δεδομένα σε συσχέτιση με άλλα σημαντικά κοινωνικά φαινόμενα (Rumrill et al., 2020). Για παράδειγμα, η αξιοπιστία αναφέρεται στην σταθερότητα των αποτελεσμάτων, σε σημείο στο οποίο οι μετρήσεις μένουν ανεπηρέαστες από την πιθανότητα της τύχης ή των εξωγενών παραγόντων, ενώ η εγκυρότητα, αφορά την αξιολόγηση της αξίας που έχει ένα ερευνητικό εργαλείο, σε σχέση με την καταλληλότητα, την ερμηνευσιμότητα και τις κοινωνικές επιπτώσεις από την χρήση του (Rumrill et al., 2020).

2.2.1. Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale

Σε μια εκτενή ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας προς αναζήτηση ερευνητικού εργαλείου, βρέθηκε η ύπαρξη της κλίμακας “Attitude towards Animal Assisted Therapy Scale (AATS), η οποία αναπτύχθηκε στα πλαίσια έρευνας σχετικά με τις στάσεις και τις γνώσεις των εργοθεραπευτών αναφορικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (Hightower, 2010) και έχει αξιοποιηθεί και σε έρευνα άλλων ερευνητών (Rothkopf & Schworm, 2021). Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει τρεις ενότητες: ένα δημογραφικό φύλλο, ένα τεστ γνώσεων για τη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων και μια κλίμακα αναφορικά με τις στάσεις των ερωτηθέντων προς τη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων. Συγκεκριμένα, αποτελείται από 19 αντικείμενα, το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου, δηλαδή η κλίμακα “Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale” (AATS), μετρά τη στάση απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων, καθώς οι ερωτηθέντες καλούνται να βαθμολογήσουν τη συμφωνία τους για κάθε δήλωση, βάση μιας κλίμακας Likert 7 σημείων (1 = διαφωνώ έντονα, 7 = συμφωνώ έντονα). Αξίζει να σημειωθεί, πως σε προγενέστερη έρευνα (Hightower, 2010), το ερωτηματολόγιο έδειξε υψηλή εσωτερική συνέπεια με $\alpha = 0,85$ του Cronbach.

Στην παρούσα έρευνα, αξιοποιείται αποκλειστικά το τρίτο μέρος, στο οποίο εφαρμόστηκε η μέθοδος “back translation” και τροποποιήθηκαν ορισμένες δηλώσεις προκειμένου να ταιριάζει πλήρως στις ανάγκες της έρευνας και να δώσει ευκρινέστερες απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα. Αναλυτικότερα, στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο, ζητείται από τους συμμετέχοντες να βαθμολογήσουν τη συμφωνία τους για καθεμία από τις προτάσεις- δηλώσεις σε μια κλίμακα Likert επτά βαθμών. Με άλλα λόγια, σημειώνουν ένα αν διαφωνούν έντονα και επτά αν συμφωνούν έντονα. Η βαθμολόγηση περιλαμβάνει την προσθήκη των αριθμών που είχαν εκχωρηθεί από τον συμμετέχοντα σε κάθε δήλωση η ελάχιστη δυνατή βαθμολογία είναι 19, ενώ η μέγιστη δυνατή βαθμολογία είναι 133. Οι ερωτήσεις δύο έως επτά και δεκαεννέα, αποτελούν στοιχεία με αντίστροφη βαθμολογία, όπου οι υψηλότερες βαθμολογίες δηλώνουν τη

θετική στάση των συμμετεχόντων απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων.

2.2.2. Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου, γίνεται χρήση του εργαλείου Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF), το οποίο αποτελείται από 9 δηλώσεις και οι ερωτηθέντες καλούνται να σημειώσουν τη συμφωνία τους για κάθε δήλωση, βάσει μιας κλίμακας Likert 5 σημείων (1 = διαφωνώ έντονα, 5 = συμφωνώ έντονα) (Kelley et al., 1989). Σύμφωνα με την Kelley και τους συνεργάτες της (1989), στο συγκεκριμένο εργαλείο, η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας βρέθηκε να είναι .85 και το εργαλείο αποδείχτηκε έγκυρο για την αξιολόγηση της αποδοχής των συμπεριφορικών θεραπειών στα τα παιδιά.

Το παραπάνω εργαλείο, αποτελεί μια σύντομη και αναθεωρημένη μορφή του Treatment Evaluation Inventory (TEI), το οποίο εισήχθη πρώτη φορά στη βιβλιογραφία από τον Kazdin το 1980. Πιο συγκεκριμένα, το Treatment Evaluation Inventory (TEI) αποτελεί ένα εργαλείο, το οποίο δύναται να αξιολογήσει τον βαθμό στον οποίο μια παρέμβαση, όπως στην παρούσα έρευνα, η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, μπορεί να θεωρηθεί δίκαιη, ανθρώπινη και κατάλληλη για εφαρμογή σε κάποιον πληθυσμό (Kazdin 1980a). Αναλυτικότερα, σε δύο διαδοχικές έρευνες του Kazdin, οι οποίες υλοποιήθηκαν την ίδια χρονιά (1980a) (1980b), ο ερευνητής προσδιόρισε τον όρο της «αποδοχής» μιας θεραπείας (treatment acceptability) και παράλληλα προέβη στη δημιουργία και στην επικύρωση του συγκεκριμένου εργαλείου για την αξιολόγηση της αποδοχής μιας οποιαδήποτε θεραπείας. Η αρχική μορφή του Treatment Evaluation Inventory (TEI), όπως πρωτοσυστάθηκε από τον Kazdin αντικατοπτρίζει ένα ερωτηματολόγιο 15 δηλώσεων, οι οποίες απαντώνται βάσει μιας κλίμακας Likert 7 βαθμών και παρέχοντας ως μέγιστη βαθμολογία αποδοχής μιας θεραπείας, τους 105 βαθμούς. Στην πρώτη του έρευνα ο Kazdin (1980a) παρουσίασε τα αποτελέσματα μιας παραγοντικής ανάλυσης που διεξήγαγε, η οποία έδειξε ότι το συγκεκριμένο εργαλείο διαφοροποίησε με ευκολία τις διάφορες θεραπείες κατά βαθμό αποδοχής και ότι και οι 15 δηλώσεις του ερωτηματολογίου παρουσίασαν υψηλά επίπεδα συσχέτισης με τον έναν παράγοντα και συγκεκριμένα την «αποδεκτότητα» (acceptability).

Μετά από λίγα χρόνια, οι ερευνητές Kelley, Heffer, Gresham και Elliott (1989) ανέπτυξαν μια σύντομη μορφή του Treatment Evaluation Inventory, το Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF). Στη νέα διαμόρφωση του ερωτηματολογίου, συμπεριέλαβαν 9 στοιχεία-δηλώσεις και συνεπώς φαίνεται να

απαιτούσε λιγότερο χρόνο για τη συμπλήρωση και για αυτό το λόγο θεωρήθηκε πιο εύχρηστη.

2.3. Ανάλυση δεδομένων

Η στατιστική ανάλυση της έρευνας περιλαμβάνει τη χρήση περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής. Συγκεκριμένα, με τη βοήθεια της περιγραφικής στατιστικής παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του δείγματος και οι απαντήσεις τους αναφορικά με το κύριο μέρος της έρευνας. Υπολογίστηκαν συχνότητες, σχετικές συχνότητες, μέσες τιμές, τυπικές αποκλίσεις, ελάχιστες, μέγιστες τιμές και διαστήματα εμπιστοσύνης. Επιπροσθέτως, στα πλαίσια της επαγωγικής ανάλυσης πραγματοποιούνται στατιστικοί έλεγχοι, (π.χ. t-test, two-way Anova) για να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Η ανάλυση διεξάγεται κάνοντας χρήση του στατιστικού προγράμματος IBM SPSS. και οι απαντήσεις παρατίθενται στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας αναλυτικά με τη χρήση πινάκων και διαγραμμάτων.

3ο Κεφάλαιο **Αποτελέσματα της έρευνας**

3.1. Περιγραφική ανάλυση

Πρωταρχικός σκοπός της περιγραφικής ανάλυσης αποτελεί η παρουσίαση των χαρακτηριστικών του δείγματος και των απαντήσεων τους αναφορικά με το κύριο μέρος της έρευνας.

3.1.1. Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale Modified (AATS-M)

Στην παρούσα ενότητα παρατίθενται οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στον χώρο της ΕΑΕ αναφορικά με την θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων. Για τον σκοπό αυτό, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, αξιοποιήθηκε η κλίμακα “Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale” (AATS), η οποία μετρά, μέσω 19 προτάσεων-δηλώσεων, τη στάση των συμμετεχόντων απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων, καθώς οι ερωτηθέντες καλούνται να βαθμολογήσουν τη συμφωνία τους για κάθε δήλωση, βάση μιας κλίμακας Likert 7 σημείων (1= Διαφωνώ έντονα, 2= Διαφωνώ αρκετά, 3= Μάλλον διαφωνώ, 4= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 5= Μάλλον συμφωνώ, 6= Συμφωνώ αρκετά και 7= Συμφωνώ έντονα).

Προκειμένου να προκύψει και η μέση τιμή, η οποία αποτελεί τη βάση για να

μετρηθούν οι στάσεις, είναι επιτακτικός ο προσδιορισμός των συνολικών βαθμολογιών της κλίμακας Likert, όπου οι συνολικές βαθμολογίες, υπολογίζονται αρχικά πολλαπλασιάζοντας τη συχνότητα κάθε επιλογής απόκρισης με την αντίστοιχη βαθμολογία της κλίμακας Likert. Για παράδειγμα: Συνολικές βαθμολογίες = $\Sigma(fi \times \text{Βαθμολογία κλίμακας Likert})$, όπου:

- fi = συχνότητα κάθε βαθμολογίας της κλίμακας Likert (αριθμός ερωτηθέντων)
- i = Βαθμολογίες κλίμακας Likert, συγκεκριμένα Διαφωνώ έντονα (1), Διαφωνώ αρκετά (2), Μάλλον διαφωνώ (3), Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ (4), Μάλλον συμφωνώ (5), Συμφωνώ αρκετά (6) και Συμφωνώ έντονα (7).

Στη συνέχεια, η μέση τιμή υπολογίζεται διαιρώντας τις Συνολικές Βαθμολογίες με τον συνολικό αριθμό των ερωτηθέντων, όπου: Μέση τιμή = $\Sigma (fi \times \text{Βαθμολογία κλίμακας Likert}) \div \text{Αριθμός ερωτηθέντων}$. Αξίζει να σημειωθεί ότι, το εύρος ερμηνείας της μέσης βαθμολογίας της κλίμακας Likert 7 βαθμών, κυμαίνεται σε τρεις άξονες με α) 1.00 - 3.55 (αρνητική στάση), β) 3.56 - 4.43 (ουδέτερη στάση) και γ) 4.44 – 7.00 (θετική στάση) (Pimentel, 2019).

Έτσι, βάσει των μέσων τιμών μπορούμε να προσδιορίσουμε τη στάση των συμμετεχόντων απέναντι σε καθεμία ερώτηση-δήλωση. Συγκεκριμένα, όσο πιο υψηλή είναι η μέση τιμή μιας πρότασης-δήλωσης, τόσο πιο ισχυρή είναι η συμφωνία των επαγγελματιών της ΕΑΕ με το περιεχόμενο της, ενώ όσο πιο χαμηλή είναι η μέση τιμή, τόσο πιο ισχυρή διαφωνία.

Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά, στον παρακάτω πίνακα, ο οποίος περιέχει τις δηλώσεις-προτάσεις του εργαλείου “Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale” (AATS), κατανεμημένες σε φθίνουσα σειρά σύμφωνα με την μέση τιμή που παρουσίασαν, ενώ σημειώνονται επίσης και η τυπική απόκλιση, η ελάχιστη και η μέγιστη τιμή της καθεμίας πρότασης, καθώς και το τελικό σκορ που προέκυψε από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων. Ειδικότερα, το ερωτηματολόγιο AATS, βρέθηκε στη βιβλιογραφία ως ερωτηματολόγιο το οποίο «σκοράρει», δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο, ότι οι δηλώσεις που σημείωσαν το μεγαλύτερο σκορ, είναι και αυτές οι οποίες έχουν και την μεγαλύτερη μέση τιμή και είναι μεγαλύτερης συμφωνίας, βάσει των απαντήσεων των συμμετεχόντων. Δηλαδή, όσο μεγαλύτερο σκορ βρέθηκε να έχει μια δήλωση, τόσο πιο πολύ συμφωνούν με αυτή οι ερωτηθέντες (βλ. Πίνακα 5).

Πίνακας 5. Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale

Ερωτήσεις	Μ.Ο.	T.A	Μέγιστη τιμή	Ελάχιστη τιμή	Σκορ
<i>Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στη μείωση του στρες μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν</i>	6,22	0,86	5	2	996
<i>Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν</i>	6,15	0,87	7	3	985
<i>Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να προσφέρει αισθητηριακή διέγερση στα άτομα που συμμετέχουν</i>	6,13	0,87	7	2	982
<i>Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων θα πρέπει να χρησιμοποιείται περισσότερο σε διάφορα περιβάλλοντα σε ολόκληρη τη χώρα.</i>	6,01	1,10	7	1	962
<i>Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας συνιστά ένα αποτελεσματικό μέσο, το οποίο συμβάλλει στη θεραπεία και την υποστήριξη ατόμων με αναπηρία</i>	5,91	1,10	7	1	946
<i>Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια της θεραπείας μπορεί να διευκολύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ θεραπευόμενου - θεραπευτή.</i>	5,91	1,05	7	3	946
<i>Πολλοί άνθρωποι που αναζητούν κάποιες μορφές θεραπεία θα απολαύσουν την ύπαρξη ζώων ως μέρος της θεραπείας τους.</i>	5,89	1,03	7	2	943
<i>Όταν γίνεται χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας, το άτομο παρακινείται να συμμετάσχει περισσότερο στις συνεδρίες θεραπείας</i>	5,84	1,08	7	3	935
<i>Η χρήση ζώων στη θεραπεία δε θα βελτιώσει μόνο τη συναισθηματική υγεία του ατόμου, αλλά και τη σωματική υγεία του/της.</i>	5,84	1,07	7	2	935
<i>Πολλοί θεραπευτές απολαμβάνουν να εργάζονται με ζώα</i>	5,70	1,15	7	2	912
<i>Πρέπει να γίνουν περισσότερες μελέτες για να αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων.</i>	4,88	1,44	7	1	780

Εάν η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων επρόκειτο να εφαρμοστεί σε κάποιες εγκαταστάσεις, οι εργοθεραπευτές θα πρέπει να είναι αρμόδιοι για να επιβλέπουν τη θεραπεία	4,81	1,59	7	1	771
Μου είναι οικεία η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων	4,24	1,81	7	1	679
Η χρήση των ζώων ως μέσο θεραπευτικής παρέμβασης θα κοστίσει στις εγκαταστάσεις του χώρου πολλά χρήματα	3,91	1,57	7	1	627
Δεν έχει διεξαχθεί αρκετή έρευνα σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων για να δείξει εάν θα μπορούσε να αποτελέσει μια αποτελεσματική θεραπευτική παρέμβαση.	3,56	1,61	7	1	571
Θεωρώ αναποτελεσματική τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να επιφέρει θετικές επιπτώσεις στα άτομα με αναπηρία.	3,15	2,34	7	1	504
Η χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου θα μπορούσε να προκαλέσει νομικά ζητήματα.	2,86	1,42	7	1	458
Εάν γινόταν χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου, θα μπορούσαν να μεταδοθούν περισσότερες ασθένειες.	2,16	1,37	7	1	347
Δεν πρέπει ποτέ να εφαρμόζεται κάποιου είδους θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων.	1,47	0,57	5	1	236

Πιο αναλυτικά, η μεγαλύτερη μέση τιμή (6,22) αντιστοιχεί στην ερώτηση: «15. Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στη μείωση του στρες μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν», ενώ η χαμηλότερη μέση τιμή (1,47) αντιστοιχεί στην ερώτηση «7. Δεν πρέπει ποτέ να εφαρμόζεται κάποιου είδους θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων».

Στο σύνολο των δεκαεννιά (19) δηλώσεων-προτάσεων, οι δώδεκα παρουσίασαν μέση τιμή μεγαλύτερη του 4,44 αντικατοπτρίζοντας τη θετική στάση των συμμετεχόντων:

Δήλωση 15 – (Μ.Ο. 6,22) «Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στη μείωση του στρες μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν».

Δήλωση 12 – (Μ.Ο. 6,15) «Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν».

Δήλωση 13 – (Μ.Ο. 6,13) «Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να προσφέρει αισθητηριακή

διέγερση στα άτομα που συμμετέχουν».

Δήλωση 9 – (Μ.Ο. 6,01) «Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων θα πρέπει να χρησιμοποιείται περισσότερο σε διάφορα περιβάλλοντα σε ολόκληρη τη χώρα».

Δήλωση 8 – (Μ.Ο. 5,91) «Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας συνιστά ένα αποτελεσματικό μέσο, το οποίο συμβάλλει στη θεραπεία και την υποστήριξη ατόμων με αναπηρία».

Δήλωση 11 – (Μ.Ο. 5,91) «Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια της θεραπείας μπορεί να διευκολύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ θεραπευόμενου – θεραπευτή».

Δήλωση 17 – (Μ.Ο. 5,89) «Πολλοί άνθρωποι που αναζητούν κάποιας μορφής θεραπεία θα απολαύσουν την ύπαρξη ζώων ως μέρος της θεραπείας τους».

Δήλωση 10 – (Μ.Ο. 5,84) «Όταν γίνεται χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας, το άτομο παρακινείται να συμμετάσχει περισσότερο στις συνεδρίες θεραπείας».

Δήλωση 14 – (Μ.Ο. 5,84) «Η χρήση ζώων στη θεραπεία δε θα βελτιώσει μόνον τη συναισθηματική υγεία του ατόμου, αλλά και τη σωματική υγεία του/της».

Δήλωση 16 – (5,70) «Πολλοί θεραπευτές απολαμβάνουν να εργάζονται με ζώα».

Δήλωση 19 – (Μ.Ο. 4,88) «Πρέπει να γίνουν περισσότερες μελέτες για να αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων».

Δήλωση 18 – (Μ.Ο. 4,81) «Εάν η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων επρόκειτο να εφαρμοστεί σε κάποιες εγκαταστάσεις, οι εργοθεραπευτές θα πρέπει να είναι αρμόδιοι για να επιβλέπουν τη θεραπεία».

Επιπροσθέτως, από την στατιστική ανάλυση προέκυψε πως στις Δηλώσεις 13, 16 και 17, η πλειονότητα των απαντήσεων των συμμετεχόντων συγκλίνουν στο σημείο 6 (= Συμφωνώ αρκετά), με το ποσοστό των απαντήσεων στην καθεμία να κυμαίνεται κοντά στο 40% του συνόλου το συμμετεχόντων, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη συμφωνία τους.

Επιπλέον, παρατηρήθηκε πως στις Δηλώσεις 8, 9, 10, 11, 12, 14 και 15, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων συγκεντρώνεται στο άκρο της κλίμακας Likert, συγκεκριμένα στο σημείο 7 (=Συμφωνώ έντονα), φανερώνοντας τη θετική στάση από πλευράς των συμμετεχόντων απέναντι σε αυτές τις προτάσεις-δηλώσεις.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι στις Δηλώσεις 9 «Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων θα πρέπει να χρησιμοποιείται περισσότερο σε διάφορα περιβάλλοντα σε ολόκληρη τη χώρα», 12 «Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση

της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν» και 15 «Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν», το ποσοστό των συμμετεχόντων που συμφώνησαν έντονα χρησιμοποιώντας το άκρο της κλίμακας Likert ξεπερνάει το 40% του συνόλου.

Στη συνέχεια, στο σύνολο των δεκαεννιά (19) προτάσεων-δηλώσεων, οι τρεις παρουσιάζουν μέση τιμή μεταξύ των τιμών, 3.56 - 4.43, φανερώνοντας ουδέτερη στάση από πλευράς των συμμετεχόντων:

Δήλωση 1 – (Μ.Ο. 4,24) «Μου είναι οικεία η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων».

Δήλωση 2 – (Μ.Ο. 3,91) «Η χρήση των ζώων ως μέσο θεραπευτικής παρέμβασης θα κοστίσει στις εγκαταστάσεις του χώρου πολλά χρήματα».

Δήλωση 6 – (Μ.Ο. 3,56) «Δεν έχει διεξαχθεί αρκετή έρευνα σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων για να δείξει εάν θα μπορούσε να αποτελέσει μια αποτελεσματική θεραπευτική παρέμβαση».

Τέλος, στο σύνολο των δεκαεννιά προτάσεων-δηλώσεων, σε τέσσερις ερωτήσεις η μέση τιμή κυμαίνεται μεταξύ του 1.00 - 3.55, αντικατοπτρίζοντας αρνητική στάση απέναντι σε αυτές.

Δήλωση 5 – (Μ.Ο. 3,15) «Θεωρώ αναποτελεσματική τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να επιφέρει θετικές επιπτώσεις στα άτομα με αναπηρία».

Δήλωση 4 – (Μ.Ο. 2,86) «Η χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου θα μπορούσε να προκαλέσει νομικά ζητήματα».

Δήλωση 3 – (Μ.Ο. 2,16) « Εάν γινόταν χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου, θα μπορούσαν να μεταδοθούν περισσότερες ασθένειες».

Δήλωση 7 – (Μ.Ο. 1,47) «Δεν πρέπει ποτέ να εφαρμόζεται κάποιου είδους θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων».

3.1.2. Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)

Στο τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου, έγινε χρήση του εργαλείου Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF), το οποίο αποτελείται από 9 δηλώσεις και οι ερωτηθέντες καλούνται να σημειώσουν τη συμφωνία τους για κάθε δήλωση, βάσει μιας κλίμακας Likert 5 σημείων, Διαφωνώ έντονα (1), Διαφωνώ (2),

Ουδέτερο (3), Συμφωνά (4), Συμφωνά έντονα (5), όντας ένα εργαλείο, το οποίο δύναται να αξιολογήσει τον βαθμό στον οποίο η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, μπορεί να θεωρηθεί δίκαιη, ανθρώπινη και κατάλληλη για εφαρμογή σε κάποιον πληθυσμό, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την αποδοχή τους απέναντι σε αυτή.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, στις 7 από τις 9 δηλώσεις που περιλαμβάνει στο σύνολο το ερωτηματολόγιο, η πλειονότητα των συμμετεχόντων τοποθετήθηκε στις μεγαλύτερες αριθμητικές τιμές. Συγκεκριμένα, στην πρώτη δήλωση «Θεωρώ ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι ένας αποδεκτός τρόπος αντιμετώπισης προβλημάτων συμπεριφοράς ενός παιδιού με αναπηρία» σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι συμφωνούν, με ποσοστό 48,1%. Ίδιο ακριβώς ποσοστό συμμετεχόντων (48,1%), δήλωσε ότι συμφωνεί, έντονα αυτή τη φορά, με τη δήλωση «Θα ήμουν πρόθυμος να χρησιμοποιήσω τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να αντιμετωπίσω ένα πρόβλημα συμπεριφοράς που εμφανίζει ένα παιδί με αναπηρία».

Επιπροσθέτως, ποσοστό μεγαλύτερο του 50%, σημείωσαν οι ερωτήσεις 5 (51,9%) « Πιστεύω πως η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να είναι αποτελεσματική» και 9 (58,8%) «Συνολικά, έχω μια θετική αντίδραση απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων».

Στον παρακάτω πίνακα διαφαίνονται συγκεντρωτικά οι μέσες τιμές που συγκέντρωσε η κάθε ερώτηση – δήλωση, καθώς και η τυπική απόκλιση, η μέγιστη και η ελάχιστη τιμή, καθώς και το συνολικό σκορ που σημείωσε η καθεμία (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6. Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)

Ερωτήσεις	Μ.Ο.	Τ.Α.	Μέγιστη τιμή	Ελάχιστη τιμή	Σκορ
Συνολικά έχω μια θετική εικόνα απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων	4,50	0,67	5	2	720
Πιστεύω πως η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να είναι αποτελεσματική.	4,33	0,61	5	3	693
Θα ήμουν πρόθυμος να χρησιμοποιήσω τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να αντιμετωπίσω ένα πρόβλημα συμπεριφοράς που εμφανίζει ένα παιδί με αναπηρία	4,26	0,90	5	1	683

Θεωρώ ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι ένας αποδεκτός τρόπος αντιμετώπισης προβλημάτων συμπεριφοράς ενός παιδιού με αναπηρία.	4,14	0,77	5	1	663
Μου αρέσουν οι διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων.	3,90	0,85	5	1	625
Πιστεύω ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να οδηγήσει σε μόνιμη βελτίωση.	3,77	0,85	5	1	604
Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτό να χρησιμοποιηθεί η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων σε άτομα που δεν μπορούν να επιλέξουν θεραπείες για τον εαυτό τους, όπως στην περίπτωση των ανήλικων παιδιών.	3,63	0,91	5	1	581
Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτή η χρήση της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων χωρίς τη συγκατάθεση των παιδιών.	2,39	1,1	5	1	383
Πιστεύω ότι το παιδί θα νιώσει δυσφορία κατά τη διάρκεια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων.	2,20	0,82	5	1	352

Ειδικότερα, η μεγαλύτερη μέση τιμή (4,50) αντιστοιχεί στην ερώτηση: «9. Συνολικά έχω μια θετική εικόνα απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη ζώων», ενώ η χαμηλότερη μέση τιμή (2,20) αντιστοιχεί στην ερώτηση «6. Πιστεύω ότι το παιδί θα νιώσει δυσφορία κατά τη διάρκεια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων».

Στην 5-βαθμη κλίμακα Likert, τα αποτελέσματα ερμηνεύονται σύμφωνα με την παρακάτω διαβάθμιση (Pimentel, 2010), όπου οι μέσες τιμές κυμαίνονται: Έντονη διαφωνία (1) 1,00 – 1,80, Διαφωνία (2) 1,81 – 2,60, Ουδέτερη/ αβέβαιη στάση (3) 2,61 – 3,40, Συμφωνία (4) 3,41 – 4,20, Έντονη συμφωνία (5) 4,21 – 5,00.

Στο σύνολο των εννιά (9) δηλώσεων – προτάσεων, οι τρεις παρουσίασαν μέση τιμή μεγαλύτερη του 4,21, αντικατοπτρίζοντας τη έντονη συμφωνία των συμμετεχόντων με τις συγκεκριμένες προτάσεις – δηλώσεις:

Δήλωση 9 – (Μ.Ο. 4,50) «Συνολικά, έχω μια θετική αντίδραση απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων».

Δήλωση 5 – (Μ.Ο. 4,33) «Πιστεύω πως η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να είναι αποτελεσματική».

Δήλωση 2 – (Μ.Ο. 4,26) «Θα ήμουν πρόθυμος να χρησιμοποιήσω τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να αντιμετωπίσω ένα πρόβλημα συμπεριφοράς που εμφανίζει ένα παιδί με αναπηρία».

Στη συνέχεια, τέσσερις (4) προτάσεις – δηλώσεις, έχοντας μέση τιμή 3,41 – 4,20, φανερώνουν εξίσου τη συμφωνία των συμμετεχόντων με το περιεχόμενο τους, σε μικρότερο βαθμό:

Δήλωση 1 – (Μ.Ο. 4,14) «Θεωρώ ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι ένας αποδεκτός τρόπος αντιμετώπισης προβλημάτων συμπεριφοράς ενός παιδιού με αναπηρία».

Δήλωση 4 – (Μ.Ο. 3,90) «Μου αρέσουν οι διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων».

Δήλωση 7 – (Μ.Ο. 3,77) «Πιστεύω ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να οδηγήσει σε μόνιμη βελτίωση».

Δήλωση 8 – (Μ.Ο. 3,63) «Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτό να χρησιμοποιηθεί η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων σε άτομα που δεν μπορούν να επιλέξουν θεραπείες για τον εαυτό τους, όπως στην περίπτωση των ανήλικων παιδιών».

Τέλος, δύο (2) προτάσεις – δηλώσεις, αντικατοπτρίζουν τη διαφωνία των συμμετεχόντων ως προς το περιεχόμενο τους, με μέσες τιμές ανάμεσα στο 1,81 – 2,60.

Δήλωση 3 – (Μ.Ο. 2,39) «Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτή η χρήση της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων χωρίς τη συγκατάθεση των παιδιών».

Δήλωση 6 – (Μ.Ο. 2,20) «Πιστεύω ότι το παιδί θα νιώσει δυσφορία κατά τη διάρκεια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων».

3.2. Επαγωγική Στατιστική

Η επαγωγική στατιστική ή στατιστική συμπερασματολογία σχετίζεται με τη μελέτη των χαρακτηριστικών και την ανάλυση των δεδομένων ενός δείγματος, έχοντας ως σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για τον πληθυσμό της έρευνας (Trochim, 2006, όπως αναφ. σε Guetterman, 2019). Ειδικότερα, μπορούμε να αξιοποιήσουμε την επαγωγική στατιστική για να εξετάσουμε τις διαφορές μεταξύ των ομάδων και τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών. Στην παρούσα εργασία η στατιστική ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν διενεργήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου IBM SPSS, όπου διαφορές σε επίπεδο σημαντικότητας $p=0.05$ θεωρήθηκαν στατιστικά σημαντικές. Επιπλέον, προκειμένου να ελεγχθεί και να διαπιστωθεί η ύπαρξη

γραμμικής σχέσης μεταξύ δύο ποσοτικών μεταβλητών, χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός συντελεστής συσχέτισης του Pearson, όπου όσο μεγαλύτερη είναι η απόλυτη τιμή, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις διακύμανσης για ανεξάρτητες μετρήσεις ως προς ένα παράγοντα (One-way ANOVA) και συγκεκριμένα, ως προς την επίδραση της καθεμιάς υποκατηγορίας των δημογραφικών χαρακτηριστικών, δηλαδή του φύλου, της επιμόρφωσης και της εμπειρίας (ανεξάρτητες μεταβλητές), ως προς την εμφάνιση της θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία και του βαθμού αποδοχής της θεραπείας (εξαρτημένες μεταβλητές).

3.2.1. Διερεύνηση της Εσωτερικής συνέπειας / συνέχειας

Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων καθώς και των μεταβλητών που εξετάζονται, διενεργήθηκε έλεγχος με το Cronbach's alpha. Ο δείκτης αυτός λαμβάνει τιμές από «-1 έως 1». Συγκεκριμένα, όσο οι τιμές πλησιάζουν το 1, τόσο πιο αξιόπιστη θεωρείται η κλίμακα. Συνήθως τιμές μεγαλύτερες του 0.70 θεωρούνται αποδεκτές (Ζαφειρόπουλος, 2021). Ειδικότερα, ο συντελεστής α του Cronbach βρέθηκε να είναι 0.85 για την κλίμακα των στάσεων (Attitudes toward Animal Assisted Therapy) και 0.89 για την αποδοχή της θεραπείας (Treatment Evaluation Inventory). Και στις δύο περιπτώσεις, οι τιμές είναι μεγαλύτερες του 0.70, επομένως, οι επιμέρους κλίμακες μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες (βλ. Πίνακα 7).

Πίνακας 7. Α του Cronbach

Κλίμακα	A του Cronbach
Στάσεις απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (AATS)	0,85
Αποδοχής της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων (TEI-SF)	0,89

3.2.2 Αναλύσεις T- Test και ανάλυση διακύμανσης (ANOVA)

Για τη μελέτη της ύπαρξης στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ των εκπαιδευτικών των δύο φύλων, ως προς τη μεταβλητή της θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία, πραγματοποιήθηκε ανάλυση t-test για ανεξάρτητα δείγματα.

Ξεκινώντας την επαγωγική ανάλυση, και θέλοντας να ελέγξουμε εάν η ανεξάρτητη μεταβλητή του «φύλου» επηρεάζει τις στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, διενεργήθηκε ένας έλεγχος μέσω

T-test. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση T-test, δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά θετικής στάσης ανάμεσα στα δύο φύλα, αναφορικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων καθώς ο δείκτης που προέκυψε ήταν $p=0,183 > p=0,05$.

Στη συνέχεια, εξετάστηκε η ανεξάρτητη μεταβλητή της «επιμόρφωσης», απ' όπου προκύπτει, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά της θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία, αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι επιμόρφωσης σε σχέση με την αναπηρία από πλευράς των συμμετεχόντων, καθότι $p=0,156 > p=0,05$.

Η ηλικία των συμμετεχόντων, αφέθηκε σαν ανοιχτή ερώτηση κατά τη διερεύνηση των στάσεων τους απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, για αυτόν τον λόγο κατά την επαγωγική στατιστική, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της ανάλυσης διασποράς μιας κατεύθυνσης (One way ANOVA). Σύμφωνα με την ανάλυση, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά τη θετικής στάσης ανάμεσα στις ηλικιακές ομάδες, καθώς στον πίνακα ANOVA, το P-value μεταξύ των ομάδων είναι $P=0.000$, οπότε τουλάχιστον μία ομάδα έχει διαφορετική μέση τιμή από τις υπόλοιπες ($p < 0.05$). Επιπροσθέτως το $F=2,47$, όπου ένας μεγαλύτερος δείκτης F σημαίνει ότι η διακύμανση μεταξύ των μέσων της ομάδας είναι μεγαλύτερη από ό,τι προβλεπόταν να δούμε τυχαία.

Άρα προκύπτει πως η ηλικία των συμμετεχόντων αποτελεί έναν παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει τις στάσεις τους απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων (βλ. Πίνακα 8).

Πίνακας 8. Ανάλυση ANOVA μεταξύ ηλικίας των συμμετεχόντων και της θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία

		Αθρ. Τετραγώνων	BE	ΜΟ Τετραγώνου	F	Στ. Σημ.
Θετική στάση	Μεταξύ ομάδων	28,91	34	0,85	2,47	,000
	Εντός Ομάδων	43,09	125	0,34		
	Σύνολο	72	159			

$F=2,47$
 $p=0,000 < 0,05$

Μεταβαίνοντας στην «ειδικότητα» των συμμετεχόντων, διενεργήθηκε ανάλυση μέσω του στατιστικού test Levene. Διότι, η υπόθεση ομοιογένειας της διακύμανσης

ελέγχεται ως επί το πλείστον με το test Levene, Έτσι λοιπόν, κατά την επαγωγική ανάλυση, προέκυψε η τιμή, οι βαθμοί ελευθερίας και η p-τιμή του στατιστικού τεστ του Levene για τον έλεγχο της υπόθεσης των ίσων διακυμάνσεων που θέσαμε. Καθότι οι διασπορές μας είναι ίσες, ασχοληθήκαμε με την πρώτη γραμμή (equal variances assumed) και διαπιστώθηκε πως αναφορικά με την ειδικότητα των συμμετεχόντων και τη θετική τους στάση απέναντι στη ζωοθεραπεία προκύπτει ότι $p=0,113 > p=0,05$, άρα συμπεραίνουμε πως δεν υπάρχει σημαντικά στατιστική διαφορά ανάμεσα στις ειδικότητες, αναφορικά με τις στάσεις τους απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων.

Στη συνέχεια, test Levene διενεργήθηκε και για τον έλεγχο υπόθεσης ίσων διακυμάνσεων μεταξύ των «δομών εργασίας» των συμμετεχόντων και θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία, απ' όπου προέκυψε ότι $p < 0,05$, άρα υπάρχει διαφορά στο αν έχουν ή όχι θετική στάση ανάλογα με τη δομή στην οποία εργάζονται οι συμμετέχοντες της έρευνας. Συγκεκριμένα, από τις αναλύσεις φάνηκε πως οι συμμετέχοντες που εργάζονται σε σχολεία και σε ιδιωτικά ιατρεία, έχουν αρνητικότερη στάση έναντι αυτών που εργάζονται σε κέντρα ειδικών θεραπειών και σε φορείς ειδικής αγωγής (βλ. Πίνακα 9).

Πίνακας 9. Τεστ Levene για τον έλεγχο υπόθεσης ίσων διακυμάνσεων μεταξύ των δομών εργασίας των συμμετεχόντων και θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία

		F	Στ. σημ	t	BE
Θετική στάση	Υπόθεση ίσων διακυμάνσεων	12,12	0,001	-1,81	76,00

$t = -1,81$
 $p = 0,001 < p = 0,05$

Έπειτα, test Levene διενεργήθηκε και για τον έλεγχο υπόθεσης ίσων διακυμάνσεων μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου των συμμετεχόντων και θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία, απ' όπου προέκυψε ότι $p = 0,566 > p = 0,05$, άρα δεν υπάρχει διαφορά στο αν έχουν ή όχι θετική στάση, απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο.

Ανάλυση διασταυρωμένης (ή διπλής) πινακοποίησης χ^2 (Chi-square Test) διενεργείται προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υπάρχει σχέση μεταξύ δύο μεταβλητών, χωρίς ωστόσο να είναι ικανό να μας δείξει την ένταση ή την κατεύθυνση της σχέσης αυτής. Κύριος σκοπός ήταν να ελεγχθεί η ύπαρξη στατιστικά σημαντικής διαφοράς

μεταξύ των αναμενόμενων και των παρατηρούμενων συχνοτήτων ανάμεσα στις κατηγορίες των μεταβλητών. Από τα αποτελέσματα ανάλυσης αναμένεται ότι αν η τιμή του Asymptotic Significance (2-sided) στο Pearson Chi-Square τεστ είναι $\text{sig.} < 0,05$ τότε απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση που θέσαμε, ότι δηλαδή δεν υπάρχει σχέση μεταξύ των μεταβλητών. Επομένως οι μεταβλητές μας σχετίζονται στατιστικά σημαντικά. Θέλοντας λοιπόν να εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ ετών προϋπηρεσίας (εμπειρίας) και θετικής στάσης απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, εφαρμόσαμε την ανάλυση της διασταυρωμένης (ή διπλής) πινακοποίησης. Από την ανάλυση αποδείχτηκε πως $p < 0,05$ άρα υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στα χρόνια προϋπηρεσίας (εμπειρίας) των συμμετεχόντων και στην ύπαρξη θετικότερης στάσης απέναντι στη θεραπεία. Συγκεκριμένα, αποδείχτηκε πως οι εργαζόμενοι στον χώρο της ΕΑΕ που είχαν περισσότερα χρόνια προϋπηρεσίας, φάνηκε να μην επιδεικνύουν θετικότερη στάση έναντι της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων από αυτούς που εργαζόντουσαν λιγότερα χρόνια στον τομέα της ΕΑΕ. Δηλαδή, οι συμμετέχοντες με τα λιγότερα χρόνια προϋπηρεσίας, φάνηκε να έχουν θετικότερες στάσεις (βλ. Πίνακα 10).

Πίνακας 10. Ανάλυση διασταυρωμένης (ή διπλής) πινακοποίησης χ^2 (Chi-square Test) μεταξύ εμπειρίας και θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία

	Chi-square	BE	Στ. σημ.
Χρόνια εμπειρίας	416,74	36	0,000
Θετική στάση	2581,70	36	0,000

$p=0,000 < p=0,05$

Τέλος, για την ανάδειξη γραμμικής συσχέτισης μεταξύ δύο ποσοτικών μεταβλητών, γίνεται χρήση του συντελεστή συσχέτισης Pearson. Ειδικότερα, προκειμένου να εξεταστεί το τελευταίο ερευνητικό ερώτημα «Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των θετικών στάσεων των συμμετεχόντων και της πρόθεσης εφαρμογής της ζωοθεραπείας στον χώρο της ειδικής αγωγής στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας;», διενεργήθηκε στατιστικός έλεγχος, μέσω του παραμετρικού τεστ που εφαρμόζεται όταν οι μεταβλητές είναι ίσων διαστημάτων ή αναλογικές και οι τιμές της κάθε μεταβλητής σχηματίζουν κανονική κατανομή.

Στη συγκεκριμένη ανάλυση, προέκυψε πως $p > 0,05$ άρα αποδεικνύεται πως υπάρχει σχέση ανάμεσα στην πρόθεση εφαρμογής της ζωοθεραπείας και στις θετικές

στάσεις από πλευράς των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, η τιμή που προέκυψε είναι $r=1,000$, η οποία δηλώνει απόλυτη θετική συσχέτιση και μεγάλο βαθμό εξάρτησης ανάμεσα στις δύο μεταβλητές, διότι, καθώς οι τιμές της μιας μεταβλητής αλλάζουν, οι τιμές της άλλης μεταβλητής μεταβάλλονται ισόποσα προς την ίδια κατεύθυνση (βλ. Πίνακα 11).

Πίνακας 11. Συντελεστής συσχέτισης Pearson ανάμεσα στη θετική στάση απέναντι στη ζωοθεραπεία και στην πρόθεση εφαρμογής της

	Πρόθεση εφαρμογής	Θετική στάση
Πρόθεση εφαρμογής της θεραπείας Pearson Correlation		0,626**
Θετική Στάση Pearson Correlation	0,626**	

(sig.)=0,000<0.05

4ο Κεφάλαιο

Συζήτηση-Συμπεράσματα-Προτάσεις

4.1. Συζήτηση των ευρημάτων

Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, αποτελεί έναν τομέα εναλλακτικής θεραπείας, τόσο για ενήλικες, όσο και για παιδιά, ο οποίος τα τελευταία χρόνια αρχίζει να αναδύεται και να εφαρμόζεται κυρίως σε νοσοκομεία, σχολεία και κέντρα θεραπειών στο εξωτερικό (Hightower, 2010). Ανατρέχοντας λοιπόν, στη διεθνή βιβλιογραφία εντοπίστηκε έλλειψη δεδομένων και εμπειριστατωμένης έρευνας που να περιλαμβάνει τη στάση των επαγγελματιών που σχετίζονται με την Ειδική Αγωγή, απέναντι στις παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων (Pinto et al., 2017). Βέβαια, αν και ορισμένες μελέτες που εντοπίστηκαν στη διεθνή βιβλιογραφία, συναφείς με το θέμα της στάσεων απέναντι στη ζωοθεραπεία, είναι ενθαρρυντικές, υπάρχει ανάγκη για περισσότερη έρευνα για την ενίσχυση και κατ' επέκταση της εδραίωσης της κλινικής χρήσης των παρεμβάσεων με τη υποστήριξη ζώων (Cirulli et al., 2011· O'Haire, 2013).

Έτσι λοιπόν, στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκαν οι στάσεις των επαγγελματιών της ΕΑΕ αναφορικά με τη ζωοθεραπεία, σαν εναλλακτική μέθοδο θεραπείας, σε

ελληνικά πλαίσια. Επιπροσθέτως, εξετάστηκε εάν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, όπως το φύλο, η επιμόρφωση, η ηλικία, η ειδικότητα, η δομή στην οποία εργάζονται, καθώς και τα έτη προϋπηρεσίας, είναι ικανά να επηρεάσουν τη διαμόρφωση των στάσεων τους. Ειδικότερα, στην έρευνα έλαβαν μέρος 160 επαγγελματίες της ΕΑΕ, οι οποίοι έδειξαν μια συνολική θετική στάση απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων και ως επέκταση, ορισμένες ανεξάρτητες μεταβλητές που μελετήθηκαν, αποδείχτηκε ότι είναι ικανές να επηρεάσουν αυτές τις στάσεις. Αξίζει να αναφερθεί πως και σε προηγούμενες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν, έχουν βρεθεί θετικές στάσεις απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων και σε άλλες χώρες, όπως η Ισπανία και η Φιλανδία (López-Cerero et al., 2016).

Αρχικά, προέκυψε πως από το πλήθος των δηλώσεων-προτάσεων, οι οποίες μελετούσαν τις στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, οι συμμετέχοντες συμφώνησαν με τις περισσότερες από αυτές, υποδηλώνοντας ξεκάθαρα τις στάσεις τους. Συγκεκριμένα, φάνηκε πως οι συμμετέχοντες συμφώνησαν κυρίως με δηλώσεις, οι οποίες αφορούν τα οφέλη αυτής της μορφής θεραπείας και τους τρόπους με τους οποίους επιδρά θετικά στα άτομα με κάποιας μορφής αναπηρία. Έτσι λοιπόν, μεταξύ άλλων, φαίνεται πως τα θετικά αποτελέσματα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η βελτίωση της συναισθηματικής και σωματικής υγείας του ατόμου/παιδιού και η μείωση του στρες, έτυχαν αναγνώρισης από τους περισσότερους συμμετέχοντες της έρευνας. Οι δυο συγκεκριμένες παράμετροι, οι οποίες αφορούν τις θετικές επιδράσεις στην συναισθηματική και σωματική υγεία των ατόμων που παρακολουθούν θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων, έχουν αναφερθεί και σε άλλες έρευνες, όπως αυτή των Çakıcı και Kök (2020). Σε αυτή την πρόσφατη έρευνα, διαπιστώθηκε ότι οι σκύλοι-θεραπευτές είχαν μια κατευναστική επίδραση στο άγχος των παιδιών που συμμετείχαν και παρακολουθούσαν θεραπευτικές παρεμβάσεις με την υποστήριξη σκυλιών, ενώ ταυτόχρονα, διαπιστώθηκε πως οι συγκεκριμένες θεραπείες αποτέλεσαν πηγή συναισθηματικής υποστήριξης απέναντι στα παιδιά και παρατηρήθηκαν μειωμένα επίπεδα άγχους από πλευράς τους (Çakıcı & Kök, 2020).

Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες της έρευνας φάνηκε να διατήρησαν ουδέτερη στάση αναφορικά με τις ερωτήσεις που διαρθρώνονται γύρω από τα διαδικαστικά κομμάτια της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, καθώς και τις γνώσεις

αναφορικά με τις εφαρμογές αυτής. Επιπροσθέτως, φάνηκε πως ουδέτερη στάση διατηρήθηκε και σε συνάρτηση με το πλαίσιο εφαρμογής της θεραπείας. Τα αποτελέσματα αυτά μπορούν να δικαιολογηθούν από την απουσία συγκεκριμένης πολιτικής απέναντι σε αυτή τη μορφή θεραπείας. Ειδικότερα, από έρευνες που μελετήθηκαν, σχεδόν όλες υπογραμμίζουν την έλλειψη λεπτομερούς περιγραφής τέτοιων θεραπευτικών προγραμμάτων, καθώς και την έλλειψη σε τομείς που σχετίζονται με το θεωρητικό πλαίσιο των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων, την καλή διαβίωση τους, τις κατευθυντήριες γραμμές πρακτικής μιας τέτοιας θεραπείας και τη δημόσια πολιτική (Geist, 2011· Fine et al., 2019).

Στη συνέχεια, σύμφωνα με την περιγραφική στατιστική, η αρνητική στάση των ερωτηθέντων, φάνηκε να υπερισχύει σε ερωτήσεις, οι οποίες υπογραμμίζουν τον αναποτελεσματικό χαρακτήρα μιας τέτοιας θεραπείας, οι οποίες και φαίνεται να έρχονται σε σύγκρουση με τη συνολική θετική στάση τους. Ένα αποτέλεσμα που αξίζει να αναφερθεί, αφορά το υψηλό ποσοστό των συμμετεχόντων της έρευνας μας, το οποίο διαφώνησε έντονα έως και αρκετά με δηλώσεις που αναφέρονταν στην αύξηση των πιθανοτήτων μετάδοσης κάποιας ασθένειας εξαιτίας της χρήσης ζώων κατά τη διάρκεια τέτοιων θεραπευτικών προγραμμάτων. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε σύγκρουση με τα αποτελέσματα της πρόσφατης έρευνας του Fine και των συνεργατών του (2020), στα πλαίσια της οποίας υπογραμμίστηκε έντονη ανησυχία από πλευράς των συμμετεχόντων αναφορικά με τον κίνδυνο κάποιας νόσου, που θα μπορούσε να μεταδοθεί από ζώο σε άνθρωπο, λόγω της εκτεταμένης συμμετοχής σε θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων (Fine et al., 2020).

Στη συνέχεια, το δεύτερο μέρος της περιγραφικής στατιστικής, μελετά το δεύτερο κομμάτι του ερωτηματολογίου, το οποίο σχετίζεται με τη συνολική αποδοχή της θεραπείας. Πιο συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες της έρευνας μας, φάνηκε να τάσσονται στο άκρο της συμφωνίας, ως προς το περιεχόμενο των δηλώσεων που αφορούσαν την αποδοχή μιας τέτοιας μορφής θεραπείας. Ειδικότερα, οι ερωτήσεις αυτές αφορούν την αποτελεσματικότητα της θεραπείας, καθώς και την πρόθεση εφαρμογής της. Από τα αποτελέσματα φάνηκε πως οι συμμετέχοντες, όχι μόνο αποδέχονται το γεγονός πως μια τέτοια μορφή θεραπείας θα ήταν αποτελεσματική, αλλά και πως είναι πρόθυμοι να προβούν στην εφαρμογή μιας αντίστοιχης θεραπείας. Το εύρημα αυτό, συνάδει και με τις στάσεις των συμμετεχόντων της έρευνας του Berget και των συνεργατών του (2013), στην οποία πρόθεση χρήσης μιας τέτοιας

μορφής εναλλακτικής θεραπείας, βρέθηκε να δήλωσε πάνω από το 80% των συμμετεχόντων (Berget et al., 2013).

Μεταβαίνοντας στα ευρήματα από την επαγωγική ανάλυση που διενεργήθηκε αναφορικά με τους παράγοντες που είναι ικανοί να επηρεάσουν τις στάσεις, από τις ανεξάρτητες μεταβλητές που εξετάστηκαν, η ηλικία (α), η δομή εργασίας (β) και τα χρόνια εμπειρίας (γ), ήταν αυτές που επηρεάζουν τις στάσεις των ερωτηθέντων απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, καθώς βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές.

Πιο συγκεκριμένα, η «ηλικία» των συμμετεχόντων, αποτέλεσε μια ανεξάρτητη μεταβλητή, η οποία στην παρούσα έρευνα επηρέασε σημαντικά τις στάσεις των επαγγελματιών Ειδικής Αγωγής απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων. Ειδικότερα, το συμπέρασμα, το οποίο προέκυψε, είναι πως οι επαγγελματίες μικρότερης ηλικίας, είναι πιο ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι σε αυτή την εναλλακτική μορφή θεραπείας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από προγενέστερη έρευνα του Pinto και των συνεργατών του (2017), στην οποία είχε διατυπωθεί η υπόθεση για την νεότερη ηλικία και τις στάσεις των συμμετεχόντων, όπου και επιβεβαιώθηκε εξίσου κατά την ανάλυση, ενώ υπογραμμίζεται αντίστοιχα το γεγονός ότι είναι αναμενόμενο οι νέοι και μεσήλικες επαγγελματίες που σχετίζονται με τον χώρο της ΕΑΕ (κάτω των 54 ετών), να έχουν επηρεαστεί από αυτές τις καινοτομίες θεραπευτικές παρεμβάσεις, όπως η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, περισσότερο από εκείνους που είναι άνω των 55 ετών και έχουν παγιωμένες στάσεις.

Η επόμενη μεταβλητή, η οποία παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφορά, είναι η «δομή εργασίας», όπου τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι επαγγελματίες που εργάζονται σε σχολεία και σε ιδιωτικά ιατρεία, έχουν αρνητικότερη στάση έναντι αυτών που εργάζονται σε κέντρα ειδικών θεραπειών και σε φορείς ειδικής αγωγής. Το γεγονός αυτό ωστόσο, έρχεται σε σύγκρουση με τη διεθνή βιβλιογραφία, όπου έχουν εφαρμοστεί αρκετά θεραπευτικά προγράμματα με ζώα μέσα σε χώρους υγειονομικής περίθαλψης όπως είναι τα νοσοκομεία (Abrahamson et al., 2016·Braun et al., 2009). Πιο συγκεκριμένα, σε προγενέστερη έρευνα που διεξήχθη από τον Yap και τους συνεργάτες του (2017), το 98% των ερωτηθέντων στην έρευνα είχε θετική στάση απέναντι στη συμπερίληψη της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, μολονότι εργάζονταν σε χώρους υγειονομικής περίθαλψης, όπως στο Βασιλικό Νοσοκομείο Παίδων της Μελβούρνης. Το ίδιο συνέβη και στην έρευνα του Braun και των

συνεργατών του(2009), όπου οι στάσεις των εργαζομένων σε νοσοκομείο, απέναντι στην εισαγωγή ζώων κατά τη θεραπευτική παρέμβαση επηρεάστηκαν θετικά, παρά τη δομή στην οποία εργάζονταν.

Καταλήγοντας, τελευταία μεταβλητή που παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφορά, είναι τα «χρόνια εμπειρίας» των συμμετεχόντων, καθώς αποδείχτηκε πως οι εργαζόμενοι στον χώρο της ΕΑΕ που είχαν περισσότερα χρόνια προϋπηρεσίας, φάνηκε να επιδεικνύουν αρνητικότερη στάση έναντι της θεραπείας, από αυτούς που εργαζόντουσαν λιγότερα χρόνια στον τομέα της ΕΑΕ. Το εύρημα αυτό συνάδει με αντίστοιχο της έρευνας του Pinto και των συνεργατών του (2017), όπου φάνηκε πως οι νεότεροι εκπαιδευτικοί και συνεπώς όσοι είχαν λιγότερα χρόνια εργασιακής εμπειρίας, είχαν θετικότερες στάσεις απέναντι στη ζωοθεραπεία.

Αντιθέτως, αξίζει να αναφερθεί πως στατιστικά σημαντική δεν αποδείχτηκε η μεταβλητή του «φύλου», η οποία αναμένονταν να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση των στάσεων του δείγματος. Για παράδειγμα, μέσα από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, αναμένονταν οι γυναίκες να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό θετικά διακείμενες απέναντι και στην θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, λόγω του γεγονότος ότι σε προγενέστερες έρευνες (Crossman & Kazdin, 2018· Herzog, 2015), είχε διαπιστωθεί πως οι γυναίκες που βρέθηκε να είναι πιο δεκτικές απέναντι στα συντροφικά ζώα, ήταν, ως επέκταση, πιο θετικές απέναντι στη ζωοθεραπεία. Αντιθέτως, σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέκυψαν βάσει της ανάλυσης διακύμανσης των μεταβλητών, δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά θετικής στάσης ανάμεσα στα δύο φύλα.

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο και την ύπαρξη επιμόρφωσης από πλευράς των συμμετεχόντων σε σχέση με την αναπηρία, δεν αναμένονταν να υπάρχει διαφορά στις στάσεις τους, κάτι που επιβεβαιώθηκε και κατά τις στατιστικές αναλύσεις, καθότι και στις δύο περιπτώσεις φάνηκε πως δεν εντοπιζόταν στατιστικά σημαντική διαφορά της θετικής στάσης απέναντι στη ζωοθεραπεία, αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι επιμόρφωσης, καθώς και αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων. Αντιστοίχως, κατά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, παρόμοια ευρήματα εντοπίζονται σε έρευνα του 2016 του López-Cerero και των συνεργατών του, όπου η επιμόρφωση σχετικά με τη ζωοθεραπεία, αποδείχθηκε ότι δεν αποτέλεσε ενθαρρυντικός παράγοντας για τη στάση των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, αυτά τα αποτελέσματα συνάδουν και με αποτελέσματα από προηγούμενες έρευνες (Black et

al., 2011· Berget et al., 2011· López-Cepero, 2016) υπογραμμίζοντας μια πραγματικότητα, ότι δηλαδή όσοι είναι ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι στα ζώα συντροφιάς και πιστεύουν ότι τα ζώα μπορούν να αξιοποιηθούν σε θεραπευτικά σε τέτοιου είδους προγράμματα, θα έχουν θετικότερη στάση ανεξαρτήτως του εάν έχουν λάβει επιμόρφωση ή όχι

Επιπροσθέτως, παρόλο που στην αρχή της έρευνας θεωρήθηκε πως η ειδικότητα των συμμετεχόντων θα είναι ικανή να επηρεάσει τις στάσεις τους, κάτι τέτοιο δεν μπόρεσε να αποδειχτεί στατιστικά στην παρούσα έρευνα. Πιο αναλυτικά, αναφορικά με την ειδικότητα των συμμετεχόντων και τη θετική τους στάση απέναντι στη ζωοθεραπεία, προέκυψε πως δεν υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ανάμεσα στις ειδικότητες και τη στάση που παρουσιάζουν. Εντούτοις, το εύρημα αυτό δεν υποστηρίζεται από τη διεθνή βιβλιογραφία, όπου έχει αποδειχτεί πως οι θεραπευτές (λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές) τείνουν να έχουν θετικότερες στάσεις απέναντι στην ένταξη των ζώων σε θεραπευτικές παρεμβάσεις σε σχέση με τους απλούς εκπαιδευτικούς (Pinto et al., 2017). Για παράδειγμα, στα αποτελέσματα μιας αρκετά πρόσφατης έρευνας, διαπιστώθηκε πως στην αρχή, οι θεραπευτές είχαν θετικότερες στάσεις απέναντι στην Ιπποθεραπεία από τους δασκάλους, οι απόψεις των οποίων άλλαξαν ωστόσο, μετά το τέλος των θεραπειών που έλαβαν οι μαθητές τους και της συνειδητοποίησης των οφελών της ζωοθεραπείας (Žgur & Jerman, 2021).

Τέλος, τα αποτελέσματα έδειξαν υψηλή θετική συσχέτιση ($r=1,000$) ανάμεσα στις θετικές στάσεις και στην πρόθεση εφαρμογής της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, γεγονός που σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η μία μεταβλητή, αυξάνεται και η άλλη. Παρόμοια ευρήματα, παρουσιάστηκαν και στην έρευνα του Berget και των συνεργατών του (2013), όπου η πρόθεση χρήσης αναφέρθηκε σε ποσοστό μεγαλύτερο από το 80% των συμμετεχόντων, με τους παραπάνω από τους μισούς συμμετέχοντες, οι οποίοι ήταν κατά βάση θεραπευτές, να έχουν κίνητρο να μάθουν περισσότερα και να προτίθενται να την αξιοποιήσουν στους δικούς τους ασθενείς.

Στην δική μας έρευνα, η υψηλή θετική συσχέτιση που βρέθηκε, απαντάει στο τελευταίο ερευνητικό ερώτημα, δείχνοντας πως οι επαγγελματίες της ΕΑΕ που συμμετείχαν στην έρευνα, βρέθηκε να έχουν πρόθεση εφαρμογής και χρήσης μιας θεραπείας υποστηριζόμενης από ζώα. Έτσι λοιπόν, το εύρημα αυτό είναι ενθαρρυντικό για την εδραίωση της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων, ως εναλλακτική μορφή θεραπείας για παιδιά και ενήλικες, στα ελληνικά δεδομένα.

4.2 Συμπεράσματα της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια, οι παρεμβάσεις με την υποστήριξη των ζώων, έχουν αναπολήσει το ενδιαφέρον της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, δημιουργώντας πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη συζητήσεων και την υλοποίηση ερευνών αναφορικά με την αποτελεσματικότητά τους και τις καταλληλότερες πρακτικές για την εφαρμογή τους (Santianello et al., 2020). Ένας λόγος που συμβαίνει αυτό, φαίνεται να αποτελεί το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια αποδείχτηκε ότι ιδιαίτερα τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και όσοι πάσχουν από σωματικές και ψυχικές ασθένειες, μπορούν να έχουν ένα σημαντικό όφελος μέσα από την ανάπτυξη θεραπευτικών σχέσεων με τα ζώα (Pinto et al., 2017· Zhao et al., 2021).

Στην παρούσα εργασία σκοπός ήταν να διερευνηθούν οι στάσεις των επαγγελματιών που σχετίζονται με τον χώρο της ΕΑΕ απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων και οι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν και να διαφοροποιήσουν αυτές τις στάσεις, βασιζόμενοι κυρίως στα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος και στη συσχέτιση τους με τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Εκτός αυτού, σκοπός ήταν και η διερεύνηση του βαθμού που σχετίζονται οι στάσεις αυτές με την καθιέρωση της συγκεκριμένης θεραπείας στην ελληνική πραγματικότητα, ως μια θεραπεία αντίστοιχη με τη λογοθεραπεία, την εργοθεραπεία και τη φυσιοθεραπεία, οι οποίες έχουν ήδη παγιωθεί και παρέχονται στα παιδιά και στους ενήλικες με αναπηρία.

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή «*εάν οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στον χώρο της ΕΑ, είναι θετικές ή αρνητικές απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων*», αναλύοντας τα ευρήματα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, δηλαδή τους βαθμούς συμφωνίας ή διαφωνίας και το ποσοστό που συγκέντρωνε η καθεμία πρόταση – δήλωση μέσω της κλίμακας Likert, καθότι όσο πιο υψηλή είναι η μέση τιμή μιας πρότασης-δήλωσης, τόσο πιο ισχυρή είναι η συμφωνία με το περιεχόμενο της, φάνηκε πως συνολική στάση που έχουν οι επαγγελματίες που εργάζονται στον χώρο της ΕΑ, στα πλαίσια της Ελλάδας, είναι θετική. Ειδικότερα, στις περισσότερες δηλώσεις του ερευνητικού εργαλείου, οι οποίες αφορούσαν τα οφέλη αυτής της μορφής θεραπείας, φάνηκε πως οι συμμετέχοντες τάσσονταν στο θετικό άκρο, υποδηλώνοντας και τη συνολική θετική τους στάση. Το εύρημα αυτό αποτελεί ενθαρρυντικό, καθότι η διαμόρφωση θετικών στάσεων, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εδραίωση αυτής της μορφής θεραπείας σαν

εναλλακτική θεραπεία, η οποία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως θεραπευτική προσέγγιση παιδιών με Νοητική αναπηρία ή/και Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος.

Τα επόμενα ερευνητικά ερωτήματα, απαντήθηκαν μέσω της επαγωγικής ανάλυσης, όπου και εξετάστηκαν οι ανεξάρτητες μεταβλητές σε σχέση με τον βαθμό των στάσεων. Ειδικότερα, στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα *«Διαφοροποιούνται οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στον χώρο της ΕΑΕ απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, όσον αφορά τα δημογραφικά τους στοιχεία (πχ., φύλο, επιμόρφωση, ηλικία);»*, στα αποτελέσματα προέκυψε ότι το φύλο και η επιμόρφωση δεν είναι στατιστικά σημαντικοί παράγοντες που θα μπορέσουν να καθορίσουν τις στάσεις των επαγγελματιών ως προς αυτή τη μορφή θεραπείας. Αντιθέτως, η ηλικία φάνηκε να αποτελεί μια ανεξάρτητη μεταβλητή, η οποία στην παρούσα έρευνα επηρέασε σημαντικά τις στάσεις των επαγγελματιών, σημειώνοντας πως οι νεότεροι επαγγελματίες, είχαν και υψηλότερα ποσοστά θετικής ταύτισης απέναντι στη θεραπεία. Έπειτα, από την επαγωγική ανάλυση προέκυψε πως η ειδικότητα στην παρούσα έρευνα δεν αποτέλεσε παράγοντα ικανό να επηρεάσει τη διαμόρφωση στάσεων, γεγονός που δε συνάδει ωστόσο με προ υπάρχουσες έρευνες, στις οποίες φάνηκε πως η ειδικότητα αποτελούσε παράγοντα που μπορούσε να διαμορφώσει θετικές στάσεις σε περιπτώσεις ιδίως ειδικότητων, όπως λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές (Pinto et al., 2017). Στη συνέχεια, μεταβαίνοντας στην επόμενη μεταβλητές που αφορούν το μορφωτικό τους επίπεδο και τα χρόνια προϋπηρεσίας τους στον χώρο της ΕΑΕ, από τα αποτελέσματα προέκυψε πως ο βαθμός των στάσεων δεν μεταβάλλεται εξαιτίας του μορφωτικού επιπέδου των επαγγελματιών ΕΑΕ, ωστόσο, τα χρόνια προϋπηρεσίας, βρέθηκε να αποτελούν ανεξάρτητη μεταβλητή στατιστικά σημαντική, η οποία δύναται να αλλάξει τις στάσεις.

Συνοψίζοντας λοιπόν, προκειμένου να απαντηθεί με σαφήνεια το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα *«Διαφοροποιούνται οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στην ΕΑΕ, απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, όσον αφορά τα δημογραφικά τους στοιχεία;»*, η απάντηση είναι θετική. Παράγοντες ικανοί να επηρεάσουν τις στάσεις τους φάνηκε να είναι 1) η ηλικία, 2) η δομή εργασίας και 3) τα χρόνια προϋπηρεσίας (εμπειρίας) των συμμετεχόντων. Αντιθέτως, στην παρούσα έρευνα φάνηκε πως δημογραφικά στοιχεία όπως 1) το φύλο, 2) η επιμόρφωση, 3) η ειδικότητα και 4) το μορφωτικό τους επίπεδο, δεν ήταν στατιστικά σημαντικά, ώστε να θεωρηθεί ότι επηρεάζουν τις γενικότερες στάσεις απέναντι στη θεραπεία με την

υποστήριξη των ζώων.

Τέλος, θέλοντας να απαντηθεί το τελευταίο ερευνητικό ερώτημα «Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των θετικών στάσεων των συμμετεχόντων και της και της πρόθεσης εφαρμογής της ζωοθεραπείας στον χώρο της ειδικής αγωγής στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας;» μέσω της επαγωγικής ανάλυσης, προέκυψε πως οι δύο αυτές μεταβλητές, βρέθηκε να είναι στατιστικά σημαντικές, αποδεικνύοντας πως υπάρχει σχέση ανάμεσα στην πρόθεση εφαρμογής της ζωοθεραπείας και στις θετικές στάσεις από πλευράς των συμμετεχόντων. Μάλιστα, από τα αποτελέσματα, προέκυψε απόλυτη θετική συσχέτιση και μεγάλος βαθμός εξάρτησης ανάμεσα στις δύο μεταβλητές, γεγονός που σημαίνει ότι όσο πιο θετικές είναι οι στάσεις, τόσο πιο έντονη θα είναι η πρόθεση εφαρμογής της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων σε θεραπευτικά πλαίσια, από πλευράς του δείγματος μας.

4.3. Περιορισμοί της παρούσας έρευνας

Η έρευνα αυτή υφίσταται κάποιους περιορισμούς και αδυναμίες, όπως και κάθε έρευνα, οι οποίες απορρέουν από διαφορετικούς παράγοντες. Ένας περιορισμός αφορά την αντιπροσωπευτικότητα των συμμετεχόντων, καθώς η διανομή των ερωτηματολογίων δεν ακολούθησε κάποιο συγκεκριμένο δειγματοληπτικό σχέδιο. Συγκεκριμένα, το δείγμα μας είναι δείγμα ευκολίας και στην πλειονότητα του αποτελούνταν από γυναίκες εκπαιδευτικούς. Η γενίκευση λοιπόν, των ευρημάτων στον υπόλοιπο πληθυσμό, είναι επισφαλής, διότι το μέγεθος του δείγματος είναι περιορισμένο και δεν υπάρχει ομοιογένεια. Επιπλέον, δεν διενεργήθηκε στατιστικός έλεγχος για το τρίτο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου, καθότι αποδείχτηκε στην πορεία πως η έρευνα θέλησε να εστιάσει στις στάσεις των επαγγελματιών, αναφορικά με τη ζωοθεραπεία και στους παράγοντες που τις επηρεάζουν και όχι στον βαθμό αποδοχής αυτής της μορφής θεραπείας από πλευράς των συμμετεχόντων.

4.4. Επιπτώσεις της έρευνας στην Ειδική Αγωγή και Αποκατάσταση

Οι επιπτώσεις προσδιορίζουν την αναμενόμενη ή πιθανή επιρροή της έρευνας στο πεδίο στο οποίο ανήκει και από την παρούσα έρευνα εξάγονται χρήσιμα συμπεράσματα στον τομέα της Ειδικής Αγωγής και της Αποκατάστασης, τα οποία αφορούν τις στάσεις των επαγγελματιών απέναντι στη ζωοθεραπεία ως εναλλακτική μέθοδο θεραπείας. Συγκεκριμένα, η εργασία αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει εργαλείο απέναντι στην έλλειψη ακριβούς ή λεπτομερούς περιγραφής των προγραμμάτων θεραπείας στα οποία συμμετέχουν ζώα, μέσα από την εκτεταμένη

βιβλιογραφία που συμπεριλαμβάνει, γεγονός που τόσα χρόνια δυσχέρανε τις προσπάθειες αποσαφήνισης του σκοπού και της δυνατότητας εφαρμογής των παρεμβάσεων με την υποστήριξη των ζώων σαν εναλλακτική θεραπεία (Fine et al., 2018· Kruger & Serpell, 2010). Επιπροσθέτως, η παρούσα έρευνα αντιπροσωπεύει μια πρωτότυπη ερευνητική προσπάθεια που αφιερώθηκε στην ανάλυση των στάσεων απέναντι στη ζωοθεραπεία, μεταξύ των Ελλήνων επαγγελματιών που εργάζονται στην ΕΑΕ, δημιουργώντας μια βάση πάνω στην οποία μπορούν να σχεδιαστούν κατάλληλα επιμορφωτικά σεμινάρια, στοχευμένα πάνω σε αυτή τη μορφή θεραπείας, με σκοπό την ενημέρωση των επαγγελματιών και την κατάρτιση τους. Προσωπικά, ολοκληρώνοντας σπουδές πάνω στην Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση, θα θεωρούσα μείζονος σημασίας, να υπήρχαν στον οδηγό σπουδών των αντίστοιχων τμημάτων, κεφάλαια που να αναφέρονταν σε εναλλακτικές μορφές θεραπείας των παιδιών με αναπηρία, δίνοντας τη δυνατότητα να διερευνήσει ο κάθε επαγγελματίας που θα εργαστεί ή εργάζεται στην Ειδική Αγωγή, θεραπείες που βασίζονται σε νέες διόδους επικοινωνίας και προσέγγισης απέναντι στα παιδιά με αναπηρία.

Τέλος, μέσα από την παρούσα έρευνα, παρουσιάζονται ενδελεχώς τα θετικά αποτελέσματα θεραπειών, στις οποίες συμμετείχαν ζώα, γεγονός που υπογραμμίζει τα άμεσα θεραπευτικά αποτελέσματα που παρέχονται δια μέσου της ζωοθεραπείας, δίνοντας έναυσμα σε θεραπευτές και επαγγελματίες του χώρου της ΕΑΕ, που ενδεχομένως είχαν ενδοιασμούς, να ασχοληθούν με αυτόν τον αναδυόμενο κλάδο εναλλακτικής θεραπείας, συνάμα με την αγάπη και την ενασχόληση τους για τα ζώα.

4.5 Προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση

Μία πρόταση για μελλοντική διερεύνηση, θα μπορούσε να αποτελέσει η μελέτη της συσχέτισης του βαθμού πρόθεσης εφαρμογής της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων σε σχέση με τις θετικές στάσεις, για να αποδειχτεί και να διαπιστωθεί εάν αυτοί που έχουν θετικότερες στάσεις είναι και πρόθυμοι να την εφαρμόσουν και να καταρτιστούν αναφορικά με αυτή τη μορφή θεραπείας. Ειδικότερα, θα μπορούσε να εξεταστεί κατά πόσο διάφοροι παράγοντες επηρεάζουν την πρόθεση χρήσης και ποιες ενδέχεται να είναι οι ανησυχίες και οι ενστάσεις των επαγγελματιών/θεραπευτών.

Επιπλέον, αρκετά σημαντικές θα αποτελούσαν έρευνες, οι οποίες θα διαρθρώνονταν πάνω στην εφαρμογή και στην αξιολόγηση, θεραπευτικών προγραμμάτων ζωοθεραπείας σε δομές και σχολεία Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα, αξιολογώντας τα οφέλη που μπορεί να είχε σε πειραματικές ομάδες παιδιών.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

- Abrahamson, K., Cai, Y., Richards, E., Cline, K., & O'Haire, M. E. (2016). Perceptions of a hospital-based animal assisted intervention program: An exploratory study. *Complementary therapies in clinical practice*, 25, 150–154. <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2016.10.003>
- Ajzenman, H. F., Standeven, J. W., & Shurtleff, T. L. (2013). Effect of hippotherapy on motor control, adaptive behaviors, and participation in children with autism spectrum disorder: a pilot study. *The American journal of occupational therapy: official publication of the American Occupational Therapy Association*, 67(6), 653–663. <https://doi.org/10.5014/ajot.2013.008383>
- American Association on Intellectual Developmental Disabilities (2015). Intellectual disability: Definition, classification, and systems of supports. Washington, DC: AAIDD.
- American Hippotherapy Association (n.d). *What is Hippotherapy?* <https://www.americanhippotherapyassociation.org/>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th Ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.).
- Animal-Assisted Intervention International. (2019). AAI Standards of Practice. Retrieved from: <https://otaus.com.au/publicassets/80cfd523-2030-ea11-9403-005056be13b5/AAII-Standards-of-Practice.pdf>

- Baio, J., Wiggins, L., Christensen, D. L., Maenner, M. J., Daniels, J., Warren, Z., Kurzius-Spencer, M., Zahorodny, W., Robinson Rosenberg, C., White, T., Durkin, M. S., Imm, P., Nikolaou, L., Yeargin-Allsopp, M., Lee, L. C., Harrington, R., Lopez, M., Fitzgerald, R. T., Hewitt, A., Pettygrove, S., Dowling, N. F. (2018). Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years - Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2014. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries (Washington, D.C.: 2002)*, 67(6), 1–23. <https://doi.org/10.15585/mmwr.ss6706a>
- Bass, M. M., Duchowny, C. A., & Llabre, M. M. (2009). The effect of therapeutic horseback riding on social functioning in children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 39(9), 1261–1267. <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0734-3>
- Baxter, A. J., Brugha, T. S., Erskine, H. E., Scheurer, R. W., Vos, T., & Scott, J. G. (2015). The epidemiology and global burden of autism spectrum disorders. *Psychological medicine*, 45(3), 601–613. <https://doi.org/10.1017/S003329171400172>
- Berget, B., Grepperud, S., Aasland, O. G., & Braastad, B. O. (2013). Animal assisted interventions and psychiatric disorders: knowledge and attitudes among general practitioners, psychiatrist, and psychologists. *Society and Animals*, 21, 284–293.
- Berget, B., & Grepperud, S. (2011). Animal-Assisted Interventions for psychiatric patients: Beliefs in treatment effects among practitioners. *European Journal of Integrative Medicine*, 3(2), e91–e96. <https://doi.org/10.1016/j.eujim.2011.03.001>

- Berry, A., Borgi, M., Francia, N., Alleva, E., & Cirulli, F. (2013). Use of assistance and therapy dogs for children with autism spectrum disorders: a critical review of the current evidence. *Journal of alternative and complementary medicine (New York, N.Y.)*, *19*(2), 73–80. <https://doi.org/10.1089/acm.2011.0835>
- Björk, M., Riedel, B., Spigset, O., Veiby, G., Kolstad, E., Daltveit, A. K., & Gilhus, N. E. (2018). Association of Folic Acid Supplementation During Pregnancy With the Risk of Autistic Traits in Children Exposed to Antiepileptic Drugs In Utero. *JAMA neurology*, *75*(2), 160–168. <https://doi.org/10.1001/jamaneurol.2017.3897>
- Borgi, M., Loliva, D., Cerino, S., Chiarotti, S., Venerosi, A., Bramini, A., & Cirulli, F. (2016). Effectiveness of a standardized equine-assisted therapy program for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, *46*(1), 1–9.
- Boyle, S. F., Corrigan, V. K., Buechner-Maxwell, V., & Pierce, B. J. (2019). Evaluation of Risk of Zoonotic Pathogen Transmission in a University-Based Animal Assisted Intervention (AAI) Program. *Frontiers in veterinary science*, *6*, 167. <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00167>
- Braun, C., Stangler, T., Narveson, J., & Pettingell, S. (2009). Animal-assisted therapy as a pain relief intervention for children. *Complementary therapies in clinical practice*, *15*(2), 105–109. <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2009.02.008>
- Brelsford, V. L., Meints, K., Gee, N. R., & Pfeffer, K. (2017). Animal-assisted interventions in the classroom—a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *14*(7). <https://doi.org/10.3390/ijerph14070669>

- Burrows, K. E., & Adams, C. L. (2008). Challenges of service-dog ownership for families with autistic children: lessons for veterinary practitioners. *Journal of veterinary medical education*, 35(4), 559–566.
<https://doi.org/10.3138/jvme.35.4.559>
- Çakıcı, A., & Kök, M. (2020). Animal Assisted Therapy. *Current Approaches in Psychiatry Psikiyatride Guncel Yaklasimlar* 12(1):117-130.
doi:10.18863/pgy.526378
- Chandler, C. K. (2012) *Animal Assisted Therapy in Counseling*. 2nd edition. New York, Routledge.
- Chur-Hansen, A., Stern, C., & Winefield, H. (2010). Gaps in the evidence about companion animals and human health: some suggestions for progress. *International journal of evidence-based healthcare*, 8(3), 140–146.
<https://doi.org/10.1111/j.1744-1609.2010.00176.x>
- Cirulli, F., Borgi, M., Berry, A., Francia, N., & Alleva, E. (2011). Animal-assisted interventions as innovative tools for mental health. *Annali dell'Istituto superiore di sanita*, 47(4), 341–348.
https://doi.org/10.4415/ANN_11_04_04
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Glenk L. M. (2017). Current Perspectives on Therapy Dog Welfare in Animal-Assisted Interventions. *Animals: an open access journal from MDPI*, 7(2), 7.
<https://doi.org/10.3390/ani7020007>

- Crippa, A., Feijó, A. G. (2014). Animal-assisted activity as a complementary alternative to patient's treatment: search for scientific evidence. *Rev.latioam.bioet*, 14 (1), 14-25.
- Crossman, M. K., & Kazdin, A. E. (2018). Perceptions of animal-assisted interventions: The influence of attitudes toward companion animals. *Journal of clinical psychology*, 74(4), 566–578. <https://doi.org/10.1002/jclp.22548>
- Ferwerda-Van Zonneveld, R. T., Oosting, S. J., & Kijlstra, A. (2012). Care farms as a shortbreak service for children with Autism Spectrum Disorders. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 59(1–2), 35–40. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2012.01.001>
- Fine, A. H., Beck, A. M., & Ng, Z. (2019). The State of Animal-Assisted Interventions: Addressing the Contemporary Issues that will Shape the Future. *International journal of environmental research and public health*, 16(20), 3997. <https://doi.org/10.3390/ijerph16203997>
- Fine, A. H. (2015). *Handbook on animal-assisted therapy: Foundations and guidelines for animal-assisted interventions* (4th ed.). Elsevier Academic Press.
- Fung, S. C. (2017). Canine-assisted reading programs for children with special educational needs: rationale and recommendations for the use of dogs in assisting learning. *Educational Review*, 69(4), 35-450. doi: 10.1080/00131911.2016.1228611
- Gabriels, R. L., Pan, Z., Guérin, N. A., Dechant, B., & Mesibov, G. (2018). Long-Term Effect of Therapeutic Horseback Riding in Youth with Autism Spectrum Disorder: A Randomized Trial. *Frontiers in veterinary science*, 5, 156.

- Gabriels, R. L., Pan, Z., Dechant, B., Agnew, J. A., Brim, N., & Mesibov, G. (2015). Randomized Controlled Trial of Therapeutic Horseback Riding in Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 54(7), 541–549. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2015.04.007>
- Gabriels, R. L., Agnew, J. A., Holt, K. D., Shoffner, A., Zhaoxing, P., Ruzzano, S., & Mesibow, G. (2012). Pilot study measuring the effects of therapeutic horseback riding on school-age children and adolescents with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(2), 578–588.
- Geist, T. S. (2011). Conceptual Framework for Animal Assisted Therapy. *Child Adolesc Soc Work J* 28, 243–256.
- Girimaji S. C., & Pradeep A. J. (2018) Intellectual disability in international classification of Diseases-11: a developmental perspective. *Indian Journal of Social Psychiatry* 34(1): 68–74.
- Griffioen, R. E., van der Steen, S., Verheggen, T., Enders-Slegers, M. J., & Cox, R. (2020). Changes in behavioural synchrony during dog-assisted therapy for children with autism spectrum disorder and children with Down syndrome. *Journal of applied research in intellectual disabilities: JARID*, 33(3), 398–408. <https://doi.org/10.1111/jar.12682>
- Griffioen, R. E., & Enders-Slegers, M. (2014). The Effect of Dolphin-Assisted Therapy on the Cognitive and Social Development of Children with Down syndrome. *Anthrozoös*, 27, 569-580. doi: 10.2752/089279314X14072268687961580
- Guetterman T. C. (2019). Basics of statistics for primary care research. *Family medicine and community health*, 7(2). <https://doi.org/10.1136/fmch-2018-000067>

- Herzog, H. A. (2015). Gender Differences in Human–Animal Interactions: A Review. *Anthrozoös*, 20, 21 – 7.
- Hightower, R.M. (2010). Assessment of Occupational Therapists’ Attitudes and Knowledge of Animal-Assisted Therapy. Ph.D. Thesis. The University of Toledo Health Science Campus.
- Hodges, H., Fealko, C., & Soares, N. (2020). Autism spectrum disorder: definition, epidemiology, causes, and clinical evaluation. *Translational pediatrics*, 9(Suppl 1), S55–S65. <https://doi.org/10.21037/tp.2019.09.09>
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous child*, 2(3), 217- 250.
- Kazdin, A. E. (1980a). Acceptability of alternative treatments for deviant child behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 13, 259-273.
- Kazdin, A.E. (1980b). Acceptability of timeout from reinforcement procedures for disruptive child behavior. *Behavior Therapy*, 11, 329-344.
- Kelley, M., Heffer, R., Gresham, F., & Elliott, S. (1989). Development of a modified treatment evaluation inventory. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 11, 235-247.
- Kerulo, G., Kargas, N., Mills, D. S., Law, G., VanFleet, R., Faa-Thompson, T., & Winkle, M. Y. (2020). Animal-Assisted Interventions: Relationship between Standards and Qualifications. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice* 3(1).
- Koca, T. T., & Ataseven, H. (2016). What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern clinics of Istanbul*, 2(3), 247–252.
- Köseman, A., Şeker I. (2015). Properties of horses used in hippotherapy and therapy. *Erciyes University Veterinary Faculty Magazine*, 12 (3), 195-201.
- Koukourikos, K., Georgopoulou, A., Kourkouta, L., & Tsaloglidou, A. (2019). Benefits

of Animal Assisted Therapy in Mental Health. *International Journal of Carin Sciences*, 12 (3), 1898-1905.

Kręgiel, A., Zaworski, K., & Kołodziej, E. (2019). Effects of animal-assisted therapy on parent-reported behaviour and motor activity of children with autism spectrum disorder. *Health Problems of Civilization*, 13(4), 273-278. <https://doi.org/10.5114/hpc.2019.90013>

Kruger, A. K., & Serpell J. (2010). Animal-Assisted Interventions in Mental Health: Definitions and Theoretical Foundations. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice, 4th edition* (pp. 21-38). U.S.A.: Academic Press.

Lockwood, R. (2018). Animal hoarding: The challenge for mental health, law enforcement, and animal welfare professionals. *Behavioral sciences & the law*, 36(6), 698–716. <https://doi.org/10.1002/bsl.2373>

London, M. D., Mackenzie, L., Lovarini, M., Dickson, C., & Alvarez-Campos, A. (2020). Animal Assisted Therapy for Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder: Parent perspectives. *J Autism Dev Disord* 50, 4492–4503

López-Cepero, J., Perea-Mediavilla, M. A., & Netedu, A. (2016). Influence of attitudes, formative and biographical background on intention of use of animal-assisted interventions developed with dogs. Some conclusions on a sample of Romanian students. *Journal of Psychological and Educational Research*, 24 (2), 101-116.

López-Cepero, J., Perea-Mediavilla, M. A., Sarasola, J. L., & Tejada, A. (2015). Influence of Biographical Variables and Academic Background on Attitudes. *Human-animal interaction bulletin* 3(1), 1-10.

Losh, M., Childress, D., Lam, K., & Piven, J. (2008). Defining key features of the broad autism

phenotype: a comparison across parents of multiple- and single- incidence autism families. *American journal of medical genetics. Part B, Neuropsychiatric genetics: the official publication of the International Society of Psychiatric Genetics*, 147 (4), 424–433

Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M. (P.), Reeve, A., Schalock, R. L., Snell, M. E., Spitalnik, D. M., Spreat, S., Tassé, M. J. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports* (10th Ed.). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western journal of nursing research*, 24(6), 657–670. <https://doi.org/10.1177/019394502320555403>

McPartland, J.C., Law, K., & Dawson, G. (2016). Autism Spectrum Disorder. In H.S. Friedman (Eds.), *Encyclopedia of Mental Health*, 124-130. Oxford: Academic Press

Mourad, Ali. E.S. (2018). Issues Related to Identification of Children With Autism Spectrum Disorders (ASDs)”. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 7 (3), 62-66.

O'Haire M. E. (2013). Animal-assisted intervention for autism spectrum disorder: a systematic literature review. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(7), 1606–1622. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1707-5>

Parenti, L., Foreman, A., Meade, B. J., & Wirth, O. (2013). A revised taxonomy of assistance animals. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 50(6), 745

- Parish-Plas N. (2008). Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: a method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clinical child psychology and psychiatry*, 13(1), 7–30.
- Philippe-Peyroutet, C., & Grandgeorge, M. (2018). Animal-Assisted Interventions for children with Autism Spectrum Disorders: A Survey of French Facilities. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice*, 1(1)
- Pimentel, J.L. (2019). Some Biases in Likert Scaling Usage and its correction. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*, 45, 183-191.
- Pinto, A., De Santis, M., Moretti, C., Farina, L., & Ravarotto, L. (2017). Medical practitioners' attitudes towards animal assisted interventions: An Italian survey. *Complementary therapies in medicine*, 33, 20–26. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2017.04.007>
- Queirós, A., Faria, D., & Almeida, F. (2017). Strengths and Limitations of Qualitative and Quantitative Research Methods. *European Journal of Education Studies*, 3(9), 369-387.
- Rothkopf, C. & Schworm, S. (2021). Exploring Dog-Assisted Interventions in Higher Education: Students' Attitudes and Perceived Effects on Well-Being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094492>
- Rumrill Jr, P. D., Cook, B. G., & Stevenson N. A. (2020). *Research in Special Education: Designs, Methods, and Applications*. (3rd Ed.). Charles C. Thomas, Publisher, Ltd

- Ruzzo, E. K., Pérez-Cano, L., Jung, J. Y., Wang, L. K., Kashef-Haghighi, D., Hartl, C., Singh, C., Xu, J., Hoekstra, J. N., Leventhal, O., Leppä, V. M., Gandal, M. J., Paskov, K., Stockham, N., Polioudakis, D., Lowe, J. K., Prober, D. A., Geschwind, D. H., & Wall, D. P. (2019). Inherited and De Novo Genetic Risk for Autism Impacts Shared Networks. *Cell*, *178*(4), 850–866. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2019.07.015>
- Saad, M. A. E., & ElAdl, A. M. (2019). Defining and Determining Intellectual Disability (Intellectual Developmental Disorder): Insights from DSM-5. *Psycho-Educational Research Reviews*, *8*(1), 51–54. Retrieved from <https://www.journals.lapub.co.uk/index.php/perr/article/view/352>
- Sams, M. J., Fortney, E. V., & Willenbring, S. (2006). Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation. *The American journal of occupational therapy: official publication of the American Occupational Therapy Association*, *60*(3), 268–274. <https://doi.org/10.5014/ajot.60.3.268>
- Santaniello, A., Dicé, F., Claudia Carratú, R., Amato, A., Fioretti, A., & Menna, L. F. (2020). Methodological and Terminological Issues in Animal-Assisted Interventions: An Umbrella Review of Systematic Reviews. *Animals*, *10*(5), 759. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/ani10050759>
- Santaniello, A., Cimmino, I., Dipineto, L., Agognon, A. L., Beguinot, F., Formisano, P., Fioretti, A., Menna, L. F., & Oriente, F. (2021). Zoonotic Risk of *Encephalitozoon cuniculi* in Animal-Assisted Interventions: Laboratory Strategies for the Diagnosis of Infections in Humans and Animals. *International journal of environmental research and public health*, *18*(17), 9333.

- Schalock, R. L., & Luckasson, R. (2021). Intellectual disability, developmental disabilities, and the field of intellectual and developmental disabilities. In L. M. Glidden, L. Abbeduto, L. L. McIntyre, & M. J. Tassé (Eds.), *APA handbook of intellectual and developmental disabilities: Foundations* (pp. 31–45). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000194-002>
- Schalock, R. L., Luckasson, R., & Tassé, M. J. (2019). The contemporary view of intellectual and developmental disabilities: Implications for psychologists. *Psicothema*, 31(3), 223–228. <https://doi.org/10.7334/psicothema2019.119>
- Surén, P., Roth, C., Bresnahan, M., Haugen, M., Hornig, M., Hirtz, D., Lie, K. K., Lipkin, W. I., Magnus, P., Reichborn-Kjennerud, T., Schjølberg, S., Smith, G., Øyen, A. S., Susser, E., & Stoltenberg, C. (2013). Association between maternal use of folic acid supplements and risk of autism spectrum disorders in children. *JAMA*, 309(6), 570–577. <https://doi.org/10.1001/jama.2012.155925>
- Thomaidis, L., Mavroei, N., Richardson, C., Choleva, A., Damianos, G., Bolias, K., & Tsolia, M. (2020). Autism Spectrum Disorders in Greece: Nationwide Prevalence in 10-11 Year-Old Children and Regional Disparities. *Journal of clinical medicine*, 9(7), 2163. <https://doi.org/10.3390/jcm9072163>
- Vakrinou, P., Tzonichaki, I. (2020). Animal assisted therapy and occupational therapy. *Health and Research Journal*, 6(3), 85-92.
- Vizaniaris, K. (2019). Therapist Attitudes towards Animal Assisted Therapy: A Qualitative Study. *Doctor of Occupational Therapy Capstone Projects. Paper 7*. Retrieved from https://hsrc.himmelfarb.gwu.edu/smhs_crl_capstones/7
- Wang, F. (2021). Global Development of Children with Intellectual Disability: Intrinsic factors versus extrinsic interventions. *Science Insights Education Frontiers*,

8(2), 1023–1028.

Wijker, C., Leontjevas, R., Spek, A., & Enders-Slegers, M. J. (2019). Process Evaluation of Animal-Assisted Therapy: Feasibility and Relevance of a Dog-Assisted Therapy Program in Adults with Autism Spectrum Disorder. *Animals: an open access journal from MDPI*, 9(12), 1103.

<https://doi.org/10.3390/ani9121103>

Witt, J. C. & Elliott, S. N. (1985). Acceptability of classroom intervention strategies. In T. R. Kratochwill (Ed.), *Advances in School Psychology*, 4, 251-288. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Witt, J. C. & Martens, B. K. (1983). Assessing the acceptability of behavioral interventions used in classrooms. *Psychology in the Schools*, 20, 510–517

Yap, E., Scheinberg, A., & Williams, K. (2017). Attitudes to and beliefs about animal assisted therapy for children with disabilities. *Complementary therapies in clinical practice*, 26, 47–52. <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2016.11.009>

Zenithson, N. G., Morse, L., Albright, J., Viera, A., & Souza, M. (2019). Describing the Use of Animals in Animal-Assisted Intervention Research. *Journal of applied animal welfare science: JAAWS*, 22(4), 364–376. <https://doi.org/10.1080/10888705.2018.1524765>

Žgur, E., & Jerman, J. (2021). Therapists and teachers' views on the effects of Hippotherapy. *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 14(1), 6-17. <http://dx.doi.org/10.12959/issn.1855-0541.IIASS-2021-no1-art1>

Zhao, M., Chen, S., You, Y., Wang, Y., & Zhang, Y. (2021). Effects of a Therapeutic Horseback Riding Program on Social Interaction and Communication in Children with Autism. *International journal of environmental research and*

public health, 18(5), 2656. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052656>

Zhi, E.X., Aziz, Z.A., & Taib, N. (2020). Introducing Animal-Assisted Intervention for Special Education in Integrated Farming System. *IAFOR Journal of Education: Studies in Education*, 8(4).

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2021). Μεθοδολογία της έρευνας και στατιστική. Σημειώσεις, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία;* Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών. Κριτική

Παράρτημα

Διερεύνηση στάσεων των επαγγελματιών της Ειδικής Αγωγής, αναφορικά με την Ζωοθεραπεία ως συμπληρωματική μέθοδο θεραπείας.

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας έχει στόχο να εξετάσει τις στάσεις των επαγγελματιών της Ειδικής Αγωγής σχετικά με την θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων σε παιδιά με αναπηρία. Ευελπιστούμε ότι τα ευρήματα από την παρούσα έρευνα θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε πληρέστερα τις στάσεις των επαγγελματιών Ειδικής Αγωγής απέναντι στη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, προκειμένου να προσδιοριστεί εάν μπορεί να εφαρμοστεί ως συμπληρωματική μέθοδος θεραπείας για παιδιά με αναπηρίες.

Η συμμετοχή σας στην έρευνα αν και πολύτιμη είναι *μη δεσμευτική, προαιρετική και ανώνυμη*. Ο μέσος εκτιμώμενος χρόνος που απαιτείται για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου είναι περίπου 10-15 λεπτά.

Η έρευνα έχει σχεδιαστεί σύμφωνα με τις επιταγές του Κώδικα Ερευνητικής Δεοντολογίας. Όλες οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν είναι εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τις ανάγκες της έρευνας.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για την συνεργασία!

** Υποδεικνύει απαιτούμενη ερώτηση*

Δημογραφικά Στοιχεία

1. Φύλο *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Άνδρας

Γυναίκα

2. Ηλικία *

3. Μορφωτικό επίπεδο *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

ΙΕΚ - Ιδιωτική σχολή

ΑΕΙ - ΤΕΙ

Μεταπτυχιακό

Διδακτορικό

4. Ειδικότητα *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ειδικός παιδαγωγός

Ψυχολόγος - Ψυχίατρος

Λογοθεραπευτής

Εργοθεραπευτής

Φυσιοθεραπευτής

Επαγγελματίας υγείας

Κοινωνικός Λειτουργός

Άλλο: _____

5. Έχετε λάβει επιμόρφωση σε σχέση με την αναπηρία; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

6. Εργάζεστε με παιδιά με αναπηρία; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

7. Πόσα χρόνια εργάζεστε με παιδιά με αναπηρία; *

8. Εργάζεστε κυρίως με περιπτώσεις παιδιών τα οποία έχουν διάγνωση; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Νοητικής Αναπηρίας

Διαταραχών στο Φάσμα του Αυτισμού

Και τα δύο

9. Σε τι είδους δομές εργάζεστε; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Σχολεία Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

Σχολεία Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Ειδικά Σχολεία

Φορείς αποκατάστασης

Φορείς Ειδικής Αγωγής

Ιδιωτικά ιατρεία

Κέντρα ειδικών θεραπειών

Άλλο: _____

11. Η δομή που εργάζεστε εφαρμόζει θεραπείες με την υποστήριξη των ζώων; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

12. Έχετε οι ίδιοι εκπαιδευτεί σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

Attitude towards Animal-Assisted Therapy Scale Modified (AATS-M)

Για καθεμία από τις παρακάτω δηλώσεις επιλέξτε τον αριθμό που υποδηλώνει τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας, όπου: 1= Διαφωνώ έντονα, 2= Διαφωνώ αρκετά, 3= Μάλλον διαφωνώ, 4= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 5= Μάλλον συμφωνώ, 6= Συμφωνώ αρκετά και 7=Συμφωνώ έντονα

1. Μου είναι οικεία η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

2. Η χρήση των ζώων ως μέσο θεραπευτικής παρέμβασης θα κοστίζει στις * εγκαταστάσεις του χώρου πολλά χρήματα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

3. Εάν γινόταν χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου, θα μπορούσαν να * μεταδοθούν περισσότερες ασθένειες.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

4. Η χρήση ζώων στις εγκαταστάσεις του χώρου θα μπορούσε να * προκαλέσει νομικά ζητήματα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

5. Θεωρώ αναποτελεσματική τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων, * προκειμένου να επιφέρει θετικές επιπτώσεις στα άτομα με αναπηρία.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

6. Δεν έχει διεξαχθεί αρκετή έρευνα σχετικά με τη θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων για να δείξει εάν θα μπορούσε να αποτελέσει μια αποτελεσματική θεραπευτική παρέμβαση. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

7. Δεν πρέπει ποτέ να εφαρμόζεται κάποιου είδους θεραπευτική παρέμβαση με την υποστήριξη ζώων. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

8. Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας συνιστά ένα αποτελεσματικό μέσο, το οποίο συμβάλλει στη θεραπεία και την υποστήριξη ατόμων με αναπηρία. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

9. Η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων θα πρέπει να χρησιμοποιείται περισσότερο σε διάφορα περιβάλλοντα σε ολόκληρη τη χώρα. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

10. Όταν γίνεται χρήση ζώων κατά τη διάρκεια μιας θεραπείας, το άτομο * παρακινείται να συμμετάσχει περισσότερο στις συνεδρίες θεραπείας.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

11. Η χρήση ζώων κατά τη διάρκεια της θεραπείας μπορεί να διευκολύνει * την αλληλεπίδραση μεταξύ θεραπευόμενου - θεραπευτή.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

12. Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της * κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

13. Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να προσφέρει αισθητηριακή * διέγερση στα άτομα που συμμετέχουν.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

14. Η χρήση ζώων στη θεραπεία δε θα βελτιώσει μόνο τη συναισθηματική *
υγεία του ατόμου, αλλά και τη σωματική υγεία του/της.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

15. Η χρήση ζώων στη θεραπεία μπορεί να βοηθήσει στη μείωση του στρες *
μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

16. Πολλοί θεραπευτές απολαμβάνουν να εργάζονται με ζώα. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

17. Πολλοί άνθρωποι που αναζητούν κάποιας μορφής θεραπεία θα *
απολαύσουν την ύπαρξη ζώων ως μέρος της θεραπείας τους.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

18. Εάν η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων επρόκειτο να εφαρμοστεί *
σε κάποιες εγκαταστάσεις, οι εργοθεραπευτές θα πρέπει να είναι αρμόδιοι
για να επιβλέπουν τη θεραπεία.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

19. Πρέπει να γίνουν περισσότερες μελέτες για να αποδειχθεί η *
αποτελεσματικότητα της θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

Treatment Evaluation Inventory Short Form (TEI-SF)

Για κάθε μία από τις παρακάτω δηλώσεις επιλέξτε τον αριθμό που υποδηλώνει τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας, όπου: 1= Διαφωνώ έντονα, 2= Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4= Συμφωνώ, 5= Συμφωνώ έντονα

1. Θεωρώ ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι ένας *
αποδεκτός τρόπος αντιμετώπισης προβλημάτων συμπεριφοράς ενός παιδιού με
αναπηρία.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

2. Θα ήμουν πρόθυμος να χρησιμοποιήσω τη θεραπεία με την υποστήριξη * των ζώων, προκειμένου να αντιμετωπίσω ένα πρόβλημα συμπεριφοράς που εμφανίζει ένα παιδί με αναπηρία.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

3. Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτή η χρήση της θεραπείας με την υποστήριξη * των ζώων χωρίς τη συγκατάθεση των παιδιών.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

4. Μου αρέσουν οι διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια της * θεραπείας με την υποστήριξη των ζώων.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

5. Πιστεύω πως η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να * είναι αποτελεσματική.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

6. Πιστεύω ότι το παιδί θα νιώσει δυσφορία κατά τη διάρκεια της θεραπείας *
με την υποστήριξη των ζώων.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

7. Πιστεύω ότι η θεραπεία με την υποστήριξη των ζώων είναι πιθανό να *
οδηγήσει σε μόνιμη βελτίωση.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

8. Πιστεύω ότι θα ήταν αποδεκτό να χρησιμοποιηθεί η θεραπεία με την *
υποστήριξη των ζώων σε άτομα που δεν μπορούν να επιλέξουν θεραπείες
για τον εαυτό τους, όπως στην περίπτωση των ανήλικων παιδιών.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα

9. Συνολικά, έχω μια θετική αντίδραση απέναντι στη θεραπεία με την *
υποστήριξη των ζώων.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

1 2 3 4 5

Διαφωνώ έντονα

Συμφωνώ έντονα